

**СОЦІАЛЬНО УСПІШНА ОСОБИСТІТЬ:
СУТНІСТЬ І ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ**

Навчально-методичний посібник

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**СОЦІАЛЬНО УСПІШНА ОСОБИСТІТЬ:
СУТНІСТЬ І ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ**

Навчально-методичний посібник

Кропивницький
2022

УДК 373.5.015:316.477

С- 54

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання
НАПН України (протокол № 5 від 19 травня 2022 р.)*

Рецензенти:

Шахрай В.М., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України;

Кравченко О.О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Онищенко Н.П., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки вищої школи Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Авторський колектив:

Федорченко Т.Є. (передмова, розділ I); Нечерда В.Б. (розділ II);
Кириченко В.І. (розділ III); Тарасова Т.В. (розділ IV); Безрук К.О. (розділ V);
Лаврентьева І.В. (розділ VI).

С- 54

Соціально успішна особистість: сутність і технології виховання: навч.-метод. посіб. / Федорченко Т.Є. (ред.), Кириченко В.І., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Безрук К.О., Гарбузюк І.В. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. – 181 с.

ISBN 978-966-189-655-9

Навчально–методичний посібник є важливим підсумком теоретичної і практичної діяльності науковців з висвітлення проблематики формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти. Представлено змістово технологічне забезпечення процесу формування соціально успішної особистості старшокласника: “CASE-STUDY” як технологія виховання, розвивальний потенціал технології портфоліо у виховному процесі, адвокація як технологія позитивних змін освітнього середовища, практика застосування гейміфікації в системі закладів загальної середньої освіти, засоби інформаційно-комунікативних технологій у формуванні соціально успішної особистості старшокласника.

Матеріали розділів посібника можуть бути використані у процесі підготовки спецкурсів і спецсеминарів із загальної педагогіки, теорії та методики виховання у педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації; розробці рекомендацій діяльності методичних об'єднань класних керівників, у структурі підвищення фахової підготовки через систему інститутів післядипломної педагогічної освіти; при здійсненні педагогічних досліджень близької проблематики.

УДК 373.5.015:316.477

ISBN 978-966-189-655-9

© Інститут проблем виховання, 2022

© Авторський колектив, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. Теоретичні основи формування соціально успішної особистості у системі загальної середньої освіти	8
1.1. Формування успішної особистості у фокусі наукових досліджень ...	8
1.2. Старший шкільний вік у вимірах педагогічної науки і виховної практики	20
РОЗДІЛ II. «CASE-STUDY» як технологія виховання соціально успішної особистості	36
2.1. Сутність і педагогічний потенціал технології «case-study» у вихованні соціально успішної особистості учнів	36
2.2. Досвід упровадження технології «case-study» у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника	51
РОЗДІЛ III. Розвивальний потенціал технології портфоліо у вихованні соціально успішної особистості	68
3.1. Змістово-організаційні характеристики технології портфоліо	68
3.2. Організаційно-методичні засади створення і впровадження портфоліо	81
РОЗДІЛ IV. Технологія адвокації у формуванні соціально успішної особистості старшокласників загальноосвітнього навчального закладу	101
4.1. Адвокація як можливість позитивних змін середовища	101
4.2. Історія світового та вітчизняного досвіду проведення адвокаційних кампаній	104
4.3. Алгоритм організації адвокаційної кампанії у системі виховної роботи закладу освіти.....	112
4.4. Адвокація як технологія формування соціально успішної особистості школярів	116
РОЗДІЛ V. Гейміфікація як сучасний засіб роботи зі старшокласниками	129
5.1. Виховний потенціал гейміфікації в освітньому процесі	129
5.2. Практика застосування гейміфікації в системі закладів загальної середньої освіти	135
РОЗДІЛ VI. Засоби інформаційно-комунікативних технологій у формуванні соціально успішної особистості старшокласника	149
6.1. Особливості використання інформаційно-комунікативних технологій в освіті	149
6.2. Сайти дистанційної освіти та їх вплив на формування успішної особистості старшокласника	159
ГЛОСАРІЙ	175

ПЕРЕДМОВА

Українське суспільство гостро потребує соціально зрілої, творчо активної молоді, орієнтованої на суспільно значущі досягнення й позитивну самореалізацію у всіх сферах життєдіяльності людини, здатної не лише пристосовуватися до оточуючого світу, а й конструктивно його перетворювати заради спільного блага.

Оскільки сучасне суспільство орієнтує людину на успіх, досягнення належних результатів у своїй діяльності, питання соціальної успішності на сьогодні є одним із ключових аспектів особистісного розвитку, а успіх та життєві досягнення входять до числа найважливіших цінностей сучасної особистості.

Актуальність дослідження проблеми формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти зумовлена низкою суперечностей між:

- процесами інноваційних змін, притаманних сучасному освітньому простору України, і недостатньою професійною компетентністю психолого-педагогічної громадськості щодо впровадження інноваційних соціально-педагогічних технологій формування соціально успішної особистості;

- потребою упровадження особистісно орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеях дитиноцентризму, та стигматизацією професійного мислення фахівців з виховної діяльності;

- необхідністю упровадження принципів педагогіки партнерства та превалюванням у системі практичного виховання авторитарного підходу;

- потребою виховання успішної особистості старшокласника і недостатнім рівнем розробки методичного й технологічного забезпечення зазначеного процесу в закладах системи загальної середньої освіти;

- необхідністю реалізації особистісно орієнтованого й акмеологічного підходів до виховання учнів та невідповідністю засобів виховання потребам підростаючої особистості у системі загальної середньої освіти.

Відтак, модель підготовки компетентного випускника школи, нові умови

життя потребують нового мислення, нової культури діяльності, якісно іншої освіти, що готує особистість до постійного оновлення, навчання протягом усього життя. Формуючи особистість, здатну до самоосвіти, до самостійного вирішення особистих і глобальних проблем, здатну до творчості, саморозвитку і самореалізації, школа створює платформу для успішного соціального старту. Допомагає учнівській молоді стати захищеною і мобільною на ринку праці, здатною робити особистісний, духовно-світоглядний вибір, мати необхідні знання, навички і компетентності для інтеграції їх у суспільство на різних рівнях.

Основну увагу педагоги повинні звернути на розвиток у дітей здатностей до адаптації, готовності до трансформації й безстресового прийняття змін, умінь генерування креативних рішень, ініціювання конструктивного розв'язання різноманітних суспільно-політичних проблем, відповідального користування особистими свободами і поважання прав іншої людини, навичок продуктивної самореалізації в обраному виді діяльності й проявів просоціальної громадянської позиції. Вищезазначені завдання визнаються актуальними як системою освіти й українським суспільством, так і міжнародною спільнотою.

Світовий досвід та інноваційна практика роботи закладів освіти доводять, що найефективнішим методом такої підготовки підростаючого покоління є формування досвіду успішної життєдіяльності, яка не тільки орієнтується на особистісний розвиток, але й дозволяє ефективно гармонізувати потреби особистості у самореалізації з потребами локальних спільнот, громади і суспільства.

Дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних джерел з означеної проблеми дозволяє дійти висновків, що не зважаючи на існування певних концепцій і моделей, які окреслюють окремі аспекти успішної особистості, фундаментального дослідження, котре б розглядало формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти, досі не проводилося.

Навчально-методичний посібник складається з шести розділів. *Перший розділ* присвячено розгляду теоретичних основ формування соціально успішної особистості у системі загальної середньої освіти. Представлено особливості старшого шкільного віку у вимірах педагогічної науки і виховної практики. Охарактеризовано провідні якості успішної особистості: асертивність, оптимізм, самоповага, комунікабельність, кооперація, щедрість. *Другий розділ* розглядає “*case-study*” як технологію виховання соціально успішної особистості. Представлено сутність і педагогічний потенціал означеної технології й досвід упровадження у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника. *Третій розділ* розкриває технологію портфоліо у вихованні соціально успішної особистості: розвивальний потенціал та особливості впровадження. Розглядаються змістово-організаційні характеристики технології портфоліо й особливості впровадження у виховний процес закладу освіти. *Четвертий розділ* присвячений технології адвокації у формуванні соціально успішної особистості старшокласників загальноосвітнього навчального закладу. *П’ятий розділ* характеризує гейміфікацію, як сучасний засіб роботи зі старшокласниками: виховний потенціал і практику застосування в освітньому процесі. *Шостий розділ* висвітлює засоби інформаційно-комунікативних технологій, особливості використання, сайти дистанційної освіти та їх вплив на формування успішної особистості старшокласника.

Посібник є підсумком теоретичної і практичної діяльності науковців лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України за прикладною темою «Формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти».

Навчально-методичний посібник підготовлено авторським колективом у складі: доктора педагогічних наук, професора, головного наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України Федорченко Т.Є. (передмова і розділ I), Нечерди В.Б. (розділ II) – кандидата педагогічних наук, старшого

наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, Кириченко В.І. (розділ III) – кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, Тарасової Т.В. – кандидата педагогічних наук, наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України (розділ IV), Безрук К.О. – наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України (розділ V), Лаврентьєвої І.В. – наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України (розділ VI).

Матеріали посібника можуть бути використані у процесі підготовки спецкурсів і спецсемінарів із загальної педагогіки, методики виховної роботи у педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації; розробці рекомендацій для засідань методичних об'єднань класних керівників, у структурі підвищення фахової підготовки через систему інститутів післядипломної педагогічної освіти; при здійсненні педагогічних досліджень.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Вкладіть своє серце, розум і душу навіть у свої найменші вчинки.
У цьому секрет успіху
Свами Сівананда*

1.1 Формування успішної особистості у фокусі наукових досліджень

Соціально-політичні, культурні та економічні трансформації останніх десятиліть в Україні актуалізували потребу в осмисленні цінності успіху як для конкретної особи, так і для суспільства загалом і привернули увагу дослідників до необхідності усвідомлення витоків успіху, окреслення механізмів його здобуття, розроблення умов досягнення успішності у різних сферах життєдіяльності людини.

Згідно Закону України «Про освіту» «метою освіти, є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [40].

Положення Національної доктрини розвитку освіти, національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей» наголошують на тому, що цільовим актуалітетом освіти сьогодення є формування нової людини, яка володіє необхідними інструментами, щоб зробити власне життя успішним, має гнучке мислення і відкритість для нових ідей, вміє ефективно комбінувати знання [4, с. 10].

Варто наголосити на тому, що у сучасній школі серед пріоритетних проблем розвитку особистості школярів важливе місце належить категорії успішності, ставлення людини до власного успіху, оскільки успіх, як

психологічне явище пов'язаний із соціальною природою людини, із виявом її сутнісного начала. Сутнісна природа успіху, вивчена недостатньо і, незважаючи на глобалізацію цього поняття, воно перетинається із цілою низкою філософських, психологічних і педагогічних категорій, що робить подальші дослідження надзвичайно актуальними, оскільки проблема успішної людини полягає у досягненні нею особистісних і соціально значущих результатів.

У наукових дослідження останніх років здійснено спроби дослідити проблему, успіху, успішності, соціальної успішності старшокласників: соціальна успішність у соціально-психологічному та історичному контекстах (И. Терелянська [47, с. 90]), успішність особистості: філософський та психолого-педагогічний контекст (Г. Михайлишин, М. Довга [36, с. 34]), феномен успіху в соціологічному вимірі (А. Ярема) [56, с. 92]), соціальна успішність у шкільному віці: показники і діагностика (Н. Калініна [20, с. 27]), проблема успіху і формування успішної особистості в сучасному світі (А. Кунашаєва [25]), становлення соціально успішного підлітка у виховній діяльності школи (Е. Александрова, С. Кожакіна [1]). Останнє десятиліття зарубіжні науковці активно досліджують групову діяльність та її вплив на здобувачів освіти.

Варто зазначити, що старший шкільний вік є сенситивним у формуванні світогляду, виробленні стратегій життя, визначенні життєвих планів, формуванні вміння творити власну долю, активно, відповідально та ефективно реалізувати громадянські права й обов'язки.

Аналіз стану дослідженості проблеми формування успішної особистості свідчить про постійну увагу вчених у різних контекстах: філософському, педагогічному, психологічному, соціологічному.

Розглянемо термінологічний і контент-аналіз психолого-педагогічних джерел понять: «успіх», «успішність» і соціальна успішність».

Отже, *успіх*, як феномен представлено у декількох аспектах: досягнення певного очікуваного результату, який визначається особою як значущий;

суспільне визнання досягнень людини; як розвиток та подолання власних меж; як показник становища в суспільстві.

Поняття «успіх» можна розглядати у вузькому і широкому значенні. Вузьке значення зводиться до розуміння оцінки конкретного результату, досягнення, значущості для особистості. У широкому сенсі під успіхом розуміється життєва успішність, яку людина досягає і переживає у ході власної життєдіяльності, прагнучи реалізувати власний потенціал.

Дослідник Л. Виготський [13] зазначає, що комплексне розуміння поняття успіху особистості дозволяє розглядати його як цілісну структуру, різноманітну за змістом та формами, яка складається з наступних складових:

- відповідальнісного вибору як мірила якості успіху;
- процесу постановки цілі та поетапного дотримання визначеної мети;
- ціннісної насиченості процесу реалізації життєвих потреб.

На думку відомого діяча громадсько-педагогічної думки ХІХ століття К. Ушинського досягти успіху дитина зможе, якщо мета і зміст її виховання відповідатимуть соціальним потребам [49].

Детальний аналіз філософського аспекту проблеми успіху дав Г. Тульчинський, який говорить про те, що успіх як соціальне визнання посідає вагомe місце у системі мотивації та осмислення людиною самої себе, своїх учинків і життєдіяльності загалом, формуванні особистості. Автор виокремлює декілька форм успіху: *успіх-популярність* як широке соціальне визнання результатів діяльності особи, її справ та вчинків; *успіх-визнання та успіх-подолання*, який проявляється у вирішенні особою проблем та протиріч у власному житті [49].

Велике значення у досягненні успіху має спільна ідея педагогічних теорій Ш. Амонашвілі, Д. Дьюї, Я. Корчака, М. Монтессорі, С. Шацького, а саме: виховання через свободу особистості з багатим внутрішнім світом: активної, творчої, самостійної і відповідальної.

Вартим уваги є дослідження Л. Пасечнікової, яка доводить у своїх роботах, що необхідними для формування у старшокласників орієнтації на

досягнення життєвого успіху, виступають усвідомлення ними життєвого успіху як власної цінності, спрямованість педагогів і батьків на власний успіх і успіх учня й створення в навчальному закладі середовища, що стимулює старшокласника до самоформування рис успішної особистості. Вона наголошує, що «орієнтація на досягнення життєвого успіху» – це вмотивована спрямованість особистості на досягнення високого результату діяльності, яка має громадське визнання й особистісну значущість [39, с. 25].

Нам імponує слухна думка О. Романовського, який стверджує, що успіх може бути результатом продуманої, підготовленої тактики викладача, родини. Успіх сприяє досягненню людиною стану задоволеності життям, яке, у свою чергу, є живлющим середовищем для подальших дій, що сприяють меті самореалізації, успіх це багатомірне поняття й що механізм його досягнення включає цілий ряд факторів: розкриття потенціалу людини; успіх – це рух на шляху до мети, поставленої перед собою, це результат роботи наших переконань, цінностей, здібностей і звичок, що лежать в основі цього руху; для досягнення успіху людині необхідно постійно розкривати свої внутрішні здібності й резерви, що існують у процесі її розвитку і саморозвитку; самосвідомість і є тим стрижнем особистості, навколо якого формуються дії і вчинки людини, її думки й почуття; оволодіння майстерністю людських взаємин. Сюди входять: комунікативна компетентність людини, ефективна стратегія й тактика особистого впливу, керування конфліктами, навички успішного лідерства й інші фактори, що впливають на взаємини людей [42, с. 3].

Розглянемо *моделі категорії «успіху»*. Потреба у цілісності підходу до проблеми успіху особистості може бути реалізована, на наш погляд, завдяки підходу, запропонованому С. Мадді [30]. Автор порівнює людину та її мотиваційно-поведінкові характеристики, що «належить» різним епохам. Разом з тим, дослідник наголошує на складності визначення додаткових компонентів, що гіпотетично належать до складових успіху. Він акцентує увагу на тому, що намір – це те, що визначає думки, почуття та дії людини, пов'язані з

досягненням його основних цілей. Характеристики – це статичні або структурні утворення, як правило, детерміновані намірами; за їх допомогою пояснюють не стільки рух до цілі чи певні результати функціонування, скільки сам факт існування цілей та потреб та їх безпосередній зміст [30].

Нижче розглянемо *уявлення про успіх у різних дослідницьких моделях*.

1. *Модель* конфлікту (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Берн та ін.) [52, 55].

Особистість постійно перебуває між кардинально протилежними впливами на неї внутрішніх рушійних механізмів, так і механізмів, які переважно впливають ззовні.

Отже, успіх – компроміс, баланс між дихотомічною енергією. На поведінковому рівні це виявляється як постійна боротьба мотивів і потреб людини. На більш глибинному рівні – одвічний «Фрейдівський конфлікт» біологічного та культурологічного компонентів.

2. *Модель самореалізації* (А. Адлер, А. Маслоу, Ф. Перлз та ін.) [33, 58].

Передбачає наявність певного самоактуалізувального процесу, що або генетично закладений (вроджені здібності), або є певною установкою (здібності, які можна розвивати чи набувати). Звідси, успіх подається як реалізація життєвих потенцій; питання життєвого акмеперіоду як у побутовому розумінні, так і в більш глибинному.

3. *Модель узгодження* (Дж. Келлі, Б. Скіннер та ін.) [67]. Узгодження особистістю своїх очікувань та їх зворотнього зв'язку, що йде ззовні.

Саме тому, успіх розуміється як ефективне співвіднесення компонентів Я-концепції, як баланс між самооцінкою та самоцінністю.

Таким чином, комплексне розуміння поняття успіху особистості дозволяє розглядати його як цілісний конструкт, багатоаспектний у своїх виявах, що складається з наступних складових:

- 1) відповідальнісного вибору як «мірило якості» успіху;
- 2) процесу постановки цілі та поетапного дотримання визначеної мети;
- 3) ціннісної насиченості процесу реалізації життєвих потреб.

Отже, зазначені складники – це певні маркери, за якими можна

простежувати процес досягнення особистістю певного успіху.

Дослідник З. Фрейд у складі захисних механізмів психіки виділяє регресію як форму повернення несвідомого від генетично пізньої фази розвитку до більш ранньої, котра здійснюється шляхом зміни різних психічних систем. Динаміка успіху передбачає розвиток психічної системи, тому гіпотетично включає і певну регресивність. Відповідно до типології регресії (за З. Фрейдом), ми виділяємо регресивність розвитку Я-успішного: 1) типова регресивність у розумінні успіху (спрощення усвідомлених цінностей), що зумовлена дієвістю психічного апарату; 2) тимчасове «провальювання» у досягненні цілей, за яким знову починають діяти ранні механізми прийняття обов'язку; 3) формальна регресивність, як зміна нових концепцій успіху на попередні моделі, що є більш примітивними [52].

Втім, природа всіх цих трьох форм єдина: проста форма прийняття обов'язку та набору «ціннісної карти» (ядро успіху); разом із тим, має відмінність: масштаб і глибина дії (час протікання регресії буде залежати від мікро-, мезо- чи макрорівня концептуального уявлення про успіх).

Соціологічний аспект дослідження успіху представлений у роботах М. Вебера, В. Зомбарта, И. Шумпетера, К. Мангейма, А. Хоннета, В. Бакштановського, Г. Батигіна, А. Здравомислова, Г. Тульчинського, Ю. Согомонова, В. Чурилова, В. Ядова, в яких розглядається сутність і структура успіху. Значна кількість робіт торкається дослідження факторів формування життєвого успіху (У. Бек, П. Бергер, Т. Веблен, Е. Гідденс, Т. Лукман, Дж. Мід).

Серед вітчизняних соціологів проблему успіху досліджували Є. Головаха, Л. Сохань (проблеми життєвого самовизначення та життєвого успіху), Р. Ануфрієва (професійна компетентність особистості), Л. Бевзенко (соціокультурні детермінанти успіху), С. Бабенко (стратегії життєвого успіху в період трансформації), О. Злобіна, В. Тихонович (життєві стратегії особистості), І. Городняк (типологія особистостей щодо досягнення успіху), Н. Паніна (чинники політичного успіху).

Отже, у процесі теоретичного осмислення проблеми співробітники лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя визначають як робоче поняття «успіх» – багатомірне поняття, соціальна категорія, яка пов'язана із розкриттям потенціалу зростаючої особистості, її внутрішньої мотивації на досягнення бажаної мети, готовністю до самореалізації у різних сферах життя, здатністю до соціальної дії, активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з нею соціальних ролей, життєвого і професійного вибору.

Успішна особистість. Серед пріоритетних проблем розвитку особистості важливе місце належить категорії «успішності», ставлення людини до власного успіху, оскільки успіх як психологічне явище пов'язаний із соціальною природою людини, з виявом її сутнісного начала.

Більш складним для аналізу і розуміння є поняття «успішність». Як і у випадку з «успіхом», у вчених немає спільної думки щодо його визначення. Ситуація ускладнюється тим, що у різних людей «успішність» викликає різні асоціації і пов'язана з індивідуальною системою оцінок і цінностей. Успішність сприймається, як цілісна характеристика стану людини. При цьому така характеристика є динамічною, оскільки зміна її параметрів здійснюється у часі та просторі. Успішність означає спрямованість особистості на успіх та спроможність його досягати. Отже, можна сказати, що успішність передбачає наявність певних особистісних якостей, необхідних для досягнення успіху. З етимології слова «успіх» випливає значення – успіти, поспішати, встигнути у чому-небудь.

Згідно досліджень Ю. Назар, проблема успішності в останні десятиліття все частіше стає предметом дослідження психологів. Психологи відповідають на питання про те, з чого складається успішність, які ціннісні аспекти лежать в її основі, яким чином вона бере участь в регуляції поведінки, яким чином можна допомогти людині у вирішенні проблеми досягнення життєвого успіху [38].

Дослідниця В. Атюніна. стверджує, що всі понятійні підходи до вивчення

феномену успішності умовно можна розділити на два напрями. Представники першого напрямку розглядають успішність як процес і результат досягнення мети, представники другого – як комплексне явище, що включає особистісний і соціальний рівні [2].

У низці вітчизняних досліджень (В. Анютіна, Д. Бухаленкова, В. Кириченко, І. Ткачук) [2, 8, 21, 48] «успішність особистості» розглядається: як проблема особистісного зростання, розвитку самоідентичності, адаптованості до зовнішніх умов життєдіяльності. Це поняття, яке охоплює не одиничне випадкове явище, а неодноразово верифікований життєвий досвід, що формується завдяки позитивному мисленню і способу життя, основу якого становить мотивація досягти поставленої мети через цілеспрямовану діяльність, прагнення постійно розвиватись.

Питання формування успішної особистості, загалом старшокласників та її аспектів перебуває у полі зору зарубіжних і вітчизняних вчених, які намагаються дослідити цю проблему у різних сферах і проявах.

Означена проблема у зарубіжних джерелах представлена як складова більш загальних питань. Як зазначають дослідники А. Satterlee, & G. Matuska [66, с. 20], неодмінною передумовою виникнення в учнів мотивації до успішної діяльності та досягнення ними певних практичних успішних результатів є співпричетність їх до процесу навчання, коли учні і вчителі стають рівноцінними партнерами у процесі оволодіння певними знаннями й навичками, а учням відводиться більш активна роль. Демократична співпраця із вчителями й однолітками на рівноправних засадах дозволяє розвивати в учнів схильність до аналізу й критичне мислення, сприяє більш змістовним стосункам у навчальному середовищі та, зрештою, допомагає їм досягнути соціально значущих цілей і стати соціально успішними особистостями.

Певний інтерес для нашого дослідження становить психотерапевтична концепція К. Роджерса, згідно якої досягнення успіху дітьми можливе за умови почуття повної психологічної захищеності, безпеки, впевненості у доброзичливості й повазі з боку вихователя. Вчений стверджує, що людина

живе у своєму індивідуальному суб'єктивному світі, а головним мотивом розвитку особистості є прагнення до самоактуалізації, тобто властиве організму прагнення реалізувати свої здібності з метою зберегти життя і зробити людину більш сильною, а її життя більш різностороннім та таким, що задовольняє її. Інші мотиви, зокрема мотив досягнення, К. Роджерс вважає одним із видів мотиву прагнення до самоактуалізації. У дитини розвивається сильна потреба у позитивному ставленні з боку оточуючих. Лише за умови її задоволення школяр здатен спокійно визнавати свої недоліки і самовдосконалюватися. [69, с. 76]. Педагог допомагає учневі знайти, проаналізувати та усунути перешкоди, які заважають йому в саморозкритті та досягненні успіху. Отже, відповідно концепції К. Роджерса, головною умовою успішного навчання і виховання є розуміння і сприйняття особистості учня, позитивне ставлення до нього, прояв емпатії, дотримання відвертості у відносинах з учнями.

Погоджуємось із вченими К. Merrell, & Дж. Gimpel, які вважають, що фундаментальним у здатності школяра до розвитку соціальних навичок, соціальної мобільності та соціальної активності є формування його прагнення до успішних результатів у своїй діяльності, навчанні [65, с. 104].

Важливою, на нашу думку, є теорія мотивації досягнення успіху відомого дослідника Дж. Аткинсона, за якою прагнення людини до успіху в певній ситуації визначається наступною формулою $T = M \times P \times I$, де T – це сила прагнення індивіда до успіху в конкретній ситуації і певному виді діяльності, M – це величина мотиву досягнення, P – прогноз успішності, його ймовірність, I – суб'єктивна цінність досягнення успіху. При цьому важливим вважаємо те, що мотивація досягнення оперує двома стратегіями – прагненням до успіху й уникненням невдач. Однак, зауважимо, що в роботі із старшокласниками важливо звертати увагу на правомірність засобів, за допомогою яких у навчанні і в дорослому житті досягаються високі результати [65].

Зокрема, А. Маслоу вважав, що успішною є та людина, що досягла вищого ступеня в ієрархії потреб особистості, задовольнила базові фізіологічні потреби, потреби в безпеці та комфорті та соціальні потреби, а отже тепер може

ефективно самореалізувати себе професійно [33]. Р. Мертон [64] окреслював свої погляди стосовно того, що успіх або поразка є результатом особистісних якостей людини. Вчені Farmer D. & Mihaly Csikszentmihalyi наголошували на тому, що людина забуває про час, голод, свою соціальну роль, відчуваючи себе успішною [61].

Ми цілком погоджуємося із думкою G. Kruger [62] щодо того, що надзвичайно важливим засобом досягнення успішності є сама особистість і процес переживання, сприймання і ставлення до успішності в будь-якій діяльності. А. Адлер [58] зазначає, що на формування «успішності» впливає соціальний фактор. Характер людини формується під впливом її «життєвого стилю», тобто системи цілеспрямованих потягів, що закладаються у дитинстві. Рушійною силою, що змушує людину хотіти бути успішною, є соціальний інтерес. Саме завдяки цьому інтересу реалізується потреба в досягненні успішності, самостверженні особистості як компенсації «комплексу неповноцінності». Розвиток особистості залежатиме від того, яким чином цей комплекс буде компенсуватися.

Ми дійшли висновку, що успішність як поняття також має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. На відміну від успіху, успішність – це неодноразово верифікований досвід. Суб'єктивний компонент успішності визначається емоційно забарвленим станом переживання особою власного успіху. Об'єктивний компонент пов'язаний з оцінкою людини та результатів її діяльності як успішних на основі уявлень про успішність, властивих конкретному соціокультурному середовищу.

Категорія **«соціально успішна особистість»**. У працях педагога А. Макаренка [31] зазначено, що соціальна успішність – це якість, притаманна особистості, що досягла успіху у процесі навчання і виховання. Більш широко трактують феномен *соціальної успішності особистості психологи* Н. Батурін [3] і С. Рубінштейн [44], як переживання людиною стану задоволення, радості від досягнення високого результату в діяльності, самореалізації в усіх сферах свого існування.

Вчений А. Бодальов [5] розглядає *соціально успішність*, як діяльнісну реалізацію особистістю прагнення знайти справу свого життя, що відповідає очікуванням суспільства. Дослідники зазначають, що соціально успішна людина має цінні досягнення у соціально значущій діяльності, взаємодії і вирішення життєвих проблем, така особистість повинна володіти певними знаннями, навичками та якостями.

Дослідник О. Митник [35] дає визначення соціально успішній особистості, як людині, здатній створити у своїй майбутній діяльності матеріальні та духовні цінності, змінити соціальне життя та саму себе на краще, проаналізувати та оцінити наслідки цих змін, довести цінність власної думки до інших. Задля цього, на думку автора, така особистість повинна володіти певними знаннями, навичками та якостями. І. Лаврентьева стверджує, що формування соціально успішної особистості є важливою складовою на всіх етапах розвитку людини, але через особливості психосоціального розвитку учнів старшої школи, саме вік 15-17 років є сенситивним періодом корегування поведінкових патернів та прищеплення нових навичок [27].

Дослідниця Н. Калініна розглядає соціально успішність, як наявність соціально визнаних, суб'єктивно цінних досягнень в соціально значущій діяльності, взаємодії і вирішення життєвих проблем [20].

На думку дослідниці В. Кириченко, соціальна успішність може розглядатися як набуття індивідом у результаті включеності в систему соціальних відносин, різноманітних соціальних статусів і ролей, об'єктивно значущих для суспільства і, водночас, що відповідають інтересам самої особистості, приносять їй соціальне визнання та особистісне задоволення. Таке розуміння соціальної успішності фіксує в основному її зовнішні прояви, постає результуючою характеристикою досягнень людини у соціальній взаємодії. Вона доповнюється іншою складовою – внутрішньо особистісною. У цьому випадку соціальна успішність може бути представлена як стійкий стан особистості, що базується на позитивній Я-концепції, в якій відбивається її включеність у систему соціальних зв'язків і відносин як соціально повноцінного суб'єкта і

сприяє його ефективній соціалізації й досягненню соціально значущих статусів [21].

Формування соціально успішної особистості старшокласника є важливим для визначення його цілей, свого майбутнього, а також уявлень про те, які шляхи є прийнятними для досягнення своїх мрій.

Таким чином, «соціально успішна особистість старшокласника» – складна системна характеристика, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, ґрунтується на системі цільових вмотивованих установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності.

Отже, у процесі теоретичного й практичного осмислення проблеми ми дійшли висновку, що формування успішної особистості старшокласника є вкрай важливою у сучасних соціокультурних умовах.

З огляду на вище зазначене, проблема формування соціально успішної особистості старшокласників має такі засадні положення [21]:

- успіх сприяє досягненню дитиною стану задоволеності життям, стимулює зростання, яке не обов'язково має бути пов'язане з навчальною діяльністю, а може стосуватись емоційної, моральної, духовної зрілості особистості або розвитку інших сторін її потенціалу;

- соціальна успішність – це внутрішня якість особистості, що пов'язана з переживаннями почуття задоволеності досягнутими результатами, соціальним визнанням у колективі, упевненістю й цілеспрямованістю в діяльності;

- на відміну від успіху, успішність – це неодноразово верифікований досвід;

- успішність людини в будь-якому виді діяльності визначається специфічною структурою інтегральних і функціональних якостей особистості, її знань, досвіду, дій з освоєння певних видів діяльності, що надають їй можливість досягати успішності;

- стан соціальної успішності є важливим на всіх етапах життя людини, однак особливого значення він набуває у шкільному віці, позаяк насиченість шкільного життя оцінними атрибутами справляє істотний вплив на самоактуалізацію потенційних можливостей зростаючої особистості як у позитивному, так і у негативному напрямках;

- формування соціально успішної особистості може бути результатом продуманої спільної стратегії педагогів, закладу освіти, старшокласника, родини.

1.2. Старший шкільний вік у вимірах педагогічної науки і виховної практики

Необхідність формування у старшокласників соціально успішної особистості знайшла своє підтвердження у положеннях Національної доктрини розвитку освіти, національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Програмі ««Нова українська школа» у поступі до цінностей». І. Бех, Т. Алексеєнко, С. Кириленко, В. Кириченко, Л. Корецька, О. Остапенко, О. Пруцакова, Н. Харченко, І. Шкільна, К. Журба наголошують на тому, що цільовим актуалітетом освіти сьогодення є формування нової людини, що вмє опрацьовувати інформацію, володіє «мисленням нового порядку», яке має бути *критичним, креативним і піклувальним* [4].

У віковій психології вік старшого школяра (9-11 класи, 15-17 років), прийнято відносити до ранньої юності. Конкретний зміст юності як етапи розвитку особистості визначається насамперед соціальними умовами. Саме від соціальних умов залежить положення молоді в суспільстві, обсяг знань, якими їй належить оволодіти, ряд інших факторів [19, с. 23].

Невипадково Л. Божович і багато інших дослідників цього віку (І. Кон, О. Мудрик, Є. Шумілін) пов'язують перехід від підліткового до раннього юнацького віку з різкою зміною внутрішньої позиції, що полягає в тому, що націленість на майбутнє стає основною направленістю особистості і проблема вибору професії, подальшого життєвого шляху, знаходиться в центрі уваги

інтересів, планів юнаків [6, 37].

Рання юність (старший шкільний вік) охоплює вікові межі 15 – 17 років. Старший школяр стоїть на порозі виходу у самостійне життя. Тому рання юність – це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини. Важливі завдання юнацького віку – вибір професії, підготовка до трудової діяльності та підготовка до вступу у шлюб та створення власної сім'ї. Л. Божович підкреслює, що саме це створює нову соціальну ситуацію розвитку [6].

Поряд з різноманітними закордонними теоріями та концепціями, які досліджували старшокласника, такими, як біогенетична теорія Стенлі Хол (1882-1923), Арнольд Гезел (1880-1961); концепція персонологічної (особистої) орієнтації Едуарда Інтронгера (1882-1963), Шарлота Бюлмер (1893-1982); Жан Піаже (1896-1980) – специфіка юначого мислення; психоаналіз Зигмунда Фрейда (1856-1939); неофрейдизм Еріка Еріксона (1902-1982), важливий внесок у розуміння юначої психології вніс представник психології Курт Левін (1890-1947). Він виходив з того, що людська поведінка є функція, з одного боку, особистості, з іншого – оточуючого її середовища. Властивості середовища та властивості особистості взаємопов'язані. Як дитина не існує без сім'ї, школи та ін., так і ці суспільні інститути не існують окремо від взаємодіючих з ними, та завдяки їм індивідів. Єдність та взаємодія всіх особистих компонентів середовища Левін називає життєвим або психологічним простором.

Отже, вагомим для нашого дослідження є висвітлення особливостей юнацького віку у контексті формування успішної сучасної особистості:

- формування професійних інтересів, навчання старшокласників передбачає радикальну перебудову змісту і методів навчання, максимальне врахування індивідуальних особливостей та інтересів учнів, що дає простір їх власній розумовій і соціальній ініціативі;

- розумовий розвиток старшокласника полягає у формуванні індивідуального стилю розумової діяльності, самовизначення себе в людському суспільстві, усвідомлення своїх можливостей і прагнень, свого призначення в

житті;

- особистісне самовизначення як усвідомлений вибір старшокласником позиції у певній життєвій ситуації;

- самосвідомість є основою ставлення учнів до себе та взаємодії з іншими людьми;

- ставлення до соціуму й осмислення себе в ньому, майбутні плани, їх конкретний зміст, вибір професії;

- розвиток соціальної компетентності як основної складової здатності старшокласника у процесі спілкування та взаємодії знаходити нових друзів, груп, компаній;

- поглиблення та розширення рефлексивних характеристик самосвідомості. Рефлексія – це процес самосвідомості, на основі якого відбувається самопізнання особистістю самої себе як активного суб'єкта своєї життєдіяльності. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватися в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного «Я».

Зважаючи на такий контекст означеної теми, вважаємо за потрібне розкрити вікові особливості старшокласників.

Основним новоутворенням ранньої юності є особистісне *самовизначення*, від якого залежать усі інші види самовизначення юнаків і дівчат.

Перед старшим шкільним віком постає необхідність самовизначення (усвідомлений вибір особистістю позиції у певній життєвій ситуації, підкреслене ставлення до чогось чи когось), вибору свого життєвого шляху як завдання найважливішої життєвої значущості. Вибір професії стає психологічним центром ситуації розвитку старшокласника. Старші школярі дивляться на теперішнє вже із позиції майбутнього.

Юність – період стабілізації особистості. У зв'язку з ускладненням самосвідомості ускладнюється ставлення до себе та до інших; загострюється потреба юнацтва зайняти позицію якоїсь соціальної групи; з'являються дорослі

ролі і обов'язки: старшокласники отримують паспорт, несуть відповідальність за правопорушення, з 17 років мають право вступити до шлюбу. Старшокласники визначаються з громадянською позицією, обумовленою появою нової соціальної ситуації «Я і суспільство».

Багато дослідників вважають основним новоутворенням у старшому шкільному віці особисте і професійне самовизначення, так як саме у самовизначенні, в обставинах життя у період раннього юнацького віку, у його вимогах до школяра криється саме істотне, що багато в чому характеризує умови, в яких проходить формування його особистості.

Готовність до самовизначення передбачає формування у старших школярів стійких, свідомо вироблених уявлень про свої обов'язки і права по відношенню до суспільства, інших людей, моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, уміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за явищами сучасності і надавати їм оцінку тощо.

Дослідниця В. Куніцина [26] наголошує на тому, що психологічна готовність до самовизначення передбачає формування у старшокласників деяких психологічних утворень і механізмів, що забезпечують їм у подальшому свідоме, активне і творче життя [26, с. 10].

Для старшокласника характерний глибокий самоаналіз, самооцінка всіх якостей і здібностей. Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, то у 16 років з'являються власні критерії значущості. Школярі оцінюють себе з позиції своєї внутрішньої шкали цінностей. Настрій стає більш стійким і усвідомленим. Самооцінка стає вищою, ніж у підлітковому віці. Зростає самоповага, виникає почуття власної гідності, відбувається стабілізація особистості [22].

Зауважимо, що завершення формування *самосвідомості* є головною особливістю юності. Самосвідомість старшокласника відрізняється, перш за все, потребою дати оцінки властивостям власної особистості з позиції конкретних життєвих цілей. У результаті формується цілісне уявлення про себе – образ «Я». Це складне психічне явище зумовлює особливе ставлення

особистості до себе і складається з трьох взаємопов'язаних компонентів:

1) пізнавальний – знання про себе, уявлення про власні якості та властивості;

2) емоційний – оцінка цих якостей та пов'язане з нею самолюбство, самоповага;

3) поведінковий – практичне ставлення до себе. Образ «Я» – це не лише усвідомлення власних якостей, це перш за все, самовизначення особистості: «Що я таке? Що я можу? Яка від мене користь?».

Разом з усвідомленням своєї унікальності приходить почуття самотності, але потім зростає потреба у спілкуванні, усвідомлення своєї унікальності передусь розумінню глибокого зв'язку з іншими людьми. Дослідник М. Боришевський зазначає те, що «...щоб збагнути винятково важливу роль самосвідомості... слід підкреслити, що предметом чи, точніше, об'єктом самосвідомості... є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення й оцінка свого тіла в цілому, його особливостей порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка... власних моральних якостей..., своїх ставлень, свого місця серед них – і так до нескінченності.. Самосвідомість характеризується також своїм головним продуктом – уявленням про себе, образом Я, який може набувати різної модальності. Образ Я є результат самопізнання, форма узагальненого уявлення людини про себе» [7, с. 11].

Бачиться особливо суттєвим те, що образ «Я» включає уявлення про себе як про жінку чи чоловіка; певний зміст інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. Основу, ядро образу Я складає самооцінка, яка є однією з умов успішної діяльності особистості. Завдяки їй у молодій людині розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сенситивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи.

Дослідник Е. Еріксон [54], розглядаючи розвиток самості в цьому віці,

розкриває взаємозв'язок біологічного дозрівання із соціальними ролями та очікуваннями індивіда. На думку вченого, психосоціальна ідентифікація відбудеться в тому випадку, коли молода людина зможе об'єднати все, що вона знає про себе, в єдине ціле, осмислити, пов'язати з минулим та спроектувати в майбутнє. У тому випадку, коли індивід виявився неспроможним вирішити завдання ідентифікації, він не може визначити своє Я, що спричиняє кризові явища в розвитку ідентичності.

Важливо зазначити, що є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності проходить зі значними труднощами. Часто ідентичність досягається ними тільки після тривалого періоду вагань, пробних ціннісних виборів. Індивід входить у смугу так званого психосоціального мораторію, який продовжує в часі перехідний період від дитинства до зрілості. У такій ситуації молода людина втрачає цілеспрямованість та пасивно очікує того часу, коли їй буде надана можливість «знайти себе». Вона не може виробити власну систему цінностей, цілей та ідеалів, завершити психосоціальне самовизначення. Індивід перебуває у стані невизначеності, розгубленості, що спричинює кризові явища у розвитку ідентичності, неадекватну ідентичність.

Формування ідентичності в ранньому юнацькому віці завершується більш структурованою системою ціннісних орієнтацій, яка визначає життєві пріоритети та послідовність постановки та реалізації цілей. З'являються досить визначені міркування щодо того, ким бути і як будувати своє подальше життя. Завдяки відчуттю індивідуальної самототожності, єдності та наступності власного Я молода людина готова вибирати життєві цілі, формувати життєві плани, будувати життєві перспективи, робити зважений, обміркований життєвий вибір.

Дослідниця Л. Божович [6] відзначала, що немає жодної інтелектуальної операції в пізнавальній діяльності старшого школяра, якої не було б у підлітка. Справді, і підліток, і старшокласник міркують поняттями, використовують різноманітні мислительні операції, логічно запам'ятовують, проте в останніх є помітні зрушення. Загальні розумові, *інтелектуальні здібності* у молодії

людини віком 15-16 років уже сформувалися і тому не спостерігається такого швидкого їх росту, як у дитинстві. Та вони продовжують удосконалюватись. Важливим аспектом психічного розвитку в ранньому юнацькому віці є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, в якому провідну роль відіграє мислення. Це відображається у наступних позитивних якісних змінах:

- учні переходять до вищих рівнів абстрагуючого й узагальнюючого мислення (більш усвідомлено і міцно оволодівають логічними операціями);

- знання перетворюються в систему знань, які є основою формування світогляду та переконань; мислення стає системним;

- наявна потреба в науковому обґрунтуванні та доведенні положень, думок, висновків з опорою на логічні докази. Зростає роль наукових гіпотез, пошукових міркувань. Особливістю розвитку логічного мислення є його дедуктивно-гіпотетичний спосіб (реальне розкривається в можливому: можливе постає як сукупність гіпотез, які вимагають по черзі доведення чи перевірки. Непідтверджені гіпотези відкидаються, а підтверджені переходять із розділу можливого у розділ реальної дійсності);

- процес міркування стає економнішим і продуктивнішим (краще контролюється процес міркування, здійснюється перехід від розгорнутих до згорнутих його форм);

- збагачується фонд міцно закріплених умінь та навичок мислительної діяльності, способів і прийомів розумової роботи, за допомогою яких набуваються знання;

- формується індивідуальний стиль розумової діяльності (індивідуальна система психологічних засобів – сприймання, запам'ятовування і мислення – які особистість використовує для вирішення певних задач).

Одна з найважливіших психологічних характеристик зрілої особи – її *ціннісні орієнтації*. У низці досліджень відмічається, що юнацький вік сенситивний, дуже важливий для утворення ціннісних орієнтацій як стійкої властивості особистості, що сприяє становленню світогляду школярів, їх відношення до оточуючої дійсності (М. Волкова, В. Єрмоленко, Б. Круглов,

О. Шаров). У цих дослідженнях встановлено, що ціннісні орієнтації особи слід вивчати з точки зору виявлення їх психологічної суті, причин виникнення, механізмів формування і розглядати як певний результат особистого розвитку, як результат взаємодії суб'єктивних і об'єктивних детермінант цього розвитку.

Загалом, В. Семиченко [45] стверджує, що в залежності від того, на які цінності орієнтується школяр (до чого в життя він прагне, що в цьому житті він бажає створити або отримати, у чому бачить особову цінність спілкування, своєї діяльності тощо), можна казати про соціальну зрілість. Іншими словами, про особову зрілість старшокласників можна судити по тому, наскільки змістовний бік ціннісних орієнтацій, характерний для цього вікового періоду, буде відповідати інтересам суспільства [45, с. 45].

Важливою соціально-психологічною особливістю цього періоду є розвиток *соціальної компетентності* як основної складової здатності старшокласника у процесі спілкування та взаємодії знаходити нових друзів і зберігати давніх. Цей розвиток базується частково на здатності старшокласників до соціального порівняння, що дає змогу виявити й оцінити характерні риси інших. Спираючись на ці оцінки, юнаки та дівчата обирають друзів і визначають своє ставлення до різних груп і компаній, які становлять оточення їх ровесників. Вони також шукають друзів за принципом схожості, заміщуючи їх кількістю якості дружби з ровесниками, що поділяють їх погляди і цінності. При цьому інтимність стає обов'язковим атрибутом дружби з ровесником однієї статі.

Старшокласники переходять до систематичного засвоєння теоретичних основ різноманітних навчальних дисциплін. Для навчального процесу в старших класах характерна систематизація і узагальнення знань із різних предметів, встановлення змістовних міжпредметних зв'язків, що створює ґрунт для оволодіння найбільш загальними законами природи, суспільного життя та пізнання. Це ніби розширює те середовище, в якому живе старшокласник: його світогляд виступає і як типова особливість, і як фактор, який завдає вирішального впливу на весь психічний розвиток, і як умова, яка визначає

розвиток пізнавальної діяльності, самосвідомості, самовиховання і направлені особи старшого школяра.

У старшому шкільному віці посилюється суспільна спрямованість особи учня, його потреба принести користь суспільству, іншим людям, бути соціально успішним.

На основі рефлексії висвітлених міркувань, шляхом теоретичного аналізу слід зазначити, що юнацтво – період завершення формування особистості. Але не можна забувати, що старшокласник вже є особистістю, часто досить яскравою і своєрідною. Юнацька особистість ніколи не буває однозначною. Вона завжди суперечлива і мінлива, але у цьому віці вже чітко видно спрямованість особистості. Одні старшокласники чітко орієнтовані на діяльність, навіть, якщо основна сфера їх діяльності ще не визначена, такі юнаки відрізняються вираженою потребою в досягненні, вмінні ставити перед собою конкретну мету, добиватися успішних результатів, розподіляти і планувати свій час. Інші живуть уявленням, світ їх фантазій і мрій часто погано взаємодіють з їх практичною діяльністю. Треті пасивно плывуть за течією, орієнтуючись переважно на задоволення своїх сьогоднішніх потреб, емоційному комфорту, і не надто замислюються над майбутнім. [53, с. 15].

Важливо зазначити, що сучасні старшокласники успішною особистістю вважають людину, яка володіє такими якостями: самодостатністю, незалежністю, витривалістю, стресостійкістю, чесністю, самопожертвою, комунікабельністю, активністю, винахідливістю, зібраністю, має сильний характер, волю, вміє себе презентувати, амбіційний, вміє перемагати, має талант.

Але важливо акцентувати увагу на тому, що у ході досліджуваної проблеми ми з'ясували, що серйозною перешкодою для старшокласників із формування успішної особистості є не тільки зовнішні обставини, а й низький рівень їх життєвої компетентності, відсутність необхідних знань, умінь будувати життя, визначати мету майбутнього з урахуванням своїх здібностей, соціальних і особистісних можливостей, здійснювати вибір життєвих

пріоритетів у світі, знати, якими критеріями оцінювати життєвий успіх, як виходити із складних життєвих обставин і переборювати психічне напруження і стрес, невпевненість у своїх позитивних особистісних якостях, невизначеність професійного вибору у соціумі, слабка участь учнів у діяльності громадських організацій різних спрямувань; психонейрологічні особливості сучасних старшокласників і санітарно-обмежувальні умови пандемічної ситуації привернули посилену увагу до необхідності пришвидшення цифровізації виховних впливів.

Нині серед педагогічних колективів відсутня системність у роботі, зокрема щодо таких напрямів як: врахування педагогами гендерних особливостей старшокласників (вироблення моделей доцільних взаємин юнака і дівчини); розбудова партнерської взаємодії вчителів із сім'ями учнів; слабка мотивація батьків до співпраці із закладом освіти пояснюється низьким рівнем психолого-педагогічної компетентності й може бути підвищена шляхом оновлення комунікаційних стратегій педагогів і батьків та осучаснення форм і методів роботи закладу освіти із представниками родин учнів; забезпечення позитивного здоров'язбережувального соціально-психологічного клімату в освітньому закладі і системної навчально-методичної роботи з класними керівниками і батьками старшокласників, яка сприятиме успішній адаптації учнів до нових умов життєдіяльності, здатності критично мислити, самостійно ставити та ефективно досягати успішні життєві цілі.

Наші спостереження, опитування учнів і педагогів дали нам змогу зосередитися на *ключових якостях*, які притаманні формуванню успішній особистості старшокласника (анкета «Оцінка рівня сформованості навичок соціально успішної особистості» (адаптована Д. Франкен)) *асертивність, оптимізм, самоповага, комунікабельність, кооперація, щедрість*.

Отже, асертивність. Якщо зазирнути до психологічних словників, то можна побачити, що асертивністю називають здатність з гідністю і впевненістю відстоювати свої інтереси, при цьому не порушуючи чужих прав. Тобто, це відкрита, пряма поведінка, яка не має мети заподіяти шкоду іншим людям.

Згідно тлумачення даного поняття у Вікіпедії, то асертивність (англ. *assertiveness*) – це здатність людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини. Асертивність дозволяє зробити свою поведінку гнучкою та дивергентною, це поведінка, що поєднує внутрішню силу та ввічливість у стосунку до оточуючих.

Оптимізм. Термін «оптимізм» був розроблений німецьким філософом Лейбніцом і був популяризований філософом і письменником Вольтером у праці «Candide ou l'Optimisme» у 1759 році. Оптимізм – це ставлення, яке дозволяє позитивно оцінювати кожну обставину що індивід живе, що дозволяє людині стикатися з перешкодами мужньо і наполегливо, віра в природну доброту людини, у прогрес людського роду і цивілізації. Оптимізм – форма хоробрості і характеру, що виявляється в думці, що в будь-який момент ще не все втрачено, що наш повсякденний труд приносить користь, що світ постійно вдосконалюється і що ми можемо сприяти його прогресу.

Самоповага. Самоповага є надзвичайно важливим компонентом Я – концепції. Дослідження самоповаги як психологічного явища набуває особливої актуальності в контексті емоційно-ціннісного ставлення людини до себе та формуванням зрілої, адаптованої особистості. У тлумачних словниках термін «самоповага» розглядається як у структурі поняття «гідність» і трактується як «повага високих моральних якостей у самому собі» [10]. В енциклопедичному словнику педагога самоповага розглядається як позитивна духовно-моральна якість особистості, що виражає потребу людини у високій оцінці та визнання себе суспільством. Самоповага дає відчуття свободи, сприяє вихованню почуття особистої гідності. Ця якість допомагає долати багато життєвих труднощів. У словнику з етики самоповага ототожнюється з таким поняттям, як самолюбство. Це моральне почуття, в якому висловлюється повага людини до себе як особистості, заснована на визнанні власної гідності [46].

Комунікабельність – здатність людини до спілкування, встановлення соціальних зв'язків, контактів, до плідної взаємодії з іншими людьми. У психології спілкування – уміння налагоджувати контакти, здатність до

конструктивного спілкування з іншими людьми. Комунікабельність є однією з визначальних навичок успішної соціальної взаємодії, що зачіпає як професійні, так і особистісні відносини. Комунікабельність є однією з найважливіших особистісних якостей у професіях, що передбачають активне спілкування з іншими людьми.

Кооперація (*cooperatio*) – це форма організації людей або учнів для спільного досягнення загальних цілей або задоволення потреб. Використовується також для позначення характеру економічних та політичних або виховних взаємин. У педагогіці кооперація – це реалізація творчих проєктів, програм, тренінгів. До того ж, кооперація – це й особлива система гармонізації інтересів, у якій закладені дух справедливості, корпоративний дух, колективність, успішність і корпоративність.

Щедрість. Щедрість, як правило, асоціюється з альтруїзмом, солідарністю та філантропією. Щедрість розуміється як цінність та якість у людях. Це не тільки стосується обміну або пропонування матеріальних благ, але також розуміється як доступність та надання допомоги. Щедрість у соціальних стосунках часто високо цінується і розглядається як риса доброти між людьми. Як і багато соціальних цінностей, вона пов'язана із співпереживанням та діями «поставити себе на місце іншого».

Зазначене вище зумовило необхідність висвітлити технології, які б сприяли формуванню соціально успішній особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти, а саме: «CASE-STUDY» як технологія виховання, розвивальний потенціал технології портфоліо у виховному процесі, адвокація як технологія позитивних змін освітнього середовища, практика застосування гейміфікації в системі закладів загальної середньої освіти, засоби інформаційно-комунікативних технологій у формуванні успішної особистості.

Список використаних джерел

1. Александрова Е, Кожакіна С. Становление социальной успешности подростка в воспитательной деятельности школы. Москва: Национальный книжный центр, ИФ «Сентябрь», 2016. 176 с.
2. Атюнина В. Образ успешного человека в семантическом пространстве личности :

- дис. канд. психол. наук : 19.00.01 : Хабаровск, 2007. 315 с.
3. Батури́н Н.А. Психология успеха и неудачи. Челябинск, 1999. 100 с.
 4. Бех І.Д., Чорна, К.І., Киричук В.А., Кириленко С.В., Кириченко В.І., Корецька Л.В., Остапенко О.І., Пруцакова О.Л., Харченко Н.В., Шкільна І.М., Журба К.О. *Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей*. Київ: ІПВ НАПНУ, 2019. С. 10.
 5. Бодалев А.А. Личность и общение: избр. психол. труды: 2-е изд., перераб. Москва: Международная педагогическая академия, 1995. 326 с.
 6. Божович Л.І. Проблеми розвитку мотиваційної сфери дитини. Москва: Педагогіка, 1972. С. 22-29.
 7. Боришевський М.Й. Про виховання особистості. *Початкова школа*. 1998, № 9. С. 11-15.
 8. Бухаленкова, Д. А. Представления современных подростков об успехе. *Национальный психологический журнал*, Москва, 2013, 4 (12), 31-35.
 9. Вінков В. Уявлення про життєвий успіх: стан розробленості проблематики в соціальній психології. *Проблеми політичної психології* : зб. наук. пр. / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2015. Вип. 2. С. 221-231.
 10. Великий тлумачний словник української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
 11. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В.Петровского. Москва, 1979. – Di. VI.
 12. Выготский Л.С. Психология развития человека. Москва: Эксмо, 2003. 1134 с. (Серия Библиотека всемирной психологии).
 13. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва:, 2011. 640 с.
 14. Гринева О.М. Исследование проблемы смысло-жизненной самореализации в юношеском возрасте. *Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия Педагогика и психология*. Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014, 2, С. 69-76.
 15. Джеймс У. Психология / У. Джеймс; под ред. Л.А. Петровской. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.
 16. Дячук, В.І. Формування життєвої компетентності старшокласника та його підготовка до життєвого успіху. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010, 69 (3), 183-189.
 17. Захаров Н.Н. Профорентация школьников. Москва, 1989. С. 110-165.
 18. Захарова А.В. Психология обучения старшекласников. Москва, 1976. С. 4-16.
 19. Ильин Г.Л. Некоторые вопросы психологии общения. *Вопросы психологии*. Москва, 1999. №5. С. 23-25.
 20. Калинина Н. Социальная успешность в школьном возрасте: показатели и возможности диагностики. *Ученые записки. Психология. Педагогика*, 2008.1-2, С. 27-32.
 21. Кириченко В.І. Виховання: погляд з позиції компетентнісного підходу. *Інноваційні виховні технології у теорії і практиці сучасної освіти*: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 жовтня 2020) / за заг. редакцією В.І. Кириченко, Ю.В. Ївженка : Київ, 2021. С. 26-31.
 22. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва 1989. 254 с.
 23. Кон И.С. Психология юношеского возраста. Москва 1979. 175 с.
 24. Костюк Г.С. Вікова психологія. К. 1976. С. 12.
 25. Кунашаева А. Проблема успеха и формирование успешной личности ребёнка в современном мире. *Психология и педагогика: методика и проблемы*. 2009. С. 3-7.
 26. Куницына В.Н. Стиль общения и его формирование. Л., 2003. С. 46.
 27. Лаврентьєва І. Діагностика формування соціально успішної особистості старшокласника. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2020. С. 148-152.
 28. Левин К. Теория поля в социальных науках. СПб.: 2000. 560 с.
 29. Левківський М.В. Інноваційні технології формування компетентності майбутніх

- вчителів. *Освітні інноваційні технології викладання навчальних дисциплін*. Житомир, 2004. С. 49-55.
30. Мадди Сальваторе Р. Теории личности: сравнительный анализ. СПб., 2002. 539 с.
31. Макаренко А.С. Твори в 7 т. Т.3. К.: Радянська школа, 1953. 496 с.
32. Макогон Б. *Инновационная составляющая в формировании конкурентноспособной, творческой, социально-мобильной личности*. Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики ХХІ століття. Донецьк, 2007. С. 70-74.
33. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Питер, 2008. 304 с.
34. Міністерство освіти і науки України. *Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи*. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/koczerpciya.pdf-2016/> (дата звернення: 12.06.2022).
35. Митник О., Стрижак А. Система завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь як складової соціальної успішності молодшого школяра. *Початкова школа* 2019. 9. С. 23-26.
36. Михайлишин Г., Довга М. Успішність особистості: філософський та психолого-педагогічний контекст. Наукове мислення. 2017. С. 34. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/39-dev-yata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya/125-uspishnist-osobistosti-filosofskij-ta-psikhologo-dagogichnij kontekst/> (дата звернення: 19.06.2021).
37. Мудрик А.В. Общение школьников. Москва: Педагогика, 2005. С. 55-87.
38. Назар Ю.О. Дефініція поняття успішності професійної діяльності в соціально-психологічному контексті [Електронний ресурс] Львівський національний університет імені Івана Франка. 2013. С. 34. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-onferences/archives-of-individual-conferences/oct-2013> (дата звернення: 12.06.2022).
39. Пасечнікова, Л.П. Формування успішної особистості: *Методичні рекомендації*. Донецьк, 2008, С. 25.
40. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 26.09.2021).
41. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности. М: Мир, 1994. 320 с.
42. Романовський О. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. №2. С. 3-8.
43. Романовський О.Г., Михайличенко В.Є. Філософія досягнення успіху: Навчальний посібник. Харків, 2003. 691 с.
44. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва, 1946. 704 с.
45. Семиченко В.А. Психология общения. К., 2007. С. 45-56.
46. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. Москва: Политиздат, 1981. 430 с.
47. Терелянская И. Концепт понятия «социальная успешность» в социально-психологическом и историческом контекстах. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Естеств. науки*, 2015. № 4(14). С. 90-97.
48. Ткачук И.И. Формирование направленности старшеклассников на будущий профессиональный успех: проблемы и пути их решения в Украине. Уч. записки Бакинского славянского ун-та. Баку, 2014. С. 58-68.
49. Тульчинский Г.Л. Разум, воля, успех: О философии поступка. Ленинград, 1990. 216 с.
50. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: В 11 т. Ленинград: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1948. Т. 10: С. 58-363.
51. Федорченко Т. Стан формування соціально успішної особистості старшокласника: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та*

учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 25. Кн. 2. 2021. С. 199-212.

52. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва, 1990. 448 с.

53. Шумилин Е.А. Психологические особенности личности старшеклассников. Москва, 1999. С. 34-37.

54. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризисы. Москва : Прогресс, 1996. С. 33-34.

55. Юнг К.Г. Значение аналитической психологии для воспитания. Конфликты детской души. Mjcrdf, 1997. URL: <http://psiland.narod.ru/psiche/vospit.htm> (дата звернення: 12.06.2022).

56. Ярема А. Феномен успіху в соціологічному вимірі. Вісник Львів. Серія соціологічна, 2010. № 4. С.92-99.

57. Atkinson, J.M. (1964). *An introduction to motivation*. N.Y., van Nostrand, 344 p.

58. Adler A. Problems children. *Individ. Psychology*. 1988. V. 44, № 4.

59. Chao R.K. Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*. 2010. p. 1832–1843.

60. Deci E. The support of autonomy and control of behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 53. P. 1024-1037.

61. Farmer, D. (1999). «Flow» and Mihaly Csikszentmihalyi. Retrieved from <http://austega.com/gifted/16-gifted/articles/24-flowand-mihaly-csikszentmihalyi.html>. (дата звернення: 12.06.2022).

62. Kruger J. Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. 77 (6). Retrieved from <http://gagne.homedns.org/~tgagne/contrib/unskilled.html> (дата звернення: 12.06.2022).

63. Maslou A. *Motivation and Personality* / Per. s angl. SPb.: Piter, 2008, 352 с.

1. Merton R. *Social theory and social structure*. M.: AST: AST MOSKVA: HRANITEL, 2006, 873 с.

64. Merrell, K.W., & Gimpel, G.A. (1998). *Social Skills of Children and Adolescents: Conceptualization, Assessment, Treatment*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 216 p.

65. Satterlee, A.V. Matuska, J. Actualizing characteristics of successful schools for young adolescents through co-teaching. *Middle School Journal*, 2018, 29, 17-25.

66. Skinner B.F. The origins of cognitive thought. *American Psychologist*. 1989. №44. P. 13-18.

67. Super, D.E. A life-span space approach to career development // D.Brown, L.Brooks and Associates (Eds.). *Career choice and development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1990. P. 197-261.

69. Rogers C. R. What understanding and acceptance mean to me. *Journal of Humanistic Psychologist*. 1995. Vol. 35, № 4. P. 7-22.

Контрольні запитання до розділу

1. Охарактеризуйте, будь ласка, ключове поняття «успіх» у педагогічній теорії і практиці.

2. Окресліть, будь ласка, розглянуті у тексті уявлення про успіх у різних дослідницьких моделях.

3. Як Ви розумієте феномен «успішна особистість» як психологічне явище?

4. Розкрийте поняття «успішна особистість» у зарубіжних теоріях.

5. Проаналізуйте зміст поняття «соціальна успішність особистості» у сучасній теорії.

Практичні завдання до розділу

1. Складіть список психолого-педагогічної літератури присвяченої висвітленню ключових понять: «успіх», «успішність», «соціальна успішність».

2. На основі власних спостережень, бесід з учнями складіть образ успішного старшокласника.

3. Назвіть, будь ласка і охарактеризуйте ключові риси успішної особистості.

РОЗДІЛ II. “CASE-STUDY” ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

*Прагніть бути не просто успішною
людиною, проте людиною цінною (А. Ейнштейн)*

2.1. Сутність і педагогічний потенціал технології “case-study” у вихованні соціально успішної особистості учнів

Постійні зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, висувають нові вимоги до системи освіти, серед яких надзвичайної важливості набуває питання соціалізації особистості, формування людини з інноваційним мисленням і поведінкою, соціально компетентної, активної і мобільної, здатної бути конкурентоспроможною у жорстких і мінливих реаліях сьогодення. Саме тому виховання соціально успішної особистості учня є пріоритетним завданням сучасного закладу загальної середньої освіти. Академік Бех, розмірковуючи з приводу розвитку в учнів якостей позитивної й успішної людини, наголошує, що «виховання успіхом, надання допомоги в прагненні вихованця задовольнити потребу в гідному місці в колективі однолітків – шлях створення довірливих взаємин творчої співдружності дорослих і дітей. Тільки за таких умов у підростаючої особистості виробляється готовність до сприйняття виховних впливів» [6, с. 35]. Переконані, що у процесі виховання соціально успішної особистості перевагу доцільно надавати тим технологіям, які забезпечують активність і самостійність учня, дозволяють йому виявити творчі здібності, навчають вмінням слухати, аналізувати, коректно аргументувати і презентувати власні ідеї. Цим вимогам відповідає технологія “case-study”.

“Case-study” (кейс-технологія), або технологія аналізу конкретних ситуацій заснована на розвитку навичок знаходити варіанти оптимальних і нестандартних рішень реальних життєвих спірних питань і складних соціальних проблем. Історія її становлення налічує більше ста років. Уперше вона була застосована у 1870 році у школі права Гарвардського університету, а потім на початку ХХ ст. впроваджена в освітній процес Гарварду як

доповнення до лекцій у вигляді обговорення різноманітних проблем: перед студентами ставилося певне завдання і розглядалися варіанти його рішення. Головна особливість полягала у вивченні студентами прецедентів минулого, тобто ситуацій з юридичної і ділової практики, при цьому особливого значення надавалось самостійній роботі студентів, під час якої аналізувались великі масиви практичного матеріалу. Згодом вже у сфері бізнесу за висновками аналізу конкретних ситуацій почали використовувати метод студентських дискусій. Видатний вітчизняний дослідник “case-study” Сурмін відзначає, що дослідження цієї технології «характеризуються багатою історією та широкою географією. Найбільш розвинені теорія і практика кейсу у США та країнах ЄС. Тут цей метод став інституційним явищем» [16, с. 20], універсальним для різноманітних дисциплінарних підходів.

Як наголошують австралійські вчені [22], упродовж останніх 40 років “case-study” отримала істотний розвиток і набула чіткого технологічного алгоритму та на сьогодні використовується для вирішення широкого спектру питань у більшості галузей сучасного наукового знання: в освіті, соціології, політології, психології, біології, екології, бізнесі, праві, медицині, охороні здоров'я та ін. Таку популярність кейс-технології естонський дослідник Vissak пов'язує із її гнучкою та адаптивною природою, яка дозволяє у процесі дослідження ставити й вирішувати безліч дослідницьких завдань та послуговуватись різними методиками збору даних [33]. Результати таких досліджень, на думку вчених Казахстану, суттєво відрізняються від висновків, отриманих внаслідок застосування інших технологій, оскільки є контекстуальними й більш конкретними, а також дають змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки та проаналізувати механізми виникнення ситуації, її функціонування і варіанти її подальшого розвитку [18, р. 84].

Інтерес до «case-study» у країнах Східної Європи та в Україні виник у 90-х роках минулого століття одночасно з реформами в політичному і соціально-економічному житті та появою попиту на спеціалістів, що володіють навичками аналізу і прийняття рішень та вміють діяти в ситуаціях невизначеності й

високого ступеня ризику. Саме тоді у вишах розпочато модернізацію дисциплін і курсів та пошук більш ефективних форм і засобів навчання. Наразі в Україні технологія “case-study” добре відома в «навчальних закладах, особливо в менеджмент-освіті, державному управлінні та бізнес-освіті. Становлять інтерес українські ситуаційні справи з маркетингу та фінансового менеджменту. Фахівці розглядають кейс-метод як ефективний стратегічний інструмент якісного оновлення освіти» [16].

Незважаючи на те, що технологія “case-study” знаходить своє застосування у більшості галузей сучасного наукового знання, в науці досі бракує її узгодженого термінологічного окреслення, що свідчить не лише про суб’єктивну наукову позицію дослідників, але й широкий методичний спектр, охоплений нею. У більшості зарубіжних психолого-педагогічних джерел “case-study” фігурує як метод дослідження: метод ділових історій, метод кейсів, метод вивчення ситуацій, метод аналізу конкретних ситуацій [20; 21; 23; 24; 28; 29; 30], проте, згідно з науковими розвідками бразильських вчених, “case-study” являє собою стратегію дослідження [31]. У публікаціях вітчизняних вчених “case-study” переважно отримує такі назви, як: метод аналізу ділових ситуацій, кейс, кейс-метод, кейс-стаді, кейс-технологія, ситуаційний аналіз [1; 7; 11; 14; 15; 16].

Слід відзначити, що також не існує універсального розуміння терміну «кейс». Саме тому для коректного оперування даним поняттям вважаємо необхідним термінологічне уточнення і з’ясування семантики цього слова. Аналіз вітчизняного і зарубіжного контенту [9; 21; 22; 24; 25] дозволив нам зробити висновки, що *кейс є багатозначним поняттям і трактується наступним чином:*

1) від латинського слова «casus» – випадок, пригода, випадковість – опис певного випадку, який містить достатню кількість проблем для їх подальшого групового вирішення, завдяки чому у більшості джерел технологією “case-study” називають обговорення різноманітних життєвих і професійних випадків;

2) від англійського слова «case» – чохол, футляр, коробка – феномен,

обмежений ситуацією (контекстом);

3) від поширеного трактування англійського слова «case» – сумка, портфель – творче завдання для розвитку мислення, метою якого є опрацювання великих обсягів інформації і вироблення алгоритму прийняття рішень для конкретної ситуації, викладеної у кейсі, і для аналогічних ситуацій;

4) від одного з розумінь англійського слова «case» – прецедент – спеціально підготовлений матеріал з описом історії конкретної проблеми з тієї чи іншої сфери діяльності з метою стимулювання учасників до дискусії з даного приводу і прийняття рішень;

5) від розуміння англійського слова «case» у значенні – справа – певна рольова система, завданням якої є вироблення моделі практичної дії як засобу формування професійних якостей учасників, при цьому їхні ролі являють собою сукупність вимог до осіб із відповідними соціальними позиціями.

У нашому дослідженні під *кейсом* ми розуміємо навчальний матеріал, у якому запропоновано для аналізу реальну чи вигадану ситуацію, що не має однозначного вирішення, оформлену у певній вербальній чи письмовій формі або подану за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Рефлексія науково-педагогічних вітчизняних і зарубіжних джерел [1; 7; 11; 33; 35] дозволила нам зробити висновки, що *кейс являє собою єдиний інформаційний комплекс, що складається із трьох частин: допоміжної, необхідної для його аналізу, схематичного опису конкретної ситуації, а також завдань до кейсу, виконання яких наочно демонструє застосування теоретичного матеріалу на практиці.* Австралійська вчена Miles відзначає *відмінність кейсів від задач: останні дають можливість дослідити матеріал і опанувати окремі теорії, методи, принципи, натомість кейси допомагають набути різноманітних необхідних для життєвого успіху і професійного становлення навичок.* Окрім того, задачі мають, як правило, одне рішення та один шлях до нього, на відміну від них кейси мають багато рішень і безліч альтернативних шляхів [24]. Зауважимо, що саме відсутність однозначного вирішення практичної проблеми, описаної у кейсі, зумовлює його

невизначеність, робить кейс спірним, стимулює учасників до пошуку додаткової інформації та альтернативних рішень, до власної інтерпретації фактів і їх співставлення, а також до вибору оптимального виходу із ситуації.

Дослідники [9; 17; 28] виокремлюють у кейсах різні аспекти, що дозволяє використовувати їх для вирішення різних педагогічних завдань: від оволодіння технікою аналізу наявної інформації до використання ігрового потенціалу, який містить практично кожен кейс, оскільки він передбачає живе включення учасників у процес обговорення реальних, актуальних для них життєвих і соціальних проблем. Найбільш детально *основні аспекти кейса* та їх характеристику подано у дослідженні вітчизняного вченого Сурміна:

- *проблемний* – в основі кейса реальна проблема суспільства, яка має відношення до корінних інтересів учасників;
- *конфліктогенний* – гострота проблеми кейса призводить до внутрішнього конфлікту головного героя або конфлікту між дійовими особами;
- *рольовий* – в ситуації кейса відбувається виконання героями певних ролей;
- *подієвий* – являє собою сукупність подій, що розгортаються;
- *діяльнісний* – у кейсі здійснюється діяльність учасників;
- *тимчасовий* – кейс виявляє процес, що розгортається у часі;
- *просторовий* – кейс виявляє процес, що розгортається у просторі [17, с. 67].

Джерелами формування кейса можуть слугувати різні види інформації:

- *художня та публіцистична література*, за допомогою якої визначаються ідеї або сюжетна канва кейсу;
- *наукова література*, зокрема, статті, монографії, посібники, звіти, присвячені проблемі кейсу;
- *статистичні матеріали й оперативна інформація із ЗМІ*, що надають кейсу науковості й актуалізують його, підвищуючи інтерес учасників;
- *ресурси Інтернету*, які відрізняються масштабністю та значною гнучкістю й оперативністю;

- «місцевий» матеріал, що висвітлює у кейсі досвід самих учасників.

Із зазначеного масиву інформації моделюється *ситуація кейса*, а саме:

- *актуальна для учасників проблема*, яка передбачає розвиток подій у майбутньому;

- *типова ситуація* для будь-якого досліджуваного явища;

- *внутрішня інтрига, ребус*, що вимагає нетривіального аналізу і креативного рішення;

- *цікава історія* або «фотографія дійсності» – реальний випадок з педагогічної, юридичної, медичної та іншої практики, статус якого можна трансформувати з життєвої ситуації у проблемне завдання, а потім вирішувати з подальшою рефлексією процесу дослідження та задіяних при цьому ресурсів, зокрема, додаткових джерел інформації.

На важливому значенні інформації у кейсі, її ретельній підготовці, правильному структуруванні автором і вмілому поданні наголошує індійська дослідниця Ranі й зауважує, що гарний кейс повинен максимально чітко описувати практичну сторону предмета навчання, однак, інформація в ньому є для учасників, у першу чергу, засобом організації діяльності, а не метою їхнього навчання [28], саме тому, як відзначає вітчизняна вчена Андрієць, під час продуманого кейсу «для правильної й аргументованої відповіді учасник ... добирає лише достовірні, переконливі факти, таке відокремлення істинного від помилкового, неточного, несуттєвого – конститутивне аналітичне вміння дискурсної компетентності» [1, с. 57].

Дослідники Республіки Малі та Китаю вважають, що успішність роботи за технологією “case-study” залежить, у першу чергу, від попереднього планування й акцентують увагу на важливості розробки *протоколу кейса*, який містить *ситуацію* (випадок, проблему, історію з реального життя чи художнього твору); *контекст цієї ситуації* (хронологічний, історичний, контекст місця, особливості сюжетної дії чи характеристик учасників ситуації); *коментар ситуації* (подається автором-розробником кейса); *питання чи завдання* до роботи з кейсом; *додатки* з різною інформацією, що передає

загальний контекст ситуації [30, р. 7]. Поділяючи цю наукову позицію щодо структури кейса, водночас вважаємо вартим відзначити **ознаки «якісного» кейса**, що допомагають зробити навчання за технологією “case-study” більш ефективним і результативним, а саме: кейс фокусується на цікавій для учнів темі; може викликати почуття співпереживання героям; містить цитати із літературних джерел; кейс порушує проблеми, зрозумілі учням; потребує оцінки вже прийнятих рішень. Більш детально зупиняється на **ознаках «якісного» кейса** вітчизняна дослідниця Осіна:

- *проблемність* – ситуація пов’язана із вирішенням важливого завдання, визначається безліччю факторів, є особисто значущою для головного героя сюжету, не має однозначного рішення та провокує ретельний пошук фактів і аргументів;

- *імпліцитність* – текст не містить на поверхні формулювання проблеми, опис причин і факторів ситуації, що склалася, мотивів, інтересів і способу мислення дійових осіб та дозволяє учням самостійно розібратися в ситуації, зробити відповідні висновки, ґрунтуючись на констатації фактів і описі подій та їх наслідків;

- *незавершеність* – ситуація допускає подальший розвиток, якість і результат якого можуть залежати від пропонованих учнями рішень;

- *надмірність інформації* – багато зайвих фактів, подій, гіпотез, цифрових даних для розвитку важливого аналітичного вміння відокремлювати істотне від несуттєвого, корисне від зайвого під час пошуку відповіді й аргументів на одне з поставлених питань;

- *персоналізація* – присутність реальних (або реалістичних) персонажів, що мають складний характер, здійснюють неоднозначні і суперечливі дії, що допомагає формувати первинну емоційну залученість учнів у ситуацію, полегшувати їх самоідентифікацію з головним героєм, активізувати їх соціальний досвід, емоційний та соціальний інтелект, в результаті чого аналіз кейса стає більш різнобічним;

- *нейтральність* – автор кейса не проявлений стилістично і семантично,

оповідання зберігає оціночну нейтральність, що дозволяє учням самостійно сформулювати власну думку, яку згодом вони мають перевіряти та підкріплювати аргументами;

- *типовість* – ситуація, проблема та її рішення є типовими і зрозумілими для вікової категорії учнів, таке співвіднесення результатів роботи з іншими реальними ситуаціями формує в учнів необхідні асоціативні зв'язки [10, с. 10–11].

Зауважимо, що в освітній практиці кейси зазвичай готуються у *пакеті*, який містить:

- *вступний кейс* (відомості про наявність проблеми, ситуації, явища; опис меж явища, що розглядається);

- *інформаційний кейс* (обсяг знань з будь-якої теми (проблеми), викладений з тим чи іншим ступенем детальності);

- *стратегічний кейс* (розвиток вміння аналізувати середовище в умовах невизначеності та вирішувати комплексні проблеми із прихованими детермінантами);

- *дослідницький кейс* (аналогічний груповим чи індивідуальним проектам – результати аналізу деякої ситуації подаються у формі переказу);

- *тренінговий кейс* (спрямований на зміцнення навичок та більш змістовне засвоєння вже використаних раніше інструментів).

Розмаїття підходів до розробки кейсів у вітчизняній і зарубіжній науково-методичній літературі [7; 9; 16; 17; 20; 23; 30] спричинили появу різних *класифікацій кейсів*, які ми вважали за необхідне впорядкувати наступним чином:

1) *за складністю*:

- *навчальний ілюстративний кейс* – навчання алгоритму прийняття правильного рішення у відповідній ситуації на певному практичному прикладі,

- *проблемний кейс* – відпрацювання навичок діагностики ситуації і самостійного прийняття рішення по проблемі, яка чітко виявляється і формулюється в ході опису ситуації у конкретний період часу,

- *кейс без формування проблеми* – розвиток вмінь самостійного виявлення проблеми, що не представлена під час опису ситуації, а також аналізу відповідних ресурсів та пошуку альтернативних шляхів вирішення проблеми;

2) *за структурою:*

- *неструктурований кейс* – кейс, який містить матеріал з великим обсягом даних, що вимагає від учасників розвинутих навичок роботи з інформацією і оперативності мислення, та передбачає декілька правильних варіантів відповіді,

- *структурований кейс* – кейс, який пропонує короткий точний опис ситуації із конкретними цифровими і текстовими даними, що потребує від учасників знань і вмінь у певній області знання, та має визначену кількість правильних відповідей,

- *кейс «першовідкривачів»* – кейс, який зобов'язує учасників не лише застосовувати вже засвоєні ними теоретичні знання і практичні навички, але й мислити нестандартно і креативно та виступати у ролі дослідників, пропонуючи нові підходи, гіпотези, рішення;

3) *за наповненістю:*

- *«закритий» кейс* – кейс, що містить всю необхідну для аналізу інформацію,

- *«відкритий» кейс* – кейс, який вимагає від учасників пошуку додаткової інформації для аналізу й вирішення проблеми;

4) *за обсягом:*

- *міні-кейс* – кейс обсягом 1-2 сторінки для ілюстрування проблеми дослідження,

- *стислий кейс* – кейс обсягом 3-5 сторінок для аналізу основних позицій і проблемних питань дослідження,

- *повний кейс* – кейс обсягом 20-25 сторінок для групової роботи упродовж декількох днів;

5) *за фактажем:*

- «польовий» кейс – кейс, заснований на реальному матеріалі,
- «кабінетний» кейс – кейс, в основі якого вигадана ситуація;

б) за способом подання матеріалу:

- *друкований кейс*, наочність якого досягається використанням графіків, таблиць, діаграм, ілюстрацій,
- *мультимедіа-кейс*, зміст якого подається одночасно за допомогою текстової, звукової, графічної та відеоінформації і передбачає способи інтерактивної взаємодії з нею через апаратні та програмні засоби,
- *відео-кейс*, який містить фільми, аудіо- та відеоматеріали.

Бразильські вчені пропонують класифікувати кейси також **за суб'єктом дії**: *колективний* або *інституційний*, дійовими особами якого є підприємства, організації, навчальні установи; *багатосуб'єктний* (із декількома особами) та *особистісний* (з однією дійовою особою) [31, с. 101]. Американська дослідниця Dawidowicz відзначає необхідність **жанрового поділу кейсів** на *кейс-спогад*, який реконструює ситуацію, та *прогностичний кейс*, що описує минуле й сьогодення героя і вимагає визначення оптимальних варіантів його поведінки у майбутньому [21, с. 9]. Вітчизняна вчена Пашенко додає до класифікацій видів кейсів поділ їх **за типом і спрямованістю** (навчальний, аналітичний, дослідницький, систематизуючий, прогностичний), а також **за змістом** (*практичні кейси*, що відображають абсолютно реальні життєві ситуації; *навчальні кейси*, основною задачею яких виступає навчання; *науково-дослідницькі кейси*, орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності) [11, с. 97]. Іншим є **поділ кейсів за змістом** у дослідників Степурко та Ігнашук: *аналітичні* (при вивченні яких треба провести аналіз описаної ситуації); *проблемні* (слід прийняти рішення щодо описаної проблеми) та *описові* (є ілюстративними й описують проблему з уже готовим рішенням) [15, с. 74].

Спільною науковою позицією вітчизняних і зарубіжних вчених є те, що, незалежно від мети, змісту, структури чи обсягу, будь-який кейс заснований на принципі «рух до істини важливіший за саму істину», при його розробці неодмінно враховуються вікові особливості і творчі можливості учнів.

Важливим також вважаємо те, що під час роботи над кейсом переважно порушуються значущі морально-психологічні проблеми, які спонукають учнів до висловлення полярних поглядів, зміни світоглядних позицій, прийняття дуалізму істин, відтак здійснюється «навчання зростаючої особистості духовно-смысловому осягненню світу – найважливіше педагогічне завдання і мета» [3, с. 37].

Отже, як основа педагогічної технології “case-study”, кейс в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти має відповідати наступним вимогам: мати чітко поставлену мету; бути відповідної для вікової категорії учнів складності; розглядати актуальні й цікаві для школярів проблеми; ілюструвати типові і зрозумілі для учнів життєві й навчальні ситуації; передбачати декілька рівноцінних рішень. Кейс повинен ґрунтуватися на базових знаннях учнів та враховувати, яким чином зможуть бути використані ними нові знання, отримані під час роботи.

Зауважимо, що, разом із численними трактуваннями поняття «кейс», у науково-методичній вітчизняній і зарубіжній літературі відсутнє єдине визначення технології “case-study”, яка розглядається як:

1) професійно орієнтована технологія навчання, заснована на інтегрованому підході до вирішення ситуаційного завдання, що є описом конкретної ситуації, яка виникає у професійній діяльності з явною чи прихованою проблемою [25, с. 67];

2) технологія активно-проблемного навчання на основі аналізу реальних ситуацій [30, с. 2];

3) загальна назва технології навчання, суть якої полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення, вироблення рішень [7, с. 4; 35, с. 66];

4) технологія активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснована на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань [21, с. 8];

5) методологія дослідження, яку використовують задля кращого розуміння окремих ситуацій, організацій, явищ, та метод навчання, покликаний

сполучити теоретичний матеріал із досвідом слухачів, прив'язаним до певного контексту, щоб посилити визначені навчальними цілями навички [15, с. 72];

б) технологія навчання, яка має на меті вирішення складних, слабо структурованих проблем, що передбачає використання творчого потенціалу дослідника, його орієнтацію на інновацію [20, с. 2];

7) технологія формування способу мислення, яка дозволяє думати та діяти в рамках компетенцій, розвинути творчий потенціал, в результаті чого має бути сформована модель практичної дії [22, с. 4];

8) технологія, що є синтезом проблемного навчання, інформаційно-комунікативних технологій і методу проектів [10, с. 5; 12, с. 140].

Зазначимо, що вчений Сурмін наводить *визначення технології “case-study” у двох аспектах*, які у змістовому відношенні близькі як до висновків зарубіжних дослідників, так і вітчизняних вчених: 1) стратегія емпіричного вивчення деякого феномену в його реально існуючому контексті, коли межі між феноменом і контекстом не є чіткими і коли використовується множина різнопланових джерел інформації; 2) інтерактивний метод навчання, що базується на обговоренні певного тексту, в якому відображається реальна неоднозначна ситуація в будь-якому виді людської діяльності [16, с. 19-20].

На основі аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури [10; 14; 18; 25; 35] вважаємо за необхідне уточнити поняття *«технологія “case-study”* як інноваційної педагогічної технології, що має за основу кейс – певну проблемну ситуацію, яка не має однозначного вирішення, і спонукає учня до креативного, критичного і логічного мислення, застосування набутих знань і життєвого досвіду.

При цьому *метою технології “case-study”* є обговорення і пошук варіантів вирішення проблеми, під час яких відбувається систематизація знань учня, розкриття його творчого потенціалу та формування необхідних для соціальної успішності якостей і компетентностей.

У вихованні соціально успішної особистості технологія “case-study” застосовується для вирішення наступних *завдань*: розвиток вмінь учня

здійювати набуті знання й життєвий досвід для вирішення практичних проблем та навичок опрацювання й інтерпретації певної інформації і її аналізу; формування вмій переконливої презентації власної точки зору в усній чи письмовій формі, її обґрунтування та аргументованого захисту; набуття навичок конструктивного критичного оцінювання ідей і думок інших та самостійного прийняття нетривіальних рішень з урахуванням групового аналізу ситуації й ін.

В освітньому процесі закладів загальної середньої освіти **технологія “case-study”** спирається на сукупність наступних принципів:

- *індивідуальний підхід* до кожного учня, врахування його інтелектуальних і психологічних особливостей та освітніх потреб;
- *варіативність*, що передбачає можливість опрацювання різноманітного матеріалу та забезпечує свободу вибору під час роботи на результат;
- *прагматизм*, який вимагає цілеспрямованого пошуку інформації, що дозволить вирішити реальну проблему;
- *успішність* у навчанні за темою дослідження, яка досягається у командній роботі.

У дослідженнях вчених Канади і Великобританії пропонується **алгоритм роботи за технологією “case-study”**, згідно з яким передбачається організаційна частина, індивідуальна самостійна робота із отриманням необхідної додаткової інформації; перевірка засвоєння теоретичного матеріалу; робота учнів у малих групах; колективне обговорення; оформлення учнями робіт; захист проєктів-рішень задач-ситуацій і підведення педагогом підсумків [23, с. 8]. Схожі наукові погляди на процес реалізації кейса мають вітчизняні дослідники Каньковський [9] та Осіна [10], разом з тим, вчена Осіна акцентує увагу на *трьох можливих стратегіях поведінки вчителя* під час роботи учнів з кейсом: педагог дає ключі до розгадки у формі додаткових питань або додаткової інформації, у певних умовах сам надає відповідь або не втручається у процес [10, с. 17]. *Презентування результатів роботи* за технологією “case-study” відбувається за допомогою відповідних *форм*: мультимедіа-презентація,

захист проекту, твір-мініатюра, усний виступ та ін.

Розробка заняття за цією технологією потребує від вчителя ерудиції, педагогічної майстерності і великих часових витрат. Окрім того, однією з умов застосування цієї технології в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти є рівноправність учнів і педагогів під час вирішення ситуацій: педагог не транслює інформацію, а керує взаємодією учнів, зокрема, допомагає організувати дискусію в учнівському колективі і моделювати ситуації, при цьому акцент ставиться на організацію різних видів діяльності учнів, у тому числі, творчої, дослідницької, аналітичної, когнітивно-комунікативної.

З цією метою застосовуються різноманітні *методи, інтегровані у технологію “case-study”*:

- *метод інциденту*, що передбачає пошук інформації, її збір, обробку, систематизацію основних положень і аналіз;

- *метод моделювання*, який визначається представленням об'єкта моделлю, за допомогою котрої можна отримати про нього інформацію, і дає змогу наочно уявити об'єкт, зануритись у його глибину, розпізнати складові елементи й описати важливі теоретичні питання досліджуваної проблеми;

- *метод системного аналізу*, який використовує метод моделювання для вивчення проблеми, допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки, що вплинули на виникнення проблеми, й аналізує варіанти її вирішення з урахуванням усіх обмежень і ризиків;

- *проблемний метод*, що сприяє формуванню і вивченню проблеми, яка лежить в основі ситуації;

- *метод розбору ділової кореспонденції, або «баскет-метод»*, який потребує від учасників умінь рефлексії великої кількості першоджерел і документів;

- *метод опису*, що допомагає докладному викладенню даних щодо ситуації і її основної проблеми;

- *метод класифікації*, який сприяє упорядкуванню властивостей чи складових ситуації;

- *метод уявного, або мисленнєвого експерименту*, тобто набуття знань через уявне перетворення ситуації;

- *метод ігрового проектування*, що допомагає створювати і вдосконалювати проекти та творчо ставитись до реальності;

- *метод ситуаційно-рольової гри*, для якого характерно інсценування певної соціально-психологічної ситуації і її практичне вирішення;

- *метод дискусії*, що сприяє інтенсивному обміну думками щодо оптимального результату;

- *метод «мозкового штурму»*, в результаті якого відбувається відпрацювання різних варіантів сценарію для ефективного вирішення проблеми.

Впровадження цих методів під час роботи учнів за кейс-технологією забезпечує ***ефективність технології “case-study” у вихованні соціально успішної особистості учня:***

- розширення бази теоретичного знання, актуалізація і критичне оцінювання накопиченого досвіду, розвиток системного, концептуального знання;

- підвищення мотивації до навчання, стимулювання інновацій завдяки синергетиці знань;

- розвиток логічного і креативного мислення, руйнація стереотипів і штамтів під час пошуку рішення проблеми, обговорень і аргументацій;

- формування важливих для дорослого життя, зокрема, майбутньої професійної діяльності, навичок: систематизації, структурування й аналізу інформації і прийняття управлінських стратегічних і тактичних рішень, а також коректного обґрунтування й захисту своєї точки зору;

- розвиток соціально значущих якостей, необхідних для самовдосконалення і успішної самореалізації: креативності, цілеспрямованості, наполегливості, ініціативності, рішучості, відповідальності за результати власної роботи і групової діяльності, впевненості у собі, сили волі, самодисципліни й ін.

Таким чином, технологія “case-study” має великий педагогічний потенціал у вихованні соціально успішної особистості учня. Її актуальність для освітньої практики зумовлена самими умовами української дійсності, які характеризуються швидкістю поширення інформації і прийняття рішень, прагненням до обґрунтованості і точності, необхідністю володіння інформаційними технологіями, вміннями адаптуватись до соціальної реальності, коли не спрацьовують традиційні схеми й алгоритми поведінки. Адже така сучасна динаміка розвитку суспільного життя впливає на соціалізацію молоді й висуває жорсткі вимоги до формування молодого людини нового типу, що має володіти тими соціальними й особистісними якостями, які дозволять їй орієнтуватися в полі невизначеності та конструювати соціальну реальність. Саме такому залученню учнівської молоді до активного суспільного життя країни, отриманню нею соціального визнання, життєвого й соціального успіху сприяє технологія “case-study”.

2.2. Досвід упровадження технології “case-study” у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника

Сучасний виховний процес, на думку академіка Беха, «вимагає більш розгорнутого уявлення про цінності, на яких він має здійснюватися. ...Цінності першої групи пов'язані з успішністю у тій чи іншій діяльності; у подальшому вони забезпечують кар'єрний успіх особистості. До таких цінностей доцільно віднести старанність, акуратність, комунікабельність, вміння планувати і самоконтролювати власні професійні вміння.... Другу групу цінностей складають ті, що представляють глибинну сутність особистості, її духовну спрямованість:... милосердя, любов, вірність, альтруїзм» [5, с. 9-10]. Сьогодні, незважаючи на суспільні і планетарні катаклізми, завдання школи, громади і держави – показати особистості вищий шлях розвитку – духовний, відтак виховання соціально успішної особистості має базуватися як на першій групі цінностей, так і, в першу чергу, на другій, на духовній сутності людини. Щодо останнього, зауважимо, що «в українській лінгвокультурі ... можна простежити

тенденції зміни акцентів успішності від домінування фінансових та соціальних у бік гармонійного, збалансованого розвитку особистості» [13, с. 183].

У закладах освіти виховання соціально успішної особистості учня передбачає створення умов, спрямованих на розкриття індивідуальності кожного школяра, розвиток його талантів і позитивну самореалізацію. З цією метою виховна система має спиратись на принцип успішності як норму повноцінного багатогранного життя зростаючої особистості. Цей принцип закладено в сучасні практики виховання соціально успішної особистості, які засвідчили істотну ефективність технології “case-study”. Виховання соціально успішної особистості засобами цієї технології орієнтується на соціально-психологічні характеристики вікової категорії учнів.

Старшокласники є важливою цільовою групою у вихованні соціально успішної особистості, оскільки старший шкільний вік – основний і переломний для становлення системи особистісних цінностей у дорослому житті. У старшій школі суттєво змінюється соціальна ситуація розвитку людини: формується самосвідомість, складається стійке уявлення про навколишній світ і суспільство, відбувається активний пошук шляхів самоствердження і способів самореалізації, зокрема, в учнів виникає потреба зрозуміти себе, сенс життя, постає проблема вибору професії, виникає бажання бути поміченим, з'являються власні переконання і впевненість у своїх силах. Знаходячись у процесі особистісного і професійного самовизначення, сучасний старшокласник намагається виокремити й засвоїти правила і вимоги дорослого життя. Саме тому питання соціальної успішності є одним із ключових аспектів особистісного розвитку учнів старшого шкільного віку, а впровадження технології “case-study” у процес формування якостей і компетентностей соціально успішної особистості учня необхідне для пошуку засобів її самовдосконалення, розкриття творчого потенціалу, формування позитивних підходів до вирішення життєвих завдань і конструктивного ставлення до дійсності.

Контент-аналіз досліджень вітчизняної педагогічної науки і практики

засвідчив вагомий досвід упровадження технології “case-study” в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Дослідники [1; 7; 10; 12; 14] наголошують на важливому значенні роботи учнів у єдиному проблемному полі та розмаїтті підходів до діагностики й аналізу однієї ситуації, що сприяє розвитку у школярів умінь інтенсивного відбору потрібної інформації, актуалізації знань, побудови логічної послідовності своїх міркувань та встановленню причинно-наслідкових зв’язків. Саме тому «у застосуванні кейс-технологій велике значення відіграє *чинник проблемності*, важливий для розвитку не лише знань, а й навичок критичного мислення» [14, с. 37]; кейс-технологія допомагає формуванню *основних компонентів критичного мислення*: наполегливості, гнучкості, усвідомленості, готовності до планування і виправлення своїх помилок, пошуку компромісних шляхів вирішення проблеми.

Проте, як зауважує академік Бех, в освітньому процесі важливо «поряд з розвитком критичного мислення ...розвивати критичну етичну рефлексію, яка звертає особистість на її внутрішній світ, у першу чергу, на емоції і почуття та на ті утворення, які виникають на їх основі. ...Відтак, відкривається можливість для духовно-рефлексивної діяльності з критичного самооцінювання: самозанепокоїння, самообурення, самогніву, самоосудження, що може призвести у комплексі з іншими виховними засобами до значущих ціннісних самозмін особистості» [2, с. 8]. Саме розвиток критичної рефлексії, згідно з науковими висновками вченого Каньковського, є *визначальною характеристикою технології “case-study”*, яка «учить розв’язувати проблеми й реалізувати їх» [9, с. 60].

Погоджуємось із висновками зарубіжних вчених, зокрема, австралійського дослідника Ваїкарата, який відзначає, що застосування кейс-технології в роботі закладів освіти сприяє створенню ситуацій успіху, підвищує мотивацію учнів бути успішними [20, с. 16]. Вітчизняними дослідниками констатовано успішний досвід роботи за технологією “case-study” під час розбудови у закладах освіти середовища успіху та відмічено ефективність

методу рольової гри упродовж пізнавального пошуку й вирішення кейсової ситуації [1, с. 57; 12, с. 141]. Вчені Пакистану також відмічають важливість для успішного кейса ситуаційно-рольових і ділових ігор та зауважують, що учні «з цікавістю занурюються у запропоновану вчителем ситуацію, у змагальній формі опрацьовують матеріал, креативно намагаються досягти поставленої цілі й тим самим розвивають творче мислення, комунікативну компетентність, тренують гостроту реакції на проблеми, формують життєві цінності» [29, р. 13].

Проте, як зазначає вітчизняна дослідниця Іванова, в закладах загальної середньої освіти «застосування зазначеної технології не є самоціллю, можливе лише з урахуванням навчальних цілей і завдань, особливостей учнів, їх інтересів і потреб, регламенту та багатьох інших факторів» [7, с. 5]. Згідно з науковою позицією австралійських вчених, *під час упровадження “case-study” в освітній процес створюється ситуація успіху і досягається інтегрований результат навчання у вигляді системи компетентностей*, оскільки «пошук рішень кейса активізує весь обсяг знань учнів і досвід застосування цих знань з різних навчальних дисциплін, а також сприяє отриманню навичок командної діяльності, партнерської взаємодії, найпростіших узагальнень, презентації, прес-конференції та ін.» [22, с. 12].

Естонський дослідник Vissak, який презентує власні результати успішного впровадження кейс-технології в освітню практику, у своїх наукових розвідках також наголошує на розвитку компетентностей учнів і обґрунтовує, що “case-study” є інтегративною технологією навчання і контролю, спрямованою на встановлення і зміцнення зв'язків між складовими компетентностей, таких як знання, вміння, навички, мотивація, ціннісні установки, особистісні риси, що дозволяє досягти *компетентностей емерджентної якості* (тобто тих, що посилюються завдяки взаємодії і утворюють цілісну систему). Окрім того, досвід вченого доводить, що “case-study” можна використовувати як *засіб формування життєвої і соціальної успішності й водночас як засіб контролю результативності формування компетентностей*, оскільки з точки зору змістовних позицій кейси включають

психологічний і морально-мотиваційний аспекти та мають спеціалізовану спрямованість [33].

Польська дослідниця Mucha з цього приводу зауважує, що її досвід упровадження кейс-технології також засвідчив *високу ефективність “case-study” у вихованні соціально успішної особистості*, зокрема, таких її провідних якостей, як *креативність і допитливість* [25, с. 69] та *ключових компетентностей*, які вчена визначає як сукупність знань і навичок, що необхідні кожному для становлення активної громадянської позиції, самореалізації, особистісного розвитку і соціальної інтеграції [25, с. 68]. Суголосними є висновки ірландських вчених, які підкреслюють цінність компетентнісно спрямованої освіти й відзначають, що соціально успішна особистість є, передусім, соціально відповідальною, здатною взяти участь у гуманізації взаємин не лише на міжособистісному, але й на міждержавному і міжнародному рівнях: «навчання і виховання на основі розвитку ключових компетентностей ставить за мету становлення соціально відповідальної особистості, для якої характерно ставлення до себе й іншої людини як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності, усвідомлення важливості культурного розмаїття цього світу та вміння підтримувати і покращувати діяльність суспільних інститутів» [26, с. 25]. Такої ж думки дотримується академік Бех, який наголошує, що за сучасних умов особистість молодшої людини має бути насамперед соціально відповідальною: «відповідальність як вища цінність – це свідомо прийнятий особистістю обов’язок (обіцянка), що безумовно виконується... та виступає засобом внутрішнього контролю (самоконтролю) і внутрішньої регуляції поведінки, діяльності і спілкування» [4, с. 71]; «ця стрижнева якість визначає спрямованість усієї життєдіяльності й виступає критерієм соціальної зрілості» [6, с. 34].

Успішний досвід упровадження технології “case-study” у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника експериментальними закладами загальної середньої освіти лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання

НАПН України засвідчив ефективність кейс-технології у формуванні в учнів таких якостей, як соціальна відповідальність, творча і соціальна активність, енергійність, асертивність, оптимістичність, рішучість, самокритичність, наполегливість, комунікабельність, самодисциплінованість, цілеспрямованість, працелюбність, ініціативність, впевненість у собі й ін. та відповідних компетентностей, зокрема, навичок управління часом і планування своїх дій, спілкування з представниками різних вікових категорій і соціальних груп, самоконтролю у міжособистісних і міжгрупових взаєминах, соціальної мобільності. Івент-аналіз освітнього процесу експериментальних закладів засвідчив, що особистість старшокласника, яка володіє зазначеними вище якостями і компетентностями, спроможна бути змотивованою до успіху і соціально успішною.

На думку керівників експериментальних закладів освіти, технологія “case-study” має важливе значення для всієї освітньої системи школи, оскільки використання кейсів сприяє демократизації навчання й виховання учнів; формуванню прогресивного мислення членів педагогічних колективів; підвищенню в них мотивації педагогічної діяльності; саме цю технологію вважають особливо ефективною в роботі із старшокласниками соціальні партнери закладів освіти, зокрема, громадські організації.

Наразі очевидним є той факт, що відкритий для соціального партнерства заклад освіти ефективніше вирішує поставлені перед ним системою освіти завдання, швидше реагує на суспільні зміни, збагачується більшими ресурсами і відшукує оптимальні шляхи для успішного розвитку. Під партнерством у сучасних зарубіжних дослідженнях розуміють «своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми чи соціальними інститутами, котрі, вирішуючи спільні завдання, взаємовпливають, взаємодоповнюють один одного і врешті-решт досягають успіху» [27]. Американські дослідники [32; 34] називають педагогіку партнерства інноваційним педагогічним методом, метою якого є формування здатності партнерів до рівноправного й рівноцінного діалогу та розвитку особистості його учасників. З цього приводу вітчизняні дослідниці

наголошують, що «партнерство спрямоване на системні зміни, насамперед, зміну світогляду людей, має виявлятися в їхній суб'єктній активності. Результатом вважатиметься успішна кооперація ... з метою формування людини, гідної довіри, та її особистісного розвитку в різних видах діяльності» [8, с. 117]. За висновками експериментального дослідження лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя, недержавні громадські організації є надійними соціальними партнерами закладів освіти у вихованні соціально успішної особистості старшокласника.

COVID-19 вніс свої корективи у процес розвитку у старшокласників необхідних для успішної соціалізації якостей і навичок. З огляду на тривалі карантинні обмеження у зв'язку з пандемією і переведення навчання в закладах освіти у онлайн-формат, соціальне партнерство закладу освіти і громадських організацій («Національна рада жінок України», «Всеукраїнська ліга історії та культури хортингу», «Ліга розвитку людини» й ін.) у вихованні соціально успішної особистості відбувалось переважно дистанційно. За участі активістів зазначених громадських організацій було проведено онлайн-заходи для педагогів експериментальних закладів освіти з метою формування готовності психолого-педагогічних колективів до впровадження кейс-технології і продуктивної роботи вчителів над розробкою індивідуального кейса, зокрема, вебінари «Якісний» кейс: джерела, проблематика, алгоритм», «Принцип успішності в кейсі для старшокласників», педагогічна рада «Кейси в роботі сучасного вчителя: «за» і «проти», семінар-тренінг «Створення пакету кейсів у роботі класного керівника», дискусія «Критерії оцінки продукту кейса», круглі столи на платформі Zoom «Кейс-технологія у формуванні соціально успішної особистості засобами громадських організацій», «Технологія “case-study” у практиці сучасного вчителя» та ін.

Для підвищення мотивації педагогів і учнів до роботи за цією технологією проводились онлайн-майстер-класи «Кейс – це просто!» та «Твоя стратегія успіху в кейсі»; чат-наради із залученням класних керівників, які здійснювались за допомогою чат-технологій, було створено viber-групи, які

забезпечували зворотній зв'язок із активістами громадських організацій і членами ініціативної творчої групи педагогів та давали можливість старшокласникам і педагогам підвищити рівень знань щодо кейс-технології шляхом опрацювання відео-матеріалів, звукових листів тощо.

Старшокласників закладів загальної середньої освіти було ознайомлено з особливостями технології “case-study” і алгоритмом роботи за нею на вебінарах «Чим цікавий кейс?» та «Ти – в команді знавців!», які проводились для учнів їхніми однолітками – представниками громадських організацій. Така співпраця юнаків і юнок із старшокласниками закладів освіти відбувалась за допомогою методу «рівний – рівному» або “peer-to-peer education”, суть якого полягає у «передаванні значущої інформації у вигляді семінарів, тренінгів, бесід, інтерактивних акцій тощо за допомогою спілкування «на рівних» підготовлених волонтерів із своїми однолітками з метою зміни системи цінностей і поведінки останніх» [19, с. 63]. Транслявання необхідних для розуміння суті й особливостей кейс-технології «меседжів» одними і переживання й засвоєння інформації іншими в цьому випадку було плідним, оскільки учні старшого шкільного віку знають особливості своєї субкультури та проблеми і прагнення молоді.

З метою ефективної організації упровадження технології “case-study” в освітній процес закладів освіти та підвищення продуктивності роботи старшокласників над кейсом розроблено «Програму впровадження кейс-технології для старшокласників», яка стала результатом партнерської взаємодії ініціативних творчих груп педагогів закладів загальної середньої освіти, активістів громадських організацій і науковців лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя у формуванні соціально успішної особистості старшокласника. У Програмі було узгоджено протокол кейса, визначено види і орієнтовну тематику кейсів для старшокласників, запропоновано сценарні плани кейсів.

Як показала реалізація Програми, *для підвищення ефективності роботи учнів над кейсом необхідно:*

1) дотримуватись поетапного розподілу функціональних обов'язків між педагогом і учнем:

- *до заняття:* вчитель підбирає ситуацію кейса (фрагмент літературного твору, новинна стаття, статистичний огляд і т. ін.), визначає проблему кейса, здійснює добір основних і допоміжних матеріалів для підготовки учнів, готує сценарій заняття; *учень* отримує рекомендації до роботи з кейсом та допоміжну літературу, індивідуально готується до заняття;

- *під час заняття:* вчитель організує з усією групою попереднє обговорення ситуації кейса, розподіляє учнів за мікрогрупами для роботи над кейсом, за необхідності відповідає на питання та забезпечує учнів додатковими відомостями; *учень* поглиблює розуміння проблеми кейса, розглядає альтернативи і розробляє варіанти вирішення ситуації у командній взаємодії з іншими учнями, бере участь у прийнятті рішення та підготовці до його презентації;

- *після заняття:* вчитель оцінює прийняті рішення і внесок кожного учня, організує рефлексію заняття, зокрема, змісту інформації та емоційного стану групи; *учень* здійснює самоаналіз своєї діяльності за методом «Незакінчене речення» («У мене виникали труднощі із...»; «Мені було легко і цікаво робити...»; «Вважаю, що наступного разу потрібно звернути увагу на...»; «Упродовж роботи я відчував (-ла), що ...» та ін.);

2) організувати роботу в мікрогрупах або командах наступним чином:

- обрати «керуючий орган»: модератора, який очолює мікрогрупу й не допускає критики ідей; секретаря, який фіксує всі ідеї, висловлені під час «мозкового штурму», і групує висловлювання; та спікера, який презентує результати роботи для загального обговорення;

- враховувати логічну послідовність під час пошуку варіантів рішення проблеми, зокрема: обговорення отриманої вступної інформації, яка міститься у кейсі; обмін думками, складання плану роботи над проблемою, розподіл навантаження між членами команди; вирішення проблеми – пошук варіантів під час дискусії; дискусія для прийняття кінцевого рішення; підготовка

продукту кейса; презентація результату;

3) діяти відповідно з принципами командної роботи:

- відповідальність – впровадження методів самоконтролю і самооцінки;
- рольова участь – добровільність під час вибору ролі, тактовність і

толерантність до партнерів;

- співробітництво – поєднання індивідуальної і командної діяльності;
- солідарність – переорієнтація адресування роботи і її результатів від

педагога на всіх присутніх, гласність контролю;

4) брати участь в роботі з кейсом за такими правилами:

- активність у висловленні ідей і в обговоренні;
- толерантність до інших членів команди;
- комунікативна компетентність (не переривати інших, давати

можливість іншим закінчити свою думку, не повторюватися);

- точність і достовірність інформації, представленої на розгляд команди;
- відсутність категоричності у висловлюваннях і нав'язування своїх ідей;
- чіткість і стислість у формулюванні своєї кінцевої думки;

5) обрати наступну стратегію участі вчителя:

● відмовитись від вимог суворої дисципліни, оскільки робота над кейсом є творчим процесом, відтак необхідно для кожної мікрогрупи створювати умови самодисципліни і самоорганізації; завдання педагога при цьому – координувати роботу учнів, слідкувати за дотриманням культури спілкування й дискусійної етики;

● займати нейтральну позицію і не коментувати правильність чи хибність варіантів рішення проблеми;

● регулювати і контролювати ситуацію під час роботи: спрямовувати у потрібне річище нецікаві й неактивні обговорення, за необхідності знімати напруження у мікрогрупі;

- повернутись до традиційної ролі лише у підсумках заняття.

Зауважимо, що, на думку педагогів-практиків експериментальних закладів освіти, використання кейс-технології має для вчителя значні переваги

й водночас висуває перед ним суттєві вимоги. Серед *переваг технології “case-study”* педагоги відмічають організацію гнучкого навчального процесу; актуалізацію предметних знань і вмінь вчителя; інтеграцію знань із своєї навчальної дисципліни й інших дисциплін та арсеналу життєвого досвіду; безперервне підвищення кваліфікації; можливість реалізації деяких елементів кейса у співпраці з батьками, соціальними партнерами закладу освіти та в позаурочній діяльності. При цьому вчителі зазначають, що кейс є гнучким педагогічним інструментом формування необхідних якостей і компетентностей соціально адаптованої конкурентоспроможної особистості учня.

Разом з тим, представники педагогічних колективів вважають, що технологія “case-study” – вибаглива, оскільки *підготовка кейса вимагає від вчителя* ретельного опрацювання сучасних навчально-методичних матеріалів, кращого оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями, розкриття свого потенціалу, вміння прогресивно думати й діяти, імпліцитність тексту кейса створює основу для складної аналітики, яка наближає роботу вчителя над ним до більш глибокого розуміння проблем і більш майстерного вирішення професійних завдань. З цього приводу польська дослідниця Zelek зауважує, що ця технологія «ставить перед педагогом завдання розвитку виключних компетентностей, зокрема, творчих навичок, незалежного індуктивного й дедуктивного, аналітичного й синтетичного мислення, що допомагають створенню власного оригінального кейса» [35, с. 72].

Результати впровадження технології “case-study” дозволяють констатувати, що учні старшого шкільного віку виявляють ініціативу до роботи з тими кейсами, які відповідають наступним характеристикам: фокусуються на темах, що є актуальними для них і зацікавлюють своєю проблематикою; викликають відчуття співпереживання героям ситуацій; містять гарно структуровану інформацію щодо основної проблеми та цитати з різноманітних літературних джерел, відомих і зрозумілих для старшокласників; потребують від кожного учня власної аргументованої оцінки прийнятих рішень.

Тематична варіативність популярних серед старшокласників кейсів дуже

широка – від екологічних, технічних тем до літературних і соціальних, джерелами яких є саме сучасне життя у соціумі. У практику формування соціально успішної особистості старшокласника експериментальними закладами освіти було впроваджено наступні кейси: навчальні ілюстративні кейси «Без позитиву немає успіху», «Вір у себе!»; проблемний кейс «Алкоголь – перешкода до успіху» (див. додаток); кейс без формування проблеми «Складний вибір професії»; неструктурований кейс «Соціальна успішність і творча реалізованість – знак рівності?»; структурований кейс «Екологія міжособистісних стосунків»; прогностичний кейс «Подорож у майбутнє»; кейс «першовідкривачів» «Успішність в науці й досліди на тваринах»; веб-кейс «Мій успіх» та ін.

Досвід упровадження технології “case-study” у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника засвідчив, що ця технологія допомагає учневі отримати широкий набір універсальних, або надпредметних умінь, необхідних для подальшого навчання, майбутньої професійної діяльності і успішної соціалізації, зокрема: оцінювати проблему; орієнтуватися в інформаційному просторі та систематизувати інформацію; застосовувати знання з різних наукових областей; формулювати гіпотези; прогнозувати шляхи розвитку ситуації; визначати альтернативи; обґрунтовано приймати рішення в умовах невизначеності й обмеженого часу; розуміти життєві ризики та вміти нести відповідальність за прийняте рішення; здійснювати самоменеджмент; конструктивно реагувати на критику; коректно відстоювати власну думку; логічно, критично і стратегічно мислити тощо.

Результати впровадження технології “case-study” дозволяють констатувати беззаперечну ефективність цієї технології у вихованні соціально успішної особистості старшокласника, зокрема, ознайомлення учнів із різними соціальними ролями і соціальними моделями поведінки, що, у цілому, сприяє адаптації учнів у соціумі. Застосування технології “case-study” супроводжується створенням «ситуацій успіху», стимулюванням учнів бути успішними та відзначенням переваг і перемог кожного з учасників, а також

збільшенням пізнавальної активності старшокласників, активізацією їх успішної індивідуальної і командної діяльності, формуванням стійкої позитивної мотивації до саморозвитку. Отже, саме досягнення успіху як одна з головних рушійних сил технології “case-study” має визначальне значення для виховання соціально успішної особистості старшокласника.

Список використаних джерел

1. Андрієць О. М. Використання кейс-методу у формуванні та розвитку дискурсного мовлення старшокласників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64. С. 56–58.
2. Бех І. Д. Етичні інстанції нової української школи як педагогічний пріоритет. *Матеріали X Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій*. 2018. С. 6–8.
3. Бех І. Д. Духовне призначення як сутнісна міра особистості, яка зростає. *Управління освітою*. 2019. № 3 (411). С. 36–43.
4. Бех І. Д. Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає. *Методист*. 2020. № 11–12 (108). С. 64–75.
5. Бех І. Д. Особистість у духовно стверджувальному дискурсі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. 2018. № 22. С. 5–18.
6. Бех І. Д. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1–2 (1072). С. 32–37.
7. Іванова Л. І. Реалізація завдань формування життєвої компетентності молодшого школяра засобами кейс-технології. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2017. № 15 (58). С. 3–5.
8. Калініна Л., Лісова Н. Соціально-педагогічне партнерство як демократична модель державно-громадської взаємодії та компонента підручника для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. № 22. С. 105–120.
9. Каньковський І. Є. Кейс-метод як інструмент колективної форми організації самостійної роботи студентів. *Вісник Черкаського університету*. 2014. № 3. С. 58–62.
10. Осіна Н. А. *Кейс-метод як спосіб формування життєвих компетентностей учнів*. Запоріжжя: Науково-методичний центр професійно-технічної освіти у Запорізькій області, 2018. 31 с.
11. Пащенко Т. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін. *Молодь і ринок*. 2015. № 8. С. 94–99.
12. Сласна О. В. Метод кейс-стаді як засіб формування комунікативної компетенції в курсі «Іноземної мови» (за професійним спрямуванням) (на прикладі НМК «Market Leader»). *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії: збірник наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції*. 2021. С. 139–144.
13. Сніжко А. М. Концепт успішна людина в українській і англійській мовах. *Корпоративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2009. С. 178–183.
14. Степанова Г. М. Кейс-технології як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у медичному виші. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 2021. С. 35–38.
15. Степурко Т., Ігнашук О. Кейс-стаді як метод викладання управлінських дисциплін в охороні здоров'я. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 1. С. 71–77.
16. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної*

академії державного управління при Президентові України. 2015. № 2. С. 19–29.

17. Сурмін Ю. П. *Кейс-стаді: архітектура і можливості*. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2012. 336 с.

18. Baimukanova M. T., Omarova A. K. Case management as a technology for preventing social orphanhood. *Bulletin of Karaganda State University. Series «Pedagogy»*. 2021. № 3 (103). P. 83–91.

19. Basnak J., Ortynski J., Chow M., Nzekwu E. A digital peer-to-peer learning platform for clinical skills development. *Canadian Education Journal*. 2017. № 8 (1). P. 59–66.

20. Baškarada S. Qualitative Case Study Guidelines. *The Qualitative Report*. 2014. № 19 (40). P. 1–18.

21. Dawidowicz P. With Scholarship & Practice in Mind: The Case Study as Research Method. *The Journal of Applied Instructional Design*. 2011. № 1. P. 5–12.

22. Harrison H., Birks M., Franklin R., Mills J. Case study research: foundations and methodological orientations. *Forum Qualitative Sozialforschung*. 2017. № 18 (1). P. 1–17.

23. Heale R., Twycross A. What is a case study? *Evid Based Nurs*. 2018. № 21. P. 7–8.

24. Miles R. Complexity, representation and practice: Case study as method and methodology. *Issues in Educational Research*. 2015. № 25 (3). P. 309–318.

25. Mucha B. Wpływ nowoczesnych technologii na rozwój kreatywności studentów – case study. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. 2019. № 30 (1). P. 67–79.

26. O’Sullivan N., Burce A. Teaching and learning in competency-based education. *Proceedings of the Fifth International conference on e-learning*. 2014. P. 24–32.

27. Pretorius E. A collaborative partnership between school social workers and educators: a vehicle to address the social contexts of learners and quality of education in South Africa. *Social work. Stellenbosch*. 2020. P. 20–56.

28. Rani A. *Case study method*. Retrieved from https://www.patnauniversity.ac.in/econtent/social_sciences/sociology/Case%20Study

29. Rashid Y., Rashid A., Warraich M. A., Sabir S. S., Waseem A. Case Study Method: A Step-by-Step Guide for Business. *Researchers International Journal of Qualitative Methods*. 2019. № 18. P. 1–13.

30. Sy Diop Kh. A., Liu E. Categorization of case in case-study research method: new approach. *Knowledge and Performance Management*. 2020. № 4 (1). P. 2–14.

31. Takahashi A. R. W., Araujo L. Case study research: opening up research opportunities. *RAUSP*. 2020. № 55. P. 100–111.

32. Taylor L. *The role of non-governmental organizations in global education: a case study on Sub-Saharan Africa*. Oxford: University of Mississippi, 2019. 65 pp.

33. Vissak T. Recommendations for Using the Case Study Method in International Business Research. *The Qualitative Report*. 2010. № 15. P. 370–388.

34. Willetts P. *NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018. 488 pp.

35. Zelek A. Case study – nieocenione narzędzie dydaktyczne. *Okolo pedagogii*. 2021. № 2. P. 66–79.

Контрольні запитання до розділу

1. Окресліть основні причини популярності технології “case-study” в більшості галузей сучасного наукового знання, зокрема, у педагогіці.

2. Як Ви розумієте поняття «кейс»? У чому полягає відмінність кейсів від задач?

3. Що, на вашу думку, являє собою ситуація кейса?

4. Які види інформації можуть слугувати джерелами кейса?

5. Назвіть основні ознаки «якісного» кейса, які забезпечують результативність виховання соціально успішної особистості за технологією «case-study».

6. Запропонуйте декілька класифікацій кейсів.

7. Яким вимогам до розробки і проведення має відповідати кейс в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти?

8. Розкрийте поняття «технологія «case-study»». Визначте мету і завдання цієї технології.

9. Наведіть алгоритм роботи за технологією «case-study».

10. Проаналізуйте різні стратегії ролі педагога під час упровадження технології «case-study» у практику виховання соціально успішної особистості старшокласника.

11. Подайте характеристику методів, інтегрованих у технологію «case-study».

12. Обґрунтуйте ефективність «case-study» як технології виховання соціально успішної особистості старшокласника.

Практичні завдання до розділу

1. Однією із поширених проблем сучасного освітнього середовища є кібербулінг. Складіть кейс для старшокласників, у якому ситуація висвітлює проблему дівчини С., що не хоче відвідувати школу через постійні переслідування і приниження однокласником О. у соцмережах. Яка назва кейса, на Вашу думку, буде промовистою і найбільш влучною з точки зору смислового навантаження?

Під час підготовки кейса зверніть увагу на наступні запитання: як і про що саме поговорити з ученицею С. і яких висновків вона має дійти після бесіди; якою має бути покрокова інструкція щодо поведінки у соціальних мережах і в реальному житті із кривдником О.; якими засобами сформувані у класному колективі громадську думку щодо фактів кібербулінгу; які дії педагогів і керівників закладів освіти та які заходи попереджують кібербулінг і протидіють йому?

2. Складіть короткий кейс для батьків старшокласників «Не ріж крила!» за наступною ситуацією: Оліна мама вважає, що обожнює доньку, проте весь час порівнює її з доньчиними подругами, вважаючи, що саме це стимулює Олю до поліпшення зовнішності й досягнення більших успіхів у навчанні, однак, дівчина стала менше приділяти уваги зовнішньому вигляду і припинила вдосконалювати англійську, від якої раніше була у захваті. Продумайте основну проблему і теми «мозкового штурму» по ситуації.

3. Складіть кейс для старшокласників «Від малих успіхів – до великих» за такою ситуацією: «Ігор прекрасно малює і весь час сам собі ставить все важчі завдання, нервує, коли в нього не виходить заплановане, нещодавно відмовився малювати плакат, оскільки це занадто «дрібна справа», він мріє створити унікальне полотно, але поки що припускається помилок і через це впадає у відчай». Продумайте основну проблему. Які літературні твори і біографічні

матеріали з життя видатних особистостей можуть Вам допомогти під час добору додаткової інформації для учнів?

Додаток до розділу

Проблемний кейс для класних керівників «Ботанік»

(автор – В. Б. Нечерда)

Ситуація. Гриць Петренко – «новенький» у 10 класі у зв'язку з переїздом родини з іншого міста. Хлопець має прекрасні здібності в математичних науках, але дуже сором'язливий, чутливий до неуспіхів у навчанні, має особливості зовнішності, зокрема, зайву вагу та косоокість. З «Ботаніком» спілкуються лише завдяки його готовності давати списувати на контрольних і виконувати домашні завдання за інших. Однак, із фізкультурою у нього проблеми, і через це шкільна команда з футболу програє під час спартакіади. Після цього «Ботаніку» «не пробачають» і починають цькувати: грубо жартувати, публічно принижувати, ховати його речі, розміщувати непристойні дописи у соцмережах, ігнорувати у процесі організації в класі групових робіт. Останнім часом він припинив реагувати на цькування, став млявим, на його сторінках у соцмережах почали з'являтися замітки про скороминущість життя, неможливість дружніх стосунків, бажання «кинути все», у розмові із шкільним психологом «Ботанік» сказав, що все добре, бо все одно скоро скінчиться.

Основна проблема кейса: цькування у школі може стати причиною суїциду. *Мета кейса:* формування громадської думки щодо фактів жорстокого поводження та правил конструктивного спілкування у класному колективі. Упродовж кейса вирішуються наступні *завдання:* припинення насильства та надання емоційної підтримки «жертві» інциденту, формування в учнів усвідомленої позиції протидіяти усім формам насильства та моральної оцінки дій «кривдників» і «свідків», як неприпустимих і жорстоких.

Додаткова інформація для роботи учнів над кейсом: статистика Національної поліції щодо спроб суїциду серед неповнолітніх; матеріали ювенальної поліції щодо дисциплінарних стягнень з неповнолітніх, які вдалися до насильства (знущання, застосування сили та психологічного тиску), незалежно від того, хто скоїв насильство і з якої причини; етичне вчення «благоговіння перед життям» німецького філософа-гуманіста Альберта Швейцера, яке засноване на принципах усвідомлення цінності та рівноцінності власного життя й життя інших; оповідання-притча американського письменника Річарда Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон», головним героєм якої є вигнанець із зграї Джонатан, що був «не зрозумілим» і «чужим» для інших чайок через своє ставлення до польоту як до сенсу існування, а не способу отримання їжі; анімаційний фільм «Адажіо» режисера Гаррі Бардіна, у якому порушується проблема «білої ворони».

Питання для дискусії учнів у мікрогрупах: 1) Чому групою цькувати легше? Пригадайте українське прислів'я з цього приводу (відчуття переваги групи над окремою особою завдяки її чисельності й фізичної сили породжують відчуття безкарності й особистісної безвідповідальності); 2) Чому «свідки»

обирають «політику невтручання»? (моральна індиферентність, несформованість емпатії та страх перед агресивною поведінкою «сильних»); 3) У чому сутність цькування і сутність суїциду? (сутність цькування не у відсутності «теплих почуттів» однієї особи до іншої, а у насильстві й порушенні прав людини, суїцид – це самогубство, тобто крайній прояв відсутності цінування власного життя; «випадіння» із соціальної групи є однією з основних причин самогубства неповнолітніх); 4) Чи тільки «жертва» страждає від цькування? (усі головні «герої» є «донорами» енергії і часу для такого «монстра», як насильство, і тому страждають всі: «жертва» отримує досвід приниження й незахищеності, «кривдник» отримує досвід безкарності, ілюзії своєї сили і правоти, що призводить до неможливості розбудови близьких стосунків з іншими, «свідок» отримує досвід безсилля перед владою натовпу, відчуття сорому за свою слабкодухість і страх самому стати жертвою).

Продукт кейса: створення колажа «Разом до успіху!» та «Лічильника цькування» – прозорого пластикового контейнера, у який кожний, що упродовж тижня був свідком насильницьких дій чи сам став жертвою переслідування, має складати фішки, які у кінці тижня підраховуються і, таким чином, визначається «температурний режим насильства» у класі.

РОЗДІЛ III. РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЇ ПОРТФОЛІО У ВИХОВАННІ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*«Шість частин ключа до успіху: щирість, особистісна цілісність,
скромність, ввічливість, мудрість, милосердя»
Вільям Меннінгер*

3.1. Змістово-організаційні характеристики технології портфоліо

3.1.1. Оновлення виховання за допомогою інноваційних освітніх технологій

Головною відмінністю сучасного світу є високі темпи оновлення наукових знань, технологій і технічних систем, що застосовуються не лише на виробництві, а й у побуті, у сфері дозвілля людини тощо. Це обумовлює зміну освітньої парадигми зі знаннєвої на гуманістичну і компетенізацію змісту освіти, породжує необхідність здійснення відповідних оновлень і в інструментально-технологічному забезпеченні навчання та виховання здобувачів освіти.

Сучасний підхід до організації ефективної діяльності закладів освіти потребує конструювання освітнього процесу, відштовхуючись від заданих вихідних установок (соціальне замовлення, ціннісні підвалини цілей та змісту навчання та виховання тощо). Це корелює з реалізацією гуманістичної парадигми освіти і засадничих положень базових методологічних підходів (аксіологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, проектно-технологічного, середовищного тощо) до навчання і виховання. Для суспільства стає важливим об'єктивувати індивідуальний прогрес кожного здобувача освіти шляхом розвитку суб'єктності, спонукання до активної діяльності з власного розвитку та адекватної оцінки особистих досягнень і, що не менш важливо, до соціальної ініціативності та мобільності [20]. В умовах динамічного суспільства випускники закладів освіти мають вміло обирати варіанти самореалізації та самоствердження при взаємодії з різними спільнотами чи культурами. Звідси, головним завданням освіти слід вважати навчання особистості постійному самостійному оновленню тих компетенцій, які забезпечують успішність її

життєдіяльності, найважливішими серед яких мають стати самоорганізація та самовизначення.

На стратегічному рівні для цього слід відстежувати світові освітні тренди, артикулювати ціннісно-змістові орієнтири сучасного виховного процесу, а на тактичному рівні – розробляти та впроваджувати адекватне викликам інноваційне інструментально-технологічне забезпечення навчання, виховання, розвитку і сприяння позитивній соціалізації здобувачів освіти. Звідси, усі методи, засоби і технології, які використовуються педагогом чи самою дитиною в освітньому процесі, мають максимально спрямовуватись на появу, становлення і підживлення механізмів психологічної саморегуляції, а також навичок критичного мислення в оцінюванні результатів власного розвитку, визначенні його проблемних аспектів та пошуків шляхів і механізмів подальшого зростання.

Експерти освітньої сфери вважають, що інноваційна освітня технологія це завжди комплекс з трьох взаємопов'язаних складників:

- *сучасний зміст*, який передається учням і передбачає не стільки опанування предметних знань, скільки розвиток компетенцій, адекватних сучасній соціальній практиці. Він має бути добре структурованим і представленим у вигляді мультимедійних навчальних матеріалів, які передаються за допомогою сучасних засобів комунікації;

- *сучасні дидактичні методи*, тобто активні методи формування компетенцій, що базуються на продуктивній взаємодії учнів та їхньому суб'єктному залученні до освітнього процесу, а не лише на пасивному сприйнятті інформаційних матеріалів;

- *сучасна інфраструктура освітнього процесу*, яка містить інформаційну, технологічну, організаційну та комунікаційну складові, що дозволяють ефективно використовувати переваги як очних синхронних, так і дистанційних асинхронних і онлайн-синхронних форм навчання [16, с. 43].

Спостереження масової педагогічної практики виявляють величезний масив описів успішного впровадження інноваційних освітніх технологій у

зкладах загальної середньої освіти. Ефективність їх застосування залежить від багатьох різних чинників на кшталт рівня розвитку організаційної культури закладу освіти, спроможності педагогічного колективу продуктивно відтворювати інновації, типу взаємовідносин учасників освітнього процесу, доречного добору й узгодження комплексу новітніх технологічних знахідок тощо [33].

Будь-яка інноваційна освітня технологія спрямовується на сприяння розвитку особистості, налаштованої на успіх у обраній галузі діяльності, і здатної докладати свої можливості для досягнення пріоритетних цілей життєздійснення. Наразі психолого-педагогічна наука нараховує величезний перелік описів методів і технологій з доведеною багаторічною практикою ефективністю. До них належать, зокрема, методи: наративний, рефлексивно-експліцитний, «рівний – рівному», створення ситуацій успіху, позитивної перспективи, соціальні проби, добродійні проекти і технології: шкільні служби порозуміння, івент-технології, тренінгові, ігрові, кейс-стаді тощо [15, с. 25].

Окрім того, варто зазначити, що серед інноваційних освітніх технологій, спрямованих на особистісний розвиток і формування підвалин соціальної успішності чільне місце посідає *технологія портфоліо*.

3.1.2. Філософські підвалини технології портфоліо

Аналіз результатів попередніх досліджень і масової виховної практики свідчить на користь того, що однією з ефективних педагогічних технологій зарекомендувала себе *технологія портфоліо*, яка здебільшого розглядається як спосіб фіксації, накопичення і формувального оцінювання індивідуальних результатів учасника освітнього процесу за певний чітко означений період.

Філософія портфоліо. Педагогічна філософія цієї технології виражається формулою «Візьми відповідальність за свою успішність на себе». Дослідниця Арабажи наголошує на трьох її компонентах:

- *Оціннісний компонент портфоліо* передбачає зсув у свідомості дітей, їх батьків, педагогів та адміністрації закладу освіти акцентів з того, чого учень не

знає і не вміє, на те, що він знає і вміє; полягає в інтеграції кількісної та якісної оцінки й, нарешті, у перенесенні педагогічної уваги на самооцінку. Звідси основний смисл портфоліо – показати усе, на що здатен учень. Саме цей аспект робить оцінювання формувальним, оптимістичним, утримує від втрати віри у власні сили на самому початку життєвого шляху.

- *Рефлексивний компонент портфоліо* забезпечує створення можливості та надає інструмент для розбудови маршруту руху (шляху) класу й окремого учня освітньою траєкторією з обов'язковою оцінкою пройденого відрізка і точок розташування на цьому шляху як усього класу, так і окремих учнів.

- *Інструментальний компонент портфоліо* уможливорює добір та накопичення способів і засобів дій («інструментів») учнів та виготовлення за їх допомогою різноманітних «довідників», «помічників», або віднайдення необхідних застосунків, що дозволили б учням вирішувати локальні практичні задачі з подолання певних перешкод чи проблем на шляху до успіху в обраній діяльності [7, с. 38].

На наш погляд, цей перелік варто доповнити *комунікативним компонентом*, оскільки портфоліо можна розглядати як публічний звіт за процесом розвитку особистості й її просування до успішних результатів будь-якої обраної діяльності (навчання або певна творчість): що вона дізналась, як відбувається цей процес, як і про що вона думає; як вибудовує систему ставлень до себе, до оточуючих, до суспільства, до світу; чому вірить і що піддає сумнівам; що й як аналізує, створює, як вона взаємодіє з іншими на інтелектуальному, емоційному і соціальному рівнях.

3.1.3. Сутнісні особливості технології портфоліо

Термін портфоліо зустрічається у різних галузях суспільно-економічної діяльності достатньо давно, власне ж педагогікою його було запозичено з бізнесу й політики у 70-80-х роках минулого століття: кожному знайомі поняття «міністерський портфель», «портфель інвестицій» тощо. Сама ідея використання портфоліо у сфері освіти належить Сполученим Штатам. Наразі

застосування портфоліо отримало послідовників на різних континентах і десятках країн світу, при цьому деякі науковці навіть називають XXI ст. віком портфоліо, пророкуючи цій технології тривале життя у нових соціально-культурних умовах [20].

Недарма останніми роками в освітніх системах розвинутих зарубіжних країн портфоліо учня вважається однією з альтернативних форм освітнього цілепокладання, що відповідає зростаючим вимогам нових соціально-економічних реалій [26]. Кінцеву мету портфоліо численні зарубіжні автори вбачають в унаочненні прогресу освіти по результатам, по докладеним зусиллям, по матеріалізованим продуктам навчально-пізнавальної діяльності конкретного учня. Систематичне фіксування своїх досягнень, постійний аналіз причин успіхів і невдач, свого ставлення до того чи іншого виду діяльності – усе це допомагає не лише зрозуміти своє призначення в житті, визначитися з майбутньою професією, але й інтуїтивно, а за наявності спеціальної допомоги і підтримки з боку педагога, батьків чи консультанта – і свідомо вийти на розуміння необхідності самому займатись цілепокладанням будь-якої діяльності, результати якої в подальшому можна і потрібно фіксувати у своєму особистому портфоліо.

Під час аналізу в різноманітних науково-педагогічних джерелах поняття «портфоліо» [3, 5, 8, 12, 20, 29, 32] нами знайдено підтвердження, що у практичній освітній діяльності співіснує численна кількість тлумачень власне самого терміну «портфоліо», вони взаємозбагачують характеристику поняття, сприяючи комплексному усвідомленню його виховного потенціалу. При цьому слід зауважити, що необхідно враховувати базову відмінність понять «портфоліо», коли вони вживаються стосовно різних об'єктів педагогічного аналізу: портфоліо-технології чи портфоліо-продукту.

Науковці і педагоги-дослідники пропонують розглядати портфоліо як:

- інструмент самооцінки пізнавальної, творчої праці учасників освітнього процесу, рефлексії власної діяльності (І. Шалигіна);
- особисту робочу і презентаційну папку (Galcheva P.);

- спосіб/механізм накопичувальної оцінки досягнень учня (Н. Михайлова, С. Юсфін);

- заздалегідь заплановану індивідуальну добірку свідчень різноманітних досягнень учня (Т. Галактіонова);

- цілеспрямовану колекцію робіт учня, яка демонструє його зусилля, прогрес, досягнення у одній чи більше сферах (Д. Майер).

- виставку різноспрямованих робіт учня, завданням якої є відстеження його особистісного зростання (Фрай);

- набір робіт учнів, який пов'язує окремі аспекти їх діяльності в більш цілісну (повну) картину (К. Берк) [32].

Уявлення сучасних педагогів-практиків про портфоліо можуть бути доповнені за допомогою врахування поглядів Гусевської, яка пропонує розглядати його як:

- сучасний педагогічний інструмент супроводу розвитку й оцінювання досягнень учнів, орієнтований на оновлення та вдосконалення якості освіти;

- систематизовану підбірку сертифікованих і несертифікованих робіт учнів, яка об'єктивно демонструє не лише його навчальні результати, а й індивідуальний прогрес у розвитку особистості;

- метод стимулювання учнів на основі порівняльного оцінювання актуальних досягнень та попередніх результатів;

- інструменталізовану можливість формування в учнів здатності до рефлексії, самоаналізу та самооцінки;

- механізм формувального оцінювання інтенсивності та динаміки набуття певних компетенцій (пізнавальних, комунікативних, загальнокультурних, здоров'язбережувальних тощо) [13].

Портфоліо може впроваджуватися як комплексна технологія, а може бути локальною формою організації рефлексивно-оцінної діяльності, що супроводжує застосування таких освітніх технологій як *проектна*, *«case-study»*, *хакатон* та ін. Звідси, найважливішою особливістю технології портфоліо вважаємо провідну діяльність учня з організації рефлексії власного розвитку,

усвідомлення свого особистісного потенціалу й набуття навичок самопрезентації шляхом визначення структури, накопичення, оцінювання й публічної презентації окремих результатів життєдіяльності, зібраних у вмісті портфоліо. Саме оцінювання, публічна презентація й отриманий зворотний зв'язок дозволяють старшокласником переосмислити цілі й результати своєї діяльності, постають стимулом для подальшого саморозвитку, спрямовуючи особистість на шляху до успіху спочатку в обраній діяльності, а згодом – і до досягнення соціальної успішності.

Усе вищезазначене пояснює широку популярність застосування портфоліо в системах освіти України та Європи, причому діапазон його застосування постійно збільшується: від початкової до вищої школи, від малого бізнесу до ринку праці взагалі. Яскравим прикладом впровадження цієї технології в країнах, що об'єднались у річищі Болонського процесу, стало створення єдиних європейських зразків портфоліо на кшталт прийнятого Радою Європи «Європейського мовного портфоліо», метою якого є посилення процесів інтеграції в європейських країнах [1, 4].

3.1.4. Класифікаційні характеристики технології портфоліо

Педагогам важливо розуміти класифікаційні характеристики і переваги цієї технології та вміти доцільно застосовувати її в освітньому процесі. Комплексно класифікація інноваційної технології портфоліо має наступний вигляд (за Новіковою):

1. По відношенню до структурних елементів освітніх систем:

- презентація, контроль, оцінка результатів діяльності

2. По відношенню до особистісного становлення суб'єктів освітнього процесу:

- фіксація розвитку певних якостей чи здібностей учнів і педагогів
- висвітлення динаміки розвитку їх знань, умінь, навичок, способів діяльності, компетентностей

3. За галуззю педагогічного застосування:

- освітній процес
4. За типами взаємодії учасників педагогічного процесу:
 - діалогове спілкування (особистісно орієнтоване)
 - індивідуальна, фронтальна, групова форми
 5. За функціональними можливостями:
 - нововведення-продукти (педагогічні засоби, проекти, технології і т.ін.)
 6. За способами здійснення:
 - систематичні
 7. За масштабністю поширення:
 - на міжнародному рівні
 - на регіональному рівні
 - на місцевому рівні
 - на рівні закладу освіти
 8. Виділення ознаки масштабності (об'єму) нововведення:
 - системи, що охоплюють увесь заклад як освітню систему
 9. За соціально-педагогічною значущістю:
 - у будь-якому освітньому закладі
 10. За ознакою інноваційного потенціалу:
 - комбінаторні нововведення
 11. По відношенню до своїх попередників:
 - заміщувальна
 - відкриваюча [22, с. 48-56].

3.1.5. Місія, мета і завдання портфоліо

У психолого-педагогічних джерелах можна також зустріти два найбільш поширених розуміння *місії портфоліо*: у першому варіанті наголос робиться на зовнішній оцінці, дослідженні, пізнанні, діагностиці; у другому – привертається увага до аспектів внутрішньої самооцінки, самостереження, самодослідження, самопізнання, самодіагностики. Вважаємо, що у контексті формування соціально успішної особистості друге розуміння місії портфоліо

(як способу стимулювання самостійності й саморозвитку учня) є пріоритетним. Тому у нашому дослідженні ми розуміємо *портфоліо* як *цільову добірку робіт і задокументованих досягнень учня, яка демонструє його зусилля та динаміку просування у найрізноманітніших видах діяльності (навчальній, творчій, просоціальной, комунікативній тощо)*. Зауважимо, що ми свідомо надаємо перевагу терміну «досягнення» перед терміном «результат» як більш широкому, оскільки це дозволяє формувати соціально успішну особистість, розбудовуючи процес особистісного зростання дитини як ланцюжок послідовних результативних кроків у пізнавальній чи творчій діяльності, а також – у діяльності по самовихованню морально-вольових якостей особистості та набутті компетенцій для продуктивного життєздійснення загалом і соціальної успішності зокрема.

Мету портфоліо ми вбачаємо у сприянні успішній розробці та реалізації учнями власного життєвого проекту; підвищенні здатності досягати позитивного базового емоційного стану, підтримувати життєву активність на оптимістичному рівні, зміцнювати віру в себе, психологічну рівновагу і душевну гармонію, віднаходити сенс власного життя.

Завдання портфоліо. Портфоліо дозволяє одночасно вирішувати кілька важливих педагогічних завдань:

- підтримувати високу навчальну мотивацію учнів, формувати вміння вчитися – ставити цілі, планувати й організовувати власну діяльність;
- заохочувати активність та самостійність учнів, розширювати можливості навчання і саморозвитку;
- розвивати навички рефлексивної й оцінної діяльності учнів, оцінити освітні досягнення учня і доповнити (замінити) результати тестування та інших традиційних форм контролю;
- відстежувати індивідуальний прогрес розвитку особистості учня, досягнутий ним під час навчання у закладі освіти, сприяти формуванню адекватної самооцінки;
- сприяти оволодінню учнями навичками самоменеджменту і

самопрезентації, що закладає додаткові передумови та можливості для успішної соціалізації [5, 11, 18].

3.1.6. Функціональний спектр технології портфоліо

Функції портфоліо. Спираючись на ознаки портфоліо, систематизовані дослідницями Гусевською [12, с. 81–85], Новіковою [21, с. 181], Канатниковою і Фатєєвою [30, с. 527] ми упорядкували перелік можливих функцій, які може виконувати ця технологія у формуванні соціально успішної особистості старшокласника:

- *діагностична* (фіксація змін особистісного зростання за визначений період часу та відстеження прогресу у просуванні до мети);
- *цілепокладання* (допомагає у визначенні та підтримці цільових орієнтирів);
- *мотиваційна* (стимулює бажання учнів до особистісного зростання; заохочує активність та самостійність учнів,);
- *змістова* (розкриває увесь обшир інтересів, комплекс робіт і досягнень учнів в особистісному зростанні чи в різних сферах діяльності);
- *розвивальна* (супроводжує результативність поступу в діяльності, забезпечує неперервність цього процесу);
- *навчальна* (створює умови для формування основ кваліметричної компетентності);
- *репрезентативна* (представляє власника портфоліо як унікальну і неповторну особистість);
- *селективна* (дозволяє власнику портфоліо обирати діяльність відповідно власним здібностям);
- *оціннісна* (дозволяє як самому власнику портфоліо оцінити себе, так і зробити це вчителю та іншим зовнішнім експертам);
- *комунікативна* (закладає основи розбудови комунікацій з найближчим соціальним оточенням і стейкхолдерами);
- *корекційна* (спрямовує розвиток в умовно заданих освітнім стандартом і

суспільством рамках);

- *рейтингова* (допомагає упорядкувати кількісні і якісні характеристики досягнень учня, фіксує його просування до цілі).

3.1.7. Принципи формування, підходи до оформлення і види портфоліо.

Ефективність використання портфоліо забезпечується дотриманням низки важливих *принципів*:

- *відкритість* (інформація доступна для всіх учасників освітнього процесу і стейкхолдерів);

- *багатоаспектність* (оцінювання не лише знань учнів, але й умінь застосовувати їх на практиці, сформованості морально-вольових якостей, динаміки особистісного розвитку учнів, їхнього соціального досвіду);

- *особистісно орієнтована спрямованість* (врахування індивідуальних інтересів, здібностей, потреб і можливостей кожного учня);

- *варіативність* (максимально широкий спектр представлення продуктів навчальної і творчої діяльності учня) [11, 18, 26, 31].

У масовій педагогічній практиці одночасно використовуються декілька видів портфоліо. Найбільш поширеними є наступні:

За метою призначення (для кого збирається):

- портфоліо-власність (для себе);

- портфоліо – звіт (для інших учасників освітнього процесу).

За змістом наповнення:

- портфоліо досягнень (відображає успіхи; спрямований на підвищення власної значущості);

- портфоліо документації (сертифіковані артефакти, що підтверджують досягнення, результати, перемоги, рекорди тощо);

- рефлексивне портфоліо (розкриває динаміку особистісного розвитку; дозволяє оцінити результативність діяльності за визначений період; моделює ціннісні й стратегічні дороговкази життєвого поступу);

- тематичне портфоліо (створюється під час роботи над проектом чи

вивчення будь-якої великої теми, розділу, курсу);

- проблемно-дослідницьке (рубриковані матеріали для написання реферату, наукової роботи, соціологічних опитувань тощо).

За способами оформлення:

- паперове портфоліо у вигляді папки-органайзера;
- електронне портфоліо на диску (флеш-карті) у вигляді набору файлів;
- мережеве портфоліо (блог, сайт або особиста сторінка, постійно розміщені у мережі Інтернет) [26].

3.1.8. Характеристики основних типів портфоліо

Науковці Новікова, Прутченков і Федотова при формуванні портфоліо привертають увагу педагогів до доцільності орієнтування на такі його основні типи:

- *Портфоліо документів.* Це збірка сертифікованих (задокументованих) свідчень індивідуальних освітніх досягнень. Подібний тип передбачає можливість як якісної, так і кількісної оцінки матеріалів портфоліо. Різноманітна інформація про участь у різних заходах та їх результати заносяться у творчу (залікову) книжку учня. Документи або їхні копії можуть розміщені у додатках до портфоліо.

Переваги даного типу. Підсумкова бальна оцінка робить портфоліо цього типу дієвим механізмом визначення освітнього рейтингу учня, оскільки може бути значущим складником цього рейтингу разом з оцінками, отриманими під час підсумкових атестацій.

Обмеження даного типу. Портфоліо такого типу допомагають отримати уявлення про певні результати, однак не висвітлюють процесу індивідуального розвитку учня, різноманіття його творчих інтересів і соціальної активності.

- *Портфоліо робіт* – виглядає як зібрання різноманітних творчих, проектних, дослідницьких робіт учня, а також опис основних форм і напрямів його навчальної чи творчої активності: участь у наукових конференціях, творчих конкурсах, тренінгах особистісного розвитку, проходження елективних

курсів, різного роду соціальних практик, спортивних перемог і художніх досягнень тощо. Такий тип портфоліо передбачає якісну оцінку, наприклад, за параметрами повноти, розмаїття, презентабельності та переконливості матеріалів, якості наданих робіт тощо. Поточним документом також може бути творча (залікова) книжка учня, що доповнюється його роботами, представленими у вигляді текстів, е-версій, фото- та відеоматеріалів.

Переваги даного типу. Портфоліо цього типу допомагає скласти уявлення про динаміку навчальної і творчої активності учня, спрямованості його інтересів та професійних уподобань.

Обмеження даного типу. Якісна оцінка портфоліо доповнює результати підсумкової атестації, однак не може бути врахована в освітній рейтинг учня в якості сумарного складника.

- *Портфоліо відгуків.* Містить зібрану учнем оцінку власних досягнень, проведений ним аналіз різних видів навчальної та позанавчальної діяльності та її результатів, резюме, плани-перспективи майбутніх освітніх пошуків, а також відгуки, надані вчителями, батьками, представниками партнерських проєктів, науковими консультантами, керівниками творчих об'єднань позашкільних закладів освіти тощо.

Таке портфоліо може бути представлено у вигляді текстів рецензій, експертних висновків, відгуків, резюме, есеїв, рекомендаційних листів чи листів подяки за волонтерську діяльність і таке інше.

Переваги даного типу. Цей тип портфоліо якнайкраще надає можливість включити механізми самооцінки учня, що підвищує ступінь усвідомлення процесів, пов'язаних із навчанням і професійним самовизначенням.

Обмеження даного типу. Складність формалізації й обліку зібраної інформації [21, 25].

- *Комплексне портфоліо.* Включені спостереження виховної практики закладів освіти засвідчили, що в умовах реального освітнього процесу найбільш затребуваними виявились комплексні варіанти портфоліо (що постають варіативним об'єднанням певних розділів чи рубрик вище наведених типів), які

дозволяли врахувати бажання самих старшокласників і віддзеркалити особливості освітнього процесу окремих закладів освіти (профільні ліцеї, сільські школи тощо).

За програмою формувального експерименту педагогам експериментальних закладів освіти пропонувалось разом зі старшокласниками на основі запропонованої типології портфоліо самим обирати якийсь з них (простий) або конструювати комплексні портфоліо, які б вміщували описані вище типи в якості своїх розділів. До прикладу, можливі варіанти мають такий вигляд:

- портфоліо з 3-х розділів (найбільш об'ємний): «розділ документів» + «розділ робіт» + «розділ відгуків»;
- портфоліо з 2-х розділів: «розділ документів» + «розділ робіт»; «розділ документів» + «розділ відгуків»; «розділ робіт» + «розділ відгуків»;
- прості портфоліо (три варіанти): у «чистому вигляді» або портфоліо документів, або портфоліо робіт, або портфоліо відгуків.

3.2. Організаційно-методичні засади створення і впровадження портфоліо

3.2.1. Особливості впровадження портфоліо у виховний процес закладу освіти

Усвідомлення комплексної інформації про технологію портфоліо полегшує процес впровадження портфоліо у конкретному закладі освіти. Незалежно від обраної закладом стратегії застосування цієї технології в освітньому процесі, у методичних рекомендаціях педагогам зазначається, що портфоліо має обов'язково містити наступні інформаційні рубрики: *відомості про себе* («портрет»); *відгуки* про ставлення до і результати різноманітної діяльності; *документальні свідчення* (сертифіковані підтвердження досягнень учня); *ілюстративні матеріали* (фото- та відео свідчення участі у певній діяльності).

Варто наголосити, що простір рубрики «Портрет» конструюється самим

учнем. Цільові орієнтири такої роботи полягають у рефлексивному зануренні, самозаглибленні, усвідомленні необхідності набуття позитивних особистісних якостей для успішної життєдіяльності, самомотивації на створення портфоліо. Саме у цій частині портфоліо доречно наводити особисті дані (прізвище, ім'я, по-батькові, вік, клас), у формі есеїв описати свої інтереси та ціннісні орієнтації (що приваблює по життю, що учень визнає цінним і важливим у житті, з ким товаришує, на кого хотілось бути схожим). Оцінити себе сьогодні і описати свій бажаний образ можна з використанням вправ «Асоціативний куш», «Діаграми Венна», «Зустріч однокласників через 10 років», «Сходи успіху», «Рефлексивна мішень», «Бортовий журнал» або у вигляді креолізованих текстів (комікси, мотиватори, постери, інфографіка, «дудли», буктрейлери).

До рубрики «Відгуки» включаються характеристики ставлень дитини до різних видів діяльності, що надаються вчителями, батьками, можливо однокласниками, а також письмовий аналіз самого учня щодо своєї діяльності та її результатів. Метою цієї рубрики є запуск механізмів самооцінки особистості, порівняння уявлень учня про себе з тим, як він виглядає в очах найближчого оточення чи значущих дорослих. Рубрика може наповнюватись відгуками педагогів про досягнення учня з улюблених навчальних предметів чи у подоланні певних освітніх проблем; відгуками тренера або керівника творчого об'єднання про спортивні чи творчі досягнення; рецензіями наукових консультантів щодо науково-дослідних робіт учня; відгуками класного керівника про участь у просоціальній діяльності чи суспільно значущих акціях; відгуками значущих для учня людей щодо його творчої діяльності; відгуками однокласників чи друзів про нього самого. Відгуки можуть збиратися як самою дитиною, так і її консультантом (коучем), а упорядковуються власноруч.

У рубриці «Документи» фіксуються офіційні підтвердження досягнень учня: отримані нагороди (медалі, кубки, грамоти, дипломи, подяки тощо), документи про особистісний розвиток (сертифікати чи свідоцтва про навчання на курсах, тренінгах, вебінарах; свідоцтва або виписки з журналів), фото-свідчення про участь учня у будь-якій суспільно значущій чи творчій

діяльності.

Безумовно, дуже важливо, щоб при роботі старшокласника над портфоліо, його найближче соціальне оточення (особливо представники родини) із розумінням, зацікавлено приймали ідею самопрезентації, збирання позитивних матеріалів, свідчень, що змальовують портрет успішної особистості, і допомагали порадами чи консультаціями, підтримували творчі пориви учня. Спеціальний консультативний супровід наповнення портфоліо можуть здійснювати класний керівник, соціальний педагог, психолог або спеціально призначений педагог-коуч (фасилітатор), головна умова – призначена особа має бути соціально значущим партнером для учнів, який користується їхньою довірою і повагою [27].

3.2.2. Алгоритм створення портфоліо

Високу ефективність технології портфоліо у формуванні соціально успішної особистості гарантовано забезпечують створення необхідних організаційно-педагогічних умов і дотримання певного алгоритму у створенні портфоліо.

На думку експертної групи дослідження Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України «Формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти» (2020-2022 рр.), організаційно-педагогічними умовами, що забезпечують можливість і ефективність впровадження в освітній процес портфоліо учня можуть бути:

формування готовності вчителів до інноваційної діяльності по застосуванню портфоліо в освітньому процесі;

- створення на базі закладу освіти ініціативно-творчої групи з числа учасників освітнього процесу і соціальних партнерів закладу освіти (стейкхолдерів);

- спільна зі старшокласниками розробка (чи оптимізація) змісту портфоліо успішної особистості; вироблення й нормативне затвердження

алгоритму створення портфоліо учня у закладі освіти;

- педагогічна підтримка зусиль старшокласників щодо здійснення самооцінювання своєї діяльності за допомогою портфоліо;

- узагальнення та систематизація успішного досвіду по роботі з портфоліо [24].

Власне *алгоритм* створення портфоліо може виглядати, до прикладу, наступним чином:

- ухвалення нормативно-правового рішення (рішення педради, наказ директора, затвердження Положення про портфоліо) про впровадження портфоліо у закладі освіти;

- адвокація (просування) ідеї, мотивація та заохочення (кожен учасник педагогічної взаємодії має розуміти з якою метою воно впроваджується, як це буде відбуватись і уявляти свої дії в загальному процесі);

- обрання (розроблення) виду портфоліо (може задаватись педагогами, може обиратись за бажанням учнів або як результат спільного обговорення);

- структурно-змістове анотування портфоліо (уточнення змісту розділів і рубрикація);

- визначення часу роботи з портфоліо (під час навчальних занять; під час самостійної роботи у закладі освіти; під час домашньої підготовки);

- збір, фіксація, накопичення інформації та оформлення портфоліо;

- оцінювання досягнень за допомогою обраних способів і критеріїв, рефлексія;

- підбиття підсумків, узагальнення інформації та презентація звіту про роботу над портфоліо.

3.2.3. Орієнтовна структура портфоліо старшокласника

Ефективному впровадженню портфоліо старшокласника можуть прислужитись думки дослідниці Шестакової Д.В. Спираючись на ідею «портфоліо як інструмент формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця», вона пропонує узагальнення змістового наповнення портфоліо у три

обов'язкові розділи [27, 28]:

а) розділ, що відображає досягнення когнітивно-професійного компоненту конкурентоспроможності: досягнення і результати з оволодіння учнем професійними знаннями, уміннями і навичками; освоєння професійного досвіду; розвитку здібностей вирішувати різні професійні задачі, проектувати своє професійне зростання;

б) розділ, що відображає досягнення індивідуально-особистісного компоненту конкурентоспроможності: формування комунікативних і лідерських якостей, організаторських здібностей, управлінських вмінь, уміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, працювати в команді на результат, колегіально ухвалювати рішення, нести відповідальність за виконання прийнятих рішень;

в) розділ, що відображає досягнення соціального компоненту конкурентоспроможності: проведення благодійних акцій, концертів, реалізація проектів для соціально незахищених груп населення, волонтерська робота, створення різних форм підприємств тощо.

Загальновідомо, що обрання виду портфоліо залежить від мети його створення. Стосовно самої структури й оформлення портфоліо, слід повторно зауважити, що заданого переліку складових (компонентів) не існує, окрім трьох обов'язкових елементів: *супроводжувальний лист* власника портфоліо з описом цільових орієнтирів, призначення і короткої анотації портфоліо; *зміст* (оглавлення); *самоаналіз* із представленням свого погляду на майбутню життєдіяльність (ретроспективна і проєктивна рефлексія).

Перелік складових портфоліо, як правило, визначається самим закладом освіти й узаконюється локальним нормативно-правовим актом – «Положенням про портфоліо учня» (або «Положенням про портфоліо педагога», «Положенням про портфоліо класу» тощо).

Ними ж обумовлюється і наповнення портфоліо. Це може бути добірка оціннісних листів, бланків спостережень, фрагментів щоденників, «бортових журналів», відео-фрагменти або сертифікати участі у творчих конкурсах і

фестивалях, проекти та описи їхнього впровадження, плани виступів, матеріали блогів, сайтів, публічних презентацій тощо.

Портфоліо успішної особистості (старшокласника) може складатися із двох частин: єдиної для всіх учнів старших класів закладу освіти інваріантної частини (щоденник досягнень) і варіативної частини, що вміщує індивідуальні добірки ілюстративних матеріалів і додатків. Наведемо можливий варіант портфоліо успішної особистості (старшокласника).

Інваріантна частина портфоліо може містити:

Титульний лист

Розділ 1. Загальні відомості

- види навчальної діяльності, заняття, яким віддається перевага
- заняття в системі позашкільної освіти
- досвід просоціальної діяльності
- додаткова ділова інформація
- інтереси, переваги, захоплення

Розділ 2. Офіційні документи

- перелік офіційних документів, представлених у портфоліо
- перелік відгуків, подяк, рекомендацій, висновків, рецензій про виконання творчих або науково-дослідницьких робіт, проходження соціальної практики і соціальних проб

Розділ 3. Курси за вибором, творчі роботи, соціальна практика (проби)

- анотований вибір курсів за вибором
- участь в олімпіадах, виставках, змаганнях, конкурсах, конференціях чи семінарах
- анотований перелік творчих і дослідницьких робіт
- результати проходження соціальної практики (проб)

Розділ 4. Моя думка, мій вибір

- ретроспективна та проєктивна рефлексія власної особистості, діяльності, поведінки
- есеї та роздуми на моральну і суспільно значущу проблематику

Розділ 5. Загальні підсумки

- узагальнення інформації, висновки, пропозиції на перспективу

Варіативна частина може містити:

- оригінали або копії офіційних документів, відгуків, грамот, сертифікатів, подяк тощо
- рекомендації, рецензії, висновки, перераховані у щоденнику досягнень
- творчі роботи (проектні та дослідницькі роботи, реферати)
- фото і короткий опис моделей, приладів, застосунків тощо.

Досвід впровадження портфоліо, накопичений в експериментальних закладах лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, дозволяє зробити певні узагальнення. Контент-аналіз звітів експериментальних закладів освіти свідчить, що більшість педагогів віддали перевагу портфоліо документів (83%), а серед старшокласників, попри складність з упорядкуванням, найбільшу популярність здобули різні варіації комплексних портфоліо (71%). Визнаючи пріоритетність думки старшокласників, робочим типом портфоліо для реалізації у практиці формування соціально успішної особистості було обрано «комплексне портфоліо». При цьому його варіант визначався кожним закладом освіти самостійно.

3.2.4. Портфоліо успішної особистості в освітньому процесі закладу

Розпочинаючи підготовку до широкого впровадження портфоліо усі, дотичні до цього процесу суб'єкти освітнього процесу (адміністрація, педагоги, старшокласники та їхні батьки), на думку, К. Берка мають узгодити власні бачення, розуміння і дії. Цьому сприятиме віднайдення відповідей на ряд ключових питань:

1. Які цільові орієнтири застосування портфоліо в закладі освіти?
2. Якою повинна бути його структура?
3. Які специфічні компоненти можуть включатись до портфоліо?
4. Як має виглядати портфоліо?

5. Яким чином відбуватиметься процес його оцінки?

6. Як проходитиме його презентація й обговорення?

Ці ключові питання знайшли подальшу розшифровку у наших методичних рекомендаціях педагогам експериментальних закладів освіти у вигляді деталізації кожного з вище перелічених пунктів стосовно їхньої діяльності щодо формування і впровадження *портфоліо успішної особистості*, а саме:

1. *Які цільові орієнтири застосування портфоліо успішної особистості?*

- Чи буде портфоліо накопичувати інформацію про досягнення учня, супроводжуючи його упродовж усього навчання в закладі освіти?

- Чи буде портфоліо застосовуватися для самооцінки?

- Чи буде портфоліо використовуватися для ретроспективної рефлексії успішності своєї діяльності?

- Чи буде портфоліо використовуватися в якості інструменту проєктивної рефлексії особистісного розвитку учнів?

- Чи буде портфоліо оприлюднюватись під час спілкування з батьками учнів або потенційними працедавцями?

2. *З яких компонентів повинна складатись його структура?*

- Структура портфоліо визначається самими педагогами чи старшокласниками разом із вчителями?

- Які розділи і підрозділи мають бути включені до структури портфоліо успішної особистості?

- Чи повинні включатися усі роботи старшокласника (вдалі і не дуже) чи лише найкращі?

- Чи повинні до портфоліо заноситись коментарі вчителів-предметників або класних керівників?

- Чи можуть старшокласники надавати одне одному поради стосовно змісту і структури портфоліо?

3. *Які специфічні компоненти можуть включатись у портфоліо успішної особистості?*

- Результати контрольних робіт, тестів, перевірочних завдань.
- Результати роботи у групах (чернетки, схеми).
- Описи спостережень (за певними процесами).
- «Рефлексивні щоденники», записи у «бортовому журналі», сторіз.
- Проекти.
- Есе на обрану тему
- Аудіо-, відеоматеріали із записами виступів, буктрейлерів, творчих

виступів учнів.

- «Графік-органайзери» (інфографіка, скрайбінги, таблиці, діаграми тощо).

- Питання (зауваги), що виникли в старшокласника під час роботи.

- Заповнені старшокласниками анкети (про ставлення до певної теми, проблеми, про їх думки, бачення шляхів саморозвитку тощо).

- Звіти про інтерв'ювання інших учнів.

- Метакогнітивна діяльність (ретроспективна рефлексія загального перебігу власного навчання).

- Самооцінка.

- Мотиваційний лист (вчителю, класному керівнику, члену своєї родини, майбутньому працедавцю тощо).

- Проективна рефлексія й обґрунтування життєвих цілей.

- Зразки творчих робіт.

- Сертифікати, дипломи, грамоти, гранти, медалі тощо.

4. Як має виглядати портфоліо успішної особистості?

- Наявність творчо оформленої обкладинки, яка віддзеркалює особистість та інтереси старшокласника.

- Наявність чітко упорядкованого оплавлення (з номерами сторінок, розділів і підрозділів).

- Відповідність змісту оглавленню.

- Письмова передмова до кожного підрозділу, з яких складається портфоліо (з поясненнями, чому цей підрозділ важливий для характеристики

успішної особистості та свої роздуми і почуття з цього приводу).

- Самооцінка портфоліо старшокласником.
- Перелік цільових орієнтирів власного розвитку, які старшокласник обґрунтовує, керуючись своїми інтересами, потребами й самооцінкою.
- Лист старшокласнику від значущого дорослого (батьків, вчителя улюбленого предмету, класного керівника, тренера тощо), який може містити наснажуючі коментарі, рекомендації, оцінки досягнутих результатів, побажання, підтримка, зворотний зв'язок тощо.

5. Яким чином відбуватиметься процес оцінки портфоліо успішної особистості?

- Чи буде загальна оцінка портфоліо складатись з оцінок розділів і підрозділів, з яких складається його структура?
- Оцінюється кожний вид представленої діяльності старшокласника.
- Портфоліо оцінюється в цілому на підставі критеріїв, дібраних класним керівником старшокласниками.
- Кожна складова портфоліо оцінюється окремо, з використанням заздалегідь обумовлених критеріїв.
- Портфоліо не оцінюється, а старшокласник на свій розсуд обирає окремі частини для демонстрації власних досягнень.
- Портфоліо, завірене закладом освіти, використовується старшокласником під час співбесіди з приводу продовження навчання в іншому закладі освіти чи прийомі на роботу.

6. Як проходить його презентація й обговорення?

- Перед учнями класу на класній годині.
- Перед усіма учнями старших класів на презентаційній панелі.
- Перед батьками на батьківській конференції.
- Організований «захист» портфоліо.
- Виставка портфоліо.
- Відео-конференція.
- Інтернет-конференція.

Думки безпосередніх учасників процесу впровадження портфоліо збираються за допомогою різних методів та інструментів, а саме: мережеве опитування старшокласників і батьків, фокус-інтерв'ю експертних груп, методичні студії педагогів, педагогічні ради-воркшопи, онлайн-нетворкінги (зустрічі, що дають можливість розширити коло стейкхолдерів, обмінятися досвідом із фахівцями з інших сфер, надихнутися ідеями ефективного впровадження портфоліо) [29, 30].

3.2.5. Етапи впровадження портфоліо

Дослідниці О. Гусевська [12, с. 83-84] та О. Яресько [13, с. 15, 23-24] доводять, що у відповідності до основних положень освітнього менеджменту, процес впровадження портфоліо має реалізовуватись наступними етапами: підготовчий, організаційний, практичний, контрольний, підсумково-узагальнюючий.

На *підготовчому* етапі створюється творчо-динамічна група педагогів, методистів, стейкхолдерів, силами яких розробляється необхідне нормативно-правове забезпечення, тобто положення про діяльність самої групи, створеної для впровадження портфоліо у закладі освіти, положення про портфоліо учня, визначається відповідальна особа (зазвичай, відповідальним за організацію та реалізацію впровадження виховних інновацій призначається заступник директора закладу з навчально-виховної роботи), виявляються нагальні проблеми у формуванні соціально успішної особистості, визначаються стратегічні й тактичні завдання впровадження, розв'язання яких дозволить ефективно використовувати портфоліо у виховній практиці закладу освіти.

На *організаційному* етапі відбувається вивчення філософських та психолого-педагогічних джерел з проблеми застосування портфоліо; уточнення цільових установок, основних напрямів діяльності по впровадженню портфоліо як засобу формування соціально успішної особистості; створення дорожньої карти впровадження портфоліо успішної особистості; розробка змістового наповнення портфоліо та його оптимізація; визначення цільової аудиторії,

термінів, відповідальних виконавців та координаторів взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

На *практичному* етапі власне здійснюється апробація застосування портфоліо засобу формування соціально успішної особистості. В освітньому процесі закладу освіти це виглядає як створення учнями за необхідною підтримкою педагогів портфоліо успішної особистості, їх періодичне оприлюднення; консультативна допомога надається за запитом учнів. На цьому етапі доречно проведення циклу семінарів з проблем впровадження портфоліо, майстер-класів для педагогів; час від часу здійснюється проміжний контроль процесу застосування портфоліо. На сайті закладу освіти й у власних блогах педагоги обмінюються продуктивним досвідом роботи з портфоліо як засобом формування соціально успішної особистості.

Успішність даного етапу базується на врахуванні трьох важливих факторів, що підвищують ефективність впровадження портфоліо соціально успішної особистості:

- наявність дорожньої карти впровадження з чіткою деталізацією дат, форм і методів діяльності та відповідальності учасників;
- налагодження постійного науково-методичного супроводу впровадження портфоліо;
- забезпечення всіх організаторів і учасників цього процесу необхідною консультативною допомогою.

На *контрольному* етапі фіксуються зміни, що відбулися, за необхідності здійснюється корекція процесу впровадження портфоліо успішної особистості; у відповідності до визначених критеріїв аналізується ефективність процесу впровадження та отриманих результатів, упорядковуються звіти застосування портфоліо. В якості основних методів контролю діяльності з впровадження портфоліо можуть використовуватись: спостереження, бесіда, результати опитувань, якісний аналіз продуктів діяльності, сертифіковані документи, опис досвіду роботи педагогів; кількісна обробка результатів; індивідуальна чи групова експертна оцінка.

За результатами аналітичної діяльності творчо-динамічної групи відбувається засідання педагогічної ради, на якому презентуються результати та особливості процесу впровадження портфоліо як засобу формування соціально успішної особистості.

Підсумковий етап передбачає узагальнення власного досвіду, який з'явився в учасників під час впровадження портфоліо, обмін методичними знахідками; проведення експертно-аналітичного семінару; розповсюдження продуктивного досвіду закладу освіти (публікації за результатами впровадження портфоліо успішної особистості).

Відповідальними за реалізацію цього етапу є члени творчо-динамічної групи, які здійснювали моніторинг і спостереження за роботою педагогів упродовж усього процесу впровадження портфоліо у виховному процесі закладу освіти.

Заклад освіти за результатами впровадження портфоліо може узагальнити матеріали, систематизувати продукти інноваційної діяльності (проекти, методичні рекомендації, програми, моделі науково-методичного супроводу и т.д.), збагатити власний банк інноваційних освітніх технологій, розмістити матеріали підсумкового аналізу у публічному доступі на сайті закладу освіти; доповнити систему інноваційного розвитку закладу освіти.

Це дозволить забезпечити ефективність і контрольованість процесу впровадження портфоліо як засобу формування соціально успішної особистості та уможливить його подальше відтворення в освітньому процесі.

3.2.6. Оцінювання портфоліо

Форми оцінювання портфоліо кожен заклад освіти визначає для себе самостійно. Це можуть бути: публічна презентація наприкінці семестру (року), яка проходить під час класної години або батьківських зборів; виставка портфоліо учнів класу (за бажанням учнів).

Критерії оцінки портфоліо також визначаються індивідуально: творчий підхід; фактори, що відображають розвиток особистості (самостійність,

креативність, активність, бажання вчитися, самоконтроль і самооцінка); розуміння і повнота викладу зібраного матеріалу [11].

3.2.7. Рефлексія ефектів та результатів впровадження портфоліо

Отримання зворотного зв'язку від педагогів, старшокласників та їхніх батьків стосовно вищезазначених питань можна здійснити за допомогою опитування з використанням анкети «Мої думки про портфоліо», розміщеної в мережі Гугл.

Анкета «Мої думки про портфоліо»

Шановні друзі!

Просимо Вас висловитись щодо наведених нижче питань.

.....

А. Чи знаєте Ви, що таке «портфоліо»?

- Так, знаю. Це –
-

- Ні. Не знаю

Б. З якою метою треба впроваджувати портфоліо у закладі освіти?

1. _____
2. _____
3. _____

В. Які розділи і підрозділи (рубрики) Ви пропонуєте до його структури?

1. _____
2. _____
3. _____

Г. Які специфічні компоненти варто включити до портфоліо?

1. _____	4. _____	7. _____
2. _____	5. _____	8. _____
3. _____	6. _____	9. _____

Д. Як би Ви пропонували оцінювати портфоліо?

Є. Як Ви будете організовувати (здійснювати, підтримувати) роботу над портфоліо упродовж навчального періоду?

Ж. Як Ви бажаєте проводити презентації портфоліо та їх обговорення?

- під час класних годин перед однокласниками
 - під час батьківських зборів класу
 - на спеціальних конференціях
 - під час вебінарів (онлайн)
-
-

Дякуємо за співпрацю!

3.2.8. Висновки та рекомендації

Враховуючи результати аналізу психолого-педагогічних джерел і звітів експериментальних закладів лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя, присвячених впровадженню технології портфоліо в освітній процес, можна зробити наступні висновки.

1. Педагогічна ідея портфоліо передбачає зміщення акцентів з недоліків у знаннях і вміннях учнів на конкретні досягнення у різноманітних видах діяльності, інтеграцію кількісного та якісного оцінювання і перетворення його на формувальне, домінування самооцінки по відношенню до зовнішнього оцінювання.

2. Призначення портфоліо полягає у тому, щоб пробудити внутрішні ресурси суб'єкта, мотивувати його на їх створення, живлення і використання з метою розвитку своєї особистісної життєстійкості, а також професійної унікальності та конкурентоздатності.

3. Портфоліо як інструмент педагогічного супроводу розвитку особистості учня повноцінно існує у реаліях системи освіти України і дозволяє ефективно вирішувати одночасно кілька різнорівневих педагогічних завдань у формуванні соціально успішної особистості старшокласника, а саме:

- організовувати продуктивне обговорення результатів навчання;
- здійснювати рефлексивне осмислення різноаспектної діяльності учня;
- розгортати проектування й обґрунтування майбутньої життєдіяльності;
- забезпечувати можливість встановлення логічних ланцюжків між попередніми результатами пізнавального пошуку і новими необхідними знаннями.

4. Отриманий досвід збагачує педагогів не лише «рецептурними методиками», а й ретельним аналізом переваг та обмежень, прихованих ризиків цієї технології і сприятливих умов її застосування. Це гарантовано допоможе здійснювати об'єктивний контроль за результатами формування соціально успішної особистості: набуття ключових життєвих компетентностей, розвитку морально-вольових якостей, індивідуального прогресу особистісного

становлення кожного учня.

5. Слід враховувати, що базисом впровадження технології портфоліо у практику життєдіяльності закладу освіти є дотримання циклу управлінських дій. Управління процесом впровадження портфоліо, як будь-якої іншої освітньої інновації, є сукупністю дій, що включають аналіз діяльності закладу освіти в контексті формування соціально успішної особистості, забезпечення організаційно-педагогічних умов ефективного впровадження портфоліо; розроблення програми для вирішення чи мінімізації окреслених проблем, створення алгоритму і дорожньої карти поетапного впровадження портфоліо в освітній процес, здійснення моніторингу та контролю ефективності процесу і результатів впровадження.

6. Багато хто з педагогів-практиків надають перевагу використанню портфоліо, оскільки ця технологія може бути корисною:

- як інструменти (засоби), що використовуються при обговоренні освітніх досягнень учнів з однокласниками, вчителями і батьками;
- як можливість для ретроспективної рефлексії учнями власної діяльності;
- як засіб для підготовки та обґрунтування цілей майбутньої роботи;
- як документ, в якому відображено розвиток учня, його системи взаємовідносин і результати його самовираження;
- як демонстрація стилів навчання, притаманних учневі, сторін його інтелекту чи особливостей його культури;
- як можливість перспективної рефлексії власних змін;
- як засіб публічної самопрезентації з метою налагодження ефективної комунікації і тривалих партнерських відносин.

Портфоліо полегшує формування особистісних універсальних навчальних дій, які забезпечують ціннісно-сміслову орієнтацію учнів (уміння співвідносити вчинки і події з визнаними етичними принципами, знання моральних норм і уміння виокремлювати моральний аспект поведінки) і орієнтацію в соціальних ролях та міжособистісних взаємовідносинах.

7. Окрім того, портфоліо допомагає старшокласникам опанувати важливі навички самореклами, необхідні при складанні резюме й проходженні різноманітних співбесід. Зазначена особливість портфоліо робить його перспективною формою представлення індивідуальної спрямованості навчальних досягнень конкретного учня, що відповідає завданням передпрофільної підготовки і у подальшому – профільного навчання.

8. Портфоліо вважається засобом документування й створення різноманітних звітів з окремих аспектів освітнього процесу учня, що дозволяє побачити цілісну картину значущих освітніх результатів, забезпечити відстеження індивідуального прогресу в широкому освітньому контексті, продемонструвати здібності і навченість учня практично застосовувати набуті знання і вміння. Впровадження портфоліо гарантовано підвищує освітню активність учнів, рівень усвідомлення ними своїх цілей та можливостей, що робить обрання подальшого напрямку саморозвитку і життєвої самореалізації з боку старшокласників більш релевантним и відповідальним.

9. Перспективність використання портфоліо обумовлена тим, що ідея портфоліо відображає нові освітні цілі, розуміння сутності сучасного освітнього процесу, сприяє розвитку соціально успішної особистості старшокласника як основної цінності усього освітнього процесу.

Поруч із класичними спробами його застосування в освітньому процесі все частіше зустрічаються інноваційні спроби впровадження (е-портфоліо, блоги), фіксуються і публікуються різноманітні результати й досвід. Упровадження електронного портфоліо стає джерелом нових вимог до кваліфікації майбутнього фахівця [6], оскільки передбачає засвоєння нових професійних ролей і функцій, як-то наставник, ментор, коуч, фасилітатор, тьютор.

Список використаних джерел

1. Beckers J., Dolmans D., van Merriënboer J. E-Portfolios enhancing students' self-directed learning: A systematic review of influencing factors. *Australasian Journal of Educational Technology*. 2016. № 32 (2). P. 32–46.
2. Beka Arlinda, Ganimete Kulinxha. Portfolio as a Tool for Self-Reflection and Professional

- Development for Pre-Service Teachers. 2021. URL : [//www.ijlter.org/indeks.php/ijlter/article/view/3297//doi.org/10.26803/ijlter.20.2.2](http://www.ijlter.org/indeks.php/ijlter/article/view/3297//doi.org/10.26803/ijlter.20.2.2)
3. Galcheva, P. The student education portfolio in the didactics of chemistry. *Knowledge International Journal*, 26 № 2, 2018. p. 649 – 653. URL : <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/517>
 4. Sánchez N., González N. Using the Portfolio to develop formative assessment and cooperative learning in Environmental Education. A case study of high school students. *Profesorado, Revista De Currículum Y Formación Del Profesorado*. 2015. Vol. 19. № 2. С. 389-407. URL : <https://revistaseug.ugr.es/index.php/profesorado/article/view/18794>
 5. Tamas, Kopeczi-Bocz. Learning Portfolio in Higher Education Pedagogy, *International Journal of Engineering Pedagogy (iJEP)*, Vol. 10, No 5. 2020. P. 34-48 URL : [//doi.org/10.3991/ijep.v10i5.13793](http://doi.org/10.3991/ijep.v10i5.13793)
 6. Yusuf B. Using an E-Portfolio for Teaching and Teacher Continuous Learning: A Process for Professional Development Enhancement. *Teacher Empowerment Toward Professional Development and Practices*. – Springer, Singapore, 2017. p. 295-307.
 7. Арабажи Л. Н. Метод портфолио – инновационная технология образования. *Инфоокрок* : веб-сайт. 2016. URL : <https://infourok.ru/statya-metod-portfolio-innovacionnaya-tehnologiya-obrazovaniya-1400957.html>
 8. Арбузова Л. А. Портфолио достижений ученика как средство создания ситуации успеха. *Мультиурок* : веб-сайт. 2016. URL : <https://multiurok.ru/index.php/files/portfolio-dostizhienii-uchienika-kak-sriedstvo-soz.html>
 9. Байбородова Л. В., Тамарская Н.В. Педагогические технологии для современного поколения школьников. *Ярославский педагогический вестник*. 2020. №3 (114). С. 8-16.
 10. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как её создать: Кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1991. 176 с.
 11. Голуб Г.В., Чуракова О.В. Портфолио в системе педагогической диагностики. *Школьные технологии*. 2015. №1. С. 181
 12. Гусевская О. В. Организационные и стратегические особенности внедрения портфолио достижений в образовательный процесс начальной школы. *Наука и мир*. 2016. №3. С. 81–85.
 13. Гусевская, О. В., Ярьско О. С Условия внедрения портфолио как средства оценивания достижений учащихся начальной школы : монография. Иркутск : Изд-во ФГБОУ ВПО «ВСГАО», 2014. 174 с.
 14. Загвоздкин, В. К. Портфель индивидуальных учебных достижений – нечто большее, чем просто альтернативный способ оценки. *Школьные технологии*. 2006. №3. С.32-36.
 15. Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Гарбузюк І. В., Тарасова Т. В. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти: метод. рек. / за ред. Кириченко В. І. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 96 с.
 16. Лисник Ю. С., Чурикова И. Э. Образовательная технология «портфолио» и возможность ее применения в учебном процессе. *NovaInfo*. 2015. № 32. URL : <https://novainfo.ru/article/3367>
 17. Локшина О. І. Світові тенденції розвитку оцінювання навчальних досягнень учнів. *Педагогіка і психологія*. Вісн. АПН України. 2006. № 4. С. 109–119.
 18. Михайлова Н. Портфолио в дополнительном образовании детей. *Воспитательная работа в школе*, 2010. № 2. С. 73-77.
 19. Новикова Н.В. Технология портфолио как механизм реализации личностно-ориентированного подхода в учебно-воспитательном процессе. 2010. URL : <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/tekhnologiya/2010/11/20/tekhnologiya-portfolio-kak-mekhanizm-realizatsii>
 20. Новикова Т. Г. и др. Портфолио в профильном обучении: анализ зарубежного

опыта. *Профильная школа*. 2005, № 3. С. 45-56.

21. Новикова Т. Г. Федотова Е. Портфолио и изменение концепции деятельности школы, содержания и методов обучения. *Народное образование*. 2009. № 8. С. 178-184.

22. Новикова, Т. Г. Портфолио как форма оценивания индивидуальных достижений учащихся. *Профильная школа*. 2006. №2. С.48-56.

23. Петренко Л. М. Е-портфолио: суть, функції, перспективи використання в навчанні і на ринку праці. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх ITEA-2015* : зб. наук. пр. X Міжнар. конф. (27 листопада, м. Київ). Ч.2. С. 96–100. URL : <http://surl.li/bziouv>

24. Портфолио як засіб самоорганізації та саморозвитку особистості. URL : <https://uchika.in.ua/portfolio-yak-zasib-samoorganizaciyi-ta-samorozvitku-osobistos.html>

25. Прутченков А. С., Новикова Т. Г. Портфолио як інструмент усвідомлення власних цілей освіти. *Интернет-Журнал «Эйдос»*. 2007. 22 лютого. URL : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0222-11.htm>.

26. Сопочкина О.А. Сущность метода портфолио в современной педагогике. *Педагогический опыт: от теории к практике* : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 6 авг. 2018 г.) Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2018. С. 26-27.

27. Стратегии внедрения портфолио как метода работы с учащимися. *Мультурок*: веб-сайт. 2016. URL: <https://multiurok.ru/index.php/files/konstruirovaniie-tiekhnologhichieskoi-karty.html>

28. Тракун М.М. Портфолио як засіб формування успішної особистості. 2019. URL : <http://metodportal.com/node/75626>

29. Фатеева И. А., Канатникова Т. Н. Метод «портфолио» как приоритетная инновационная технология в образовании: преемственность между средней школой и вузом *Молодой ученый*. 2012. № 12 (47). С. 526-528. URL : <https://moluch.ru/archive/47/5923/>

30. Фещенко Т. С. Методика формирования портфолио учителя и ученика. 2013. <https://lib.convdocs.org/docs/index-287012.html>

31. Франковская О. Портфолио ученика. URL : <http://surl.li/bzipv>

32. Шоев Н.Н. Инновационные воспитательно-образовательные технологии в системе высшего образования : Диссертация на соискание ст.д.п.н. : 13 00 08. Душанбе. 2007, 231 с.

Контрольні запитання до розділу

1. Що ви знаєте про концептуально-філософські підвалини технології портфоліо?

2. Якими є місія, мета і завдання використання портфоліо в освітньому процесі?

3. Окресліть сутнісні особливості технології портфоліо, спробуйте виокремити її переваги в роботі зі старшокласниками.

4. Схарактеризуйте функціональний спектр технології портфоліо, наведіть характеристики основних типів портфоліо.

5. Обговоріть орієнтовну структуру портфоліо старшокласника, наведіть приклади структури з власного досвіду роботи.

6. Перелічте етапи впровадження портфоліо і проаналізуйте завдання кожного з них.

Практичні завдання до розділу

1. Упорядкуйте матеріали для презентаційної міні-лекції «Портфоліо успішної особистості», розробіть до них супроводжувальну РР-презентацію.

2. Оберіть одне із заперечень проти застосування технології «Портфоліо»

і переформулюйте його таким чином, щоб воно перетворилося на аргумент «за»:

- відсутність універсальних механізмів впровадження портфоліо, а також універсальних алгоритмів організації роботи з ним;
- організаційні труднощі, пов'язані зі зберіганням навчальних портфоліо, необхідність додаткових площ і приміщень під портфоліо й т.п.;
- трудомісткість процесу перевірки й оцінки навчального портфоліо;
- проблема навчального часу, тому що нова система вимагає більше часу для реалізації, ніж традиційна система оцінки;
- неготовність багатьох викладачів схвалити цю інновацію;
- необхідність великої систематичної роботи з підвищення кваліфікації викладачів у зв'язку з упровадженням навчальних портфоліо.

3. Враховуючи те, що структура портфоліо учня передбачає наявність в ньому чотирьох розділів (*портрет*, де представлені особистісні характеристики автора, характеризуючи його як учня, друга, лідера учнівського самоврядування, члена місцевої громади; *колектор*, де накопичуються матеріали, що засвідчують усі здобутки учня, дотичні до тематики портфоліо; *робочі матеріали*, де представлені матеріали, автором яких є розробник портфоліо; *досягнення*, де представлені кращі роботи автора, якими він може пишатися.) і те, що кожен розділ включає в себе різні рубрики, які допомагають систематизувати потік інформації, запропонуйте власний варіант рубрикації для кожного розділу.

РОЗДІЛ IV. ТЕХНОЛОГІЯ АДВОКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*Фундамент успіху – освіченість та самовдосконалення, вміння
поєднувати
сферу особистих інтересів із
загальною течією світового процесу
Г. Гегель*

4.1. Адвокація як можливість позитивних змін середовища

Вивчення проблематики учнівської молоді як окремої дитячої і молодіжної групи почалося у другій половині XIX ст., що пов'язане із усвідомленням ролі молоді у соціальних змінах, необхідності відстеження ситуації в їх середовищі (система цінностей, соціальна активність, молодіжна субкультура, соціальні конфлікти тощо), залишається важливим і актуальним у XXI ст. як для науки (систематичні національні і міжнаціональні (крос-культурні) дослідження), так і для визначення, розроблення чи вдосконалення стратегії соціальної політики, забезпечення сталого розвитку суспільства.

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, підлітки – це особи віком від 10 до 19 років, а молодь – особи віком від 15 до 24 років (хоча українські вчені притримуються інших вікових визначень та згідно положень законодавства України, молодь – це особи віком від 14 до 34 років). Цю спільноту називають «молоді люди». Участь молоді у процесах соціальних змін, що впливають на погляди, відносини в суспільстві та співвідношення сил, особливо в часі цифрових технологій і мереж, є важливою як для розвитку самої особистості, формування її соціальної успішності, становлення відповідальної особистості за якість життя в громаді, країні, світі, так і головним індикатором розбудови громадянського суспільства на засадах демократії.

Утвердження громадянського суспільства та демократії в нашій державі переплітається з громадською активністю, з контролем громадян за діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування, тому важливим

інструментом демократичних перетворень є кампанії адвокації, які все частіше використовують громадські (професійні та творчі спілки, благодійні) організації, лідери думок громади (ініціативні групи (двоє та більше осіб), молодіжні об'єднання, органи врядування учнівської молоді, дитячі організації, організації роботодавців, засоби масової інформації (окремі журналісти, представники телевізійних каналів, друкованих і електронних видань). Одним із шляхів реалізації молодіжної політики, впровадженню змін на рівні школи, держави, області чи селища слугує технологія адвокації. Однак, оскільки в ході адвокаційної кампанії відбувається комплексний та різносторонній вплив на процеси прийняття змін у важливих для життя громади питань, тому максимальна публічність, прозорість та взаємодія суб'єктів процесу – є запорукою успішності.

У Преамбулі переглянутої Європейської хартії, ратифікованою Україною, щодо участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівнях зазначається, що активна участь молодих людей в ухваленні рішень і діяльності на місцевому і регіональному рівнях «має важливе значення, якщо ми хочемо побудувати більш демократичне, солідарне і процвітаюче суспільство. Участь та активна громадянська позиція передбачають наявність прав, засобів, простору і можливостей, а де необхідно – підтримку, щоб брати участь і впливати на рішення, а також брати участь в акціях і заходах з тим, щоб сприяти побудові кращого суспільства» [24].

Нагадаємо, що за Конвенцією ООН про права дитини, участь – це виконання разом із ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність когось, чогось; співучасть, співпраця [14]. Участь учнівської молоді в роботі громадського сектору (органи учнівського самоврядування закладу освіти, добровільні дитячі об'єднання, молодіжні ради тощо) дозволяє позитивно впливати на середовище, в якому безпосередньо проживають старшокласники, їх друзі, батьки і родичі. Участь дітей та молоді, на думку І. Зверевої, Ж. Петрочко, слід розглядати як процес, що має три взаємопов'язаних ступені. Перший – це усвідомлення дітьми власних проблем, бажання і

можливість ухвалювати рішення стосовно свого життя; другий – участь дітей та молоді у вирішенні проблем інших, здатність надати відповідну допомогу; третій – можливість брати участь в ухваленні рішень на державному рівні [10, с. 54].

Адвокація походить від англійського слова «*advocacy*», яке можна перекласти як «відстоювання інтересів, рекомендація, просування чогось». Існує думка, що термін «адвокація» означає «заклик до надання підтримки» від латинського слова «*advocare*». Відтак і визначень процесу «адвокації» є декілька. Ріту Р. Шарма з Академії розвитку освіти описав адвокацію як спосіб «винести проблему на порядок денний, забезпечити вирішення цієї проблеми та сформувати підтримку для роботи як над самою проблемою, так і над її вирішенням» [3]. Для нашого дослідження найбільш ємним вважаємо наступне: «адвокація – це процес, спрямований на зміну чи розроблення політики, ухвалення рішень місцевого органу влади, органу місцевого самоврядування чи законодавчого рішення, удосконалення наявної практики для ініціювання корисних для певної соціальної групи перетворень [26, с. 5].

Дослідники проблем адвокаційної діяльності [1, 3, 7] визначають три головні очікувані результати, які можуть стосуватися: *зміни політики* шляхом внесення певної корекції до законодавчо-нормативних документів, що дозволяють запровадити щось нове; *системних змін* – тобто змін в практиці ухвалення рішень; *демократичних змін* – це зміни у ставленні учасників освітнього процесу через усвідомлення ними своїх прав і відповідальної можливості бути долученими до реальної участі ухвалення рішень на всіх рівнях влади щодо проблем і шляхів їх розв'язання [1, с. 13].

Порівнюючи портрет молоді за даними соціологічних опитувань 2018-2021 рр. зауважимо зростаючу ініціативність саме шкільної молоді. Так, упродовж 2020 року учнівська молодь від 14 років брала активну участь шкільному/студентському самоврядуванні (25,4%, на противагу 7,9% у 2018 р.), волонтерських ініціативах (7,9%, відповідно 4,1% у 2018 р.). У благодійних чи гуманітарних організаціях 2019 року активністю відзначилися 3,6% опитаних;

брали участь в діяльності організацій, пов'язаних з освітою, наукою, мистецтва 2,9% респондентів; ініціативах молодіжних і дитячих громадських організація – 2,4% молоді. [19, с. 13]. Головними спонуками для волонтерської діяльності молоді у 2021 році були: бажання допомогти конкретним людям – 51,1%; принести користь суспільству – 22,7%; «волонтерство відповідає моїм принципам, життєвій позиції» – зазначили 14,5% респондентів. Серед першочергових проблем, які потребують вирішення у територіальних громадах у 2021 році 30,1 % 14-19-річних представників жіночої статі та 27,6% опитаних юнаків зазначають шкідливі звички населення (пияцтво, наркоманія); більше чверті респондентів (26,1%) вважають поганий стан доріг [35, с.14].

Тому стратегічно важливим для державних органів влади, органів місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад за рекомендацією Аналітичного звіту, складеного Робочою групою ООН у справах молоді є підвищувати «ефективність наявних механізмів залучення молоді до відповідних процесів прийняття рішень, участі у суспільному житті та їх удосконалення, зокрема в школах та на рівні місцевих громад» [34, с. 13].

4.2. Історія світового та вітчизняного досвіду проведення адвокаційних кампаній

Історія становлення адвокаційної діяльності, соціальної активності шкільної молоді в багатьох країнах пов'язана з успішним досвідом роботи певних організацій (до прикладу, у США та Канаді – це The Freechild project і Points of Light Foundation) та прийняттям Конвенції про права дитини (резолуція 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р.).

У 1992 році Постійна конференція місцевих і регіональних органів влади Ради Європи відзначала активність молоді, їх вимогливість до місцевих і регіональних органів влади і можливості відповідально діяти на користь громади. На прохання учасників конференції «Молодь – рушійна сила в містах і регіонах» (Краків, березень 2002 р.) було переглянута у 2003 році Європейська хартія про участь молоді в муніципальному та регіональному житті. Україна, як

член Ради Європи її ратифікувала.

Основна мета будь-якої адвокаційної діяльності – забезпечити захист інтересів людини чи певної соціальної групи, щоб вони мали вільний доступ до благ, на які вони мають право, але не можуть його з певних причин реалізувати.

Експрес-аналіз чинного законодавства показав, що в Україні відсутній закон чи підзаконний нормативно-правовий акт, який би чітко регламентував поняття «адвокації», «адвокаційна кампанія» і як вона здійснюється. Однак в чинному законодавстві є ряд нормативно-правових положень, що визначають основні права громадян та їх об'єднань, і таким чином є базою для проведення кампаній адвокації.

Розширення повноважень молоді щодо її участі в «процесі розроблення, ...реалізації державної політики у молодіжній сфері на регіональному рівні (вирішення питань соціально-економічного, політичного та культурного життя регіону), ... контролю за виконанням» рішень підкріплено законодавчо Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи» (2018), що регламентує створення молодіжних рад на місцевому і регіональному рівнях [28].

Загальновідомо, що підтримка молоді приносить численні дивіденди як місцевим громадам так суспільству в цілому. Властива їм *активна громадська позиція молоді, креативність, критичне мислення, інноваційність, прагнення бути успішним* надає можливості планувати, вимагати та бути активними змістовними учасниками процесів перетворення світу на більш справедливий та рівноправний. Тому основна ідея впровадження технології адвокації в роботу закладів загальної середньої освіти України полягає в тому, щоб донести кожному школяреві від 14-ти років, що *від його позиції, координації зусиль, стратегічного мислення, поінформованості, комунікації, роз'яснювальної кампанії і мобілізації* залежить успіх справи заради побудови відкритого громадянського суспільства.

Попри трактування дефініцій «громадянське суспільство», пристаємо на думку А. Ткачука, що «громадянське суспільство неможливе без існування

широкої мережі об'єднань громадян за різними ознаками, але без мети отримання прибутку: громадських організацій, благодійних фондів, клубів за інтересами, саморегулятивних організацій людей вільних професій, громадських рухів тощо». Відповідно, як складові виступають інститути громадянського суспільства: політичні партії, місцеве самоврядування, групи інтересів, «третій сектор» (Ф.Рудич), неформальні групи і добровільні асоціації (Jean L. Cohen, Andrew Arato) [41, с. 10]. При цьому соціальні спільноти, самоорганізовані групи, асоціації громадян, що перебувають в системі міжособової взаємодії, на думку Ю. Яковенко, О. Бровського мають такі чотири ознаки: 1) планують та реалізують колективні ініціативи щодо захисту чи досягненню своїх інтересів; 2) є незалежні від органів державної влади; 3) не прагнуть підмінити державні структури, захопити державну владу; 4) погоджуються діяти у межах легітимно встановлених політико-правових норм [41, с. 32].

Успішні практики адвокування вирішення соціальних проблем проілюструємо з позиції рівнів адвокації: місцевий (селище, місто, район, область); національний (вся країна); міжнародний (країни Євросоюзу, інші країни).

Прикладом втілення технології адвокації у співпраці з молодіжною радою, яка працює у Долинській міськраді (Івано-Франківська область), є створення в сільських навчальних закладах клубів настільних ігор.

Ціль адвокаційної кампанії «Молодь для молоді»: привернути увагу влади, суспільства до проблем молоді в сільській місцевості та через

об'єднання шкільних учнівських рад сільських навчальних закладів в структуру Молодіжної Ради при Долинському міському голові (Івано-Франківська обл.) знайти шляхи їх вирішення.

Мета адвокаційної кампанії: залучити учнівську молодь до створення в сільських навчальних закладах клубів настільних ігор, які в майбутньому можуть стати осередками молодіжних просторів у громаді.

На етапі *«Комунікації з громадою, мішенями, стейкхолдерами»* проведено зустрічі, бесіди «за круглим столом» з керівництвом освітніх закладів, педагогами-організаторами, активістами учнівських рад; налагоджено співпрацю з 10 сільськими учнівськими самоврядуваннями, представники яких прийняті до структури Молодіжної ради при Долинському міському голові. Результатом зустрічі лідерів учнівського самоврядування з міським головою Долинської громади стало подання офіційного звернення із сформульованими основними проблемами молоді та можливими шляхами їх вирішення.

На етапі *«Складання плану адвокаційної кампанії та добору інструментів для її реалізації»* запропоновано зміни до положення про Молодіжну раду при Долинському міському голові, що стосуються закріплення сільських учнівських самоврядувань як консультативно-дорадчих органів з питань молодіжної політики при старостах Долинської громади.

Результатом проведеної кампанії було створено при закладах освіти клуби настільних ігор, які отримали комплекти розвиваючих, симуляційних ігор. Таким чином, учнівські самоврядування спільно з Молодіжною радою Долини зробили перший крок до створення на території Долинської громади сільських молодіжних просторів та гуртуванню і активізації молоді сільської місцевості.

Наступні кроки в просуванні проблеми адвокаційної кампанії:

- співпраця всіх учнівських самоврядувань Долинської громади в структурі Молодіжної ради при Долинському міському голові у сфері молодіжної політики;
- відкриття влітку 2021 р. «Клубу настільних ігор» в приміщенні

Молодіжного центру «Хижка» для активної молоді Долинської громади [1].

Проблема збереження довкілля торкається кожного, але адвокаційна екологічна ініціатива від **Павла Бокова**, мешканця м. Херсона, який заради прикладу для власної дитини залучив упродовж 3 років понад 2,5 тисячі дорослих і дітей, щоб місто щодня ставало чистішим та кращим. Результатом адвокаційної кампанії за участю ініціативи «Чистий Берег» розчищено близько 10 км прибережної зони водойм у Херсоні; від сміття та пластику звільнено парки, сквери, закинуті новобудови; до співпраці залучені Інспекція з контролю за благоустроєм, екологічним та санітарним станом міста, яка на безоплатній основі надає транспорт для вивезення сміття.

Влітку 2021 року активісти Ініціативи організували акцію з прибирання території напівзруйнованого готелю «Меридіан», розміщеного у будівлі Херсонського річкового порту [<https://cedem.org.ua/stories/ekologiya-kherson/>].

Адвокаційна кампанія «Зберегти від закриття невеликі школи Сходу України». На етапі «Визначення питання чи проблеми» встановлено, що протягом 2010-2012 років в Україні закрилося 628 шкіл, з них майже 80% – у сільській місцевості. Метою ініціативи було знизити ризик ліквідації п'яти шкіл Луганської, Донецької та Харківської областей за допомогою реалізації громадських ініціатив на користь збереження статусу шкіл, відкриття на їх базі додаткових освітніх послуг для дошкільнят та дорослих мешканців селищ та міських депресивних шахтарських мікрорайонів.

На етапі «Оцінки результатів діяльності» виявилось, що активні сплановані адвокаційні дії Луганської ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», ініціативної груп «Разом за майбутнє», Громадської організації Пролетарського району міста Донецька «Громада Першотравнева», Новоайдарської районної ГО «Товариство сільських жінок «Акація», ГО «Школа життя», ініціативної групи «Надія» призвели до прийняття чотирьох позитивних рішень:

- зниження ступеня закриття Денежниківської школи за результатами місцевого референдуму;

- створення на базі Донецької загальноосвітньої школи №138 експериментального майданчика та консультаційного пункту районного значення;

- виділення коштів з районного бюджету на оплату ставок для роботи шкільного гуртка «Юний ерудит» на базі Новочернещинської школи;

- збережено інформаційно-технічний профіль Златоустівської школи за допомогою відкриття комп'ютерних курсів для мешканців громади.

Ця адвокаційна кампанія доводить, що цілком можливо попередити закриття школи та домогтися рішення від місцевої влади на користь збереження закладу. В продовження ініціативи розпочато кроки до створення мережі представників ОГС та шкіл, які зацікавлені у збереженні шкільної мережі на принципах рівної та якісної освіти [http://www.frngn.mk.ua/wp-content/uploads/2014/04/Advokasi_15.pdf].

На національному рівні *результатом діяльності аналітично-адвокаційного Центру* демократії та верховенства права, що працює в громадському секторі України з 2005 року, в рамках Коаліції «За вільну від тютюнового диму Україну» проадвокатовано ухвалення та подальша імплементація законів про заборону реклами тютюну та заборону куріння в кафе, барах і ресторанах (2012 р.) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4844-17#Text>]. Експерти Центру демократії та верховенства права є авторами законопроекту №4030а (2016 р.), покликаного зменшити показник куріння завдяки забороні видимого розміщення сигарет та посиленню штрафів.

Мета адвокаційної кампанії: зменшити рівень куріння в Україні, серед учнівської молоді насамперед; сприяти захисту здоров'я людей особливо дітей від шкідливого впливу диму.

Друк картинок із наслідками куріння на пачках цигарок; тотальна заборона реклами, спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів; звільнення закладів громадського харчування від тютюнового диму; підвищення цін на цигарки – все це та багато іншого сприяло подоланню в Україні епідемії тютюнокуріння, яка тривала майже до 2010 року.

Як результат – наслідок (outcomes) успішної адвокаційної кампанії зменшення поширеності в Україні вживання тютюнових виробів серед молоді Робоча група ООН у справах молоді в Україні (за результатами аналітичного звіту «Становище молоді в Україні (2019 р.)» рекомендувала уряду сприяти ухваленню відповідного законодавства щодо продажу та реклами електронних сигарет (Закон (2012 р.) регламентував заборону куріння електронних сигарет у певних місцях) і одночасно посилити контроль за дотриманням чинних нормативних актів щодо продажу і реклами тютюнових виробів [34, с. 10].

Позитивні зміни на національному рівні пов'язані з подоланням пивного лобі у владі шляхом правильно проведеної адвокаційної кампанії Центром демократії та верховенства права із залученням різних стейкхолдерів, волонтерів. Пиво залишається алкогольним виробом, на який поширюються всі обмеження як на алкогольні напої (реклама заборонена з 6 ранку до 23.00; зовнішня реклама – заборонена взагалі) [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>].

При Центрі з 2018 року працює школа адвокації, яка два рази на рік проводить навчальний інтенсив упродовж 3-4 дні в Києві. Програмою курсу передбачено лекції, тренінги та практичні кейси від експертів з адвокації, розробка реальної адвокаційної кампанії, нетворкінг.

Адвокаційна Вірменська міжнародна громадська кампанія «Світова столиця книги 2012» тривала вісім місяців з квітня по листопад і спочатку мала на меті: привернення уваги громадськості на зниження рівня читання по всій країні. У 2012 році Вірменія не лише святкувала 500-ту річницю вірменського книговидавництва, але й Єреван був визнаний «Всесвітньою столицею книги». Це звання надає ЮНЕСКО місту як визнання якості його програм із популяризації книг і читання, а також співпраці з усіма учасниками книжкової індустрії.

На етапі «Складання плану кампанії та добір інструментів для її реалізації» програма розширилася додатковою метою: привернення уваги міжнародного співтовариства до культурних і духовних досягнень Вірменії за

останні 500 років. Додалися нові цілі кампанії: відновити центральне місце читання у вірменській культурі, вдихнути нове життя у літературу та підвищити її значення для суспільства. **Адвокаційна кампанія проходила під девізом «Майбутнє у книзі»** і об'єднала навколо себе бібліотекарів, видавців, письменників, громадські організації краю та діаспори, НУО, місцеві та державні, професійні спілки (журналістів, художників і бібліотекарів), заклади освіти і мистецтва.

Кампанія складалася з декількох взаємодоповнюючих складових: заходи на відкритому повітрі (Фестиваль читання, виставки, окремі програми, спрямовані на популяризацію читання в дитячих садках, школах, інститутах, участь у Міжнародному ярмарку дитячої книги в Болоньї тощо) та в приміщенні в офлайн-режимі. Окремо передбачалися заходи для експертів: конференції, семінари з метою обміну знаннями і просування системних змін у законодавстві та громадянському суспільстві, ініціювання діалогу з урядом. Наприклад, 41-а наукова конференція Міжнародного комітету освіти та культурної діяльності (СЕСА) Міжнародної ради музеїв (ICOM) і 6-ий Всевірменський форум письменників за участі представників вірменської діаспори з 22 країн.

Кошти на кампанію виділила Організація Об'єднаних Націй і фонди діаспори, а також міська влада Єревану.

Засоби комунікації: зовнішня реклама, соціальні мережі та соціальна реклама, популяризація у бібліотеках, місцеві новинні сайти та реклама.

Адвокаційна кампанія спрямувала зусилля на проведення заходів, а не на роботі за методикою пасивної обізнаності, тому молодь і працівники освітніх установ діяли неформально і інноваційно. Учасники отримали насолоду від різноманітних заходів, їх переповнювали почуття причетності а гордості, що вони були частиною національної ініціативи (<https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/advocacy-course/case-study>).

4.3. Алгоритм організації адвокаційної кампанії у системі виховної роботи закладу освіти

Єдиного плану адвокаційної кампанії не існує в природі. Однак, кожен орган учнівського самоврядування чи колектив закладу освіти в партнерстві з органами місцевого самоврядування чи громадськими організаціями для досягнення мети керуються алгоритмом дій. Таким чином, алгоритм адвокаційної кампанії складається з наступних етапів (табл. 1):

Таблиця 1

№	Алгоритм організації адвокаційної кампанії	Назва етапу адвокаційної кампанії
1.	Формулювання проблеми	Визначення питання чи проблеми, дослідження середовища.
2.	Збір інформації та аналіз	Формулювання мети та завдань адвокаційної кампанії
3.	Розробка адвокаційної кампанії	Ідентифікація стейкхолдерів та «мішеней»
4.	Планування адвокаційної кампанії	Комунікація з громадою, «мішенями» та стейкхолдерами
5.	Впровадження адвокаційної кампанії	Складання плану дій, добір інструментів для її реалізації, критичний аналіз ресурсів.
6.	Моніторинг та оцінка адвокаційної кампанії	Проведення моніторингу та оцінка результатів діяльності.

Будь-яка адвокаційна кампанія сконцентрована довкола виявлення проблеми і знаходження механізмів її успішного вирішення. Важливо ретельно проаналізувати ситуацію, оскільки проблема має реальне соціальне спрямування і націленість на об'єкт, для якого вирішення цієї проблеми має безпосередній вплив. При формулюванні проблеми важливо з'ясувати причини та наслідки, оскільки це убезпечить від помилок при плануванні адвокаційної кампанії та її успішного завершення.

Серед методів впровадження технології адвокації у громадах з метою аналізу і вивчення кола проблемних питань користуються методом соціальних досліджень та одними із первинних взаємодоповнюючих методів соціальної роботи за Г. Слезанською: «методом організації громад» та «методом розвитку громад» [32]. Анкетування, інтерв'ювання, колективне обговорення, неформальні зустрічі, моніторинг доповнюють розуміння кола проблем. Для

всебічного вивчення проблеми варто залучати людей, для яких вона має безпосередній вплив (глибинне розуміння проблеми та її наслідків).

На 2-му етапі «*Формулювання мети та завдань адвокаційної кампанії*» необхідне чітке визначення мети, оскільки від цього залежить планування адвокації, яке повинно привести до вирішення проблеми. При формулюванні завдань необхідно вказувати відповідальних. У літературі склалися вимоги до завдань адвокаційної кампанії, вони повинні бути: конкретними, чітко сформульованими; реалістичними; піддаватися вимірюванню (з метою відстеження успішності й оцінки); придатними для розв'язання проблеми, на вирішення якої спрямована адвокаційна кампанія; мати термін і часовий графік для кожного з етапів [3; 25; 31].

Адвокаційна мета часто вимірюється через критерії SMART:

- S (specific) – кожна ціль повинна бути описана як чіткий, конкретний результат;
- M (measurable) – ціль повинна бути вимірюваною за допомогою визначених індикаторів;
- A (achievable) – ціль має бути досяжною, обґрунтованою;
- R (result oriented) – ціль має бути орієнтованою на результат
- T (time related) – ціль повинна бути чітко визначена в часі, мають бути конкретні терміни (і контрольні точки) її досягнення [1].

На 3-му етапі «*Визначення цільової групи та потенційних партнерів чи ідентифікація стейкхолдерів та «мішеней»*» організатори адвокаційної кампанії зосереджують зусилля для впливу на окремих осіб (групи осіб), установи, органи влади, які володіють реальними повноваженнями з ухвалення необхідних рішень щодо впровадження бажаних змін. В залежності від рівня адвокації: національний чи міжнародний – обираються особи, які мають владні повноваження щодо необхідних рішення (до прикладу, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, уряди країн тощо). На місцевому (локальному) рівні – це представники місцевої влади, голови ОТГ. Необхідно визначитись із союзниками, супротивниками; дізнатися

чому окремі особи займають нейтральну позицію щодо проблеми, хто може стати на вашу сторону. Після цього вибираються «мішені» (або «цільові групи») роботи з відстоювання інтересів (див. словник «Категорії мішеней прийняття рішень»). Важливо розуміти і знати учасникам адвокації також про систему організації влади в Україні та особливостей прийняття рішення (структуру, повноваження та функції).

Ефективним інструментом визначення стратегії роботи із стейкхолдерами (зацікавлені особи та/або особи, що відчують на собі вплив від втілення ініціативи, та/або особи, які є важливими для втілення ініціативи) є матриця стейкхолдерів (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця стейкхолдерів

Стейкхолдери	Вірогідно підтримуватимуть	Негативне ставлення, можливо перешкоджатимуть	Залишатимуться нейтральними
Впливові	залучити до кампанії, перетворити на партнерів чи групу підтримки	пояснити переваги, знайти важелі, щоб нейтралізувати негативний вплив	інформувати, пояснити переваги, з часом перетворити на партнерів чи групу підтримки
Невпливові	залучити до кампанії, перетворити на партнерів чи групу підтримки	ігнорувати або час від часу інформувати про позитивні досягнення і результати, щоб зменшити вплив на громадську думку	ігнорувати або поступово перетворити на групу підтримки

Наступний 4-й етап адвокації «*Комунікація з громадою, «мішенями» та стейкхолдерами*» – інформаційна робота, яка передбачає виступи у ЗМІ, прес-конференції, написання ключового інформаційного повідомлення (за схемою: твердження, докази, приклад) (додаток 3.), прес-релізів (необхідно для привернення уваги громадськості до проблеми та заради висвітлення в ЗМІ адвокаційної кампанії з проблеми), видання листівок, буклетів, бюлетенів, проведення збору підписів, організацію флеш-мобів (неочікувана поведінка незнайомих людей у задалегідь обумовленому місці у певний час), мистецьких акцій (вуличні театралізовані вистави, інсценізації, вуличні концерти, виставки,

фестивалі тощо), презентацій (офіційний спосіб передачі повідомлення цільовій аудиторії), демонстрації (збори людей в громадському місці з метою привернення уваги до конкретної події або проблеми), мітинги, пікети. Це важливий етап, оскільки необхідно донести інформацію про проблему до якомога більшої кількості населення територіальної громади, міста, області, країни.

Етап 5-й адвокації *«Складання плану кампанії, добір інструментів для її реалізації, критичний аналіз ресурсів»*. Ефективність проведення адвокаційної кампанії напряму залежить від залучення ресурсів (людських і матеріальних) та володіння певними навичками роботи й інформації. Етап передбачає вибір необхідної діяльності з адвокації та детальне планування її. Ініціативна група продумує кроки та інструменти кампанії, признає відповідальних осіб за конкретний напрямок роботи, залучає ресурси зовнішнього середовища та обов'язково враховує інтереси ключових стейкхолдерів. На етапі планування розробляється стратегія діяльності, що обов'язково повинна узгоджуватися з поточними подіями розвитку суспільного життя громади, країни. Особливу увагу необхідно приділити відповідальному за взаємодію із ЗМІ. Бажано, щоб ця особа вправно користувалася можливими електронними розсилками і засобами комунікації, соціальними медіа, але й була особисто знайома із журналістами, оскільки ЗМІ мають постійно отримувати новини, відчувати, що вони причетні як до роботи, а потім до перемоги, заради якої здійснюються заходи. В групі повинна бути людина, яка буде відповідати за комунікацію, постійно підтримувати контакт з «мішенню». Вона повинна бути обізнаною з процедурою запису на прийом, мати навички ділового спілкування [26].

Цей етап можна охарактеризувати як «прямий тиск», ультиматум для адвокаційної «мішені» (страйки, пікети, блокування будівлі тощо) щодо впровадження необхідних дій заради прийняття головного рішення, що відповідає меті кампанії.

На заключному етапі *«Моніторингу результатів кампанії»* відбувається підведення підсумків адвокації, і якщо кампанія не була успішною, аналізуються

причини, планується інша кампанія для досягнення змін. Моніторинг (вивчення ступеню просування до поставленої мети) та оцінка заходів (визначення громадської думки щодо впливу на рішення проблем) можуть здійснюватися за допомогою різних методів: аналіз ЗМІ, спостереження, опитування, анкетування та врахування як кількісних (статистичні дані) так і якісних (вивчення думок виконавців кампанії, цільової аудиторії тощо) показників.

Тренери з адвокації [12; 25; 26; 31] радять визначитися із необхідними індикаторами оцінки. Перш за все необхідно з'ясувати наступне:

- чи правильно були визначені мета, цілі, завдання та цільова група кампанії?
- чи всі методи (інструменти) кампанії, намічені робочим планом, були використані сповна, якщо ні, то чому?
- які з використаних методів (інструментів) були успішними, які ні, то чому?
- чи було коаліційне партнерство успішним?
- чи достатньо висвітлювалася кампанія адвокації в ЗМІ?
- чи досягнена мета адвокаційної кампанії (вирішена проблема, запроваджені зміни, реформи), якщо ні, то чому?

Таким чином, правильно організована адвокаційна кампанія з чітким визначенням мети та завдань і виконанням стратегічного плану, спрямованого на зміни в життєдіяльності закладу освіти чи громади, суспільства загалом, – обов'язково буде результативною.

4.4. Адвокація як технологія формування соціально успішної особистості школярів

Актуальність розгортання та вдосконалення соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у територіальній громаді обумовлюється тим, що вчасне вирішення соціальних проблем в окремих територіальних громадах можна розглядати як превенцію проблем загальнодержавних.

Серед важливих трьох типів (продукти (outputs), наслідки (outcomes), вплив (impact)) результатів адвокаційної кампанії, ініційованими здобувачами освіти, найвагомим у сенсі формування соціальної успішності старшокласників вважаємо: *impact (вплив)* тобто зміни в громадському середовищі суспільства, які викликала і викликатиме в подальшому житті проведена кампанія, за якою стоять особистості! Успішність, – на думку Ф.Фукуями (викладач Стенфордського Університету, у 2005 році увійшов до Списку глобальних інтелектуалів світу) – це в першу чергу питання можливості людини повноцінно розвиватися і реалізовуватися в тому чи іншому суспільстві. Тому, не менш важливу роль відіграють й інші результати адвокаційної кампанії: *outputs (продукти)* – короткострокові результати на виході або конкретні результати кампанії, здобуті внаслідок діяльності та *outcomes (наслідки)* – довгострокові результати, які отримує шкільна чи територіальна громада і зможе використовувати їх після реалізації кампанії.

Загалом адвокаційна діяльність дає більш вагомі результати і сприяє згуртуванню шкільної громади як і територіальної завдяки яскраво вираженій суспільній цінності, що полягає у задоволенні потреб, представленні інтересів, захисті прав певної соціальної групи на основі гендерної рівності та дотримання норм законодавства України.

На прикладі діяльності Веприцької школи Київської області (табл. 3) і Фастівської територіальної громади продемонструємо можливості впровадження адвокаційної діяльності як спроможності особистої причетності здобувачів освіти до розв'язання нагальних проблем громади. Попри карантинні умови роботи закладів освіти будувалася на принципах: *соціальної адекватності, соціального партнерства.*

Таблиця 3

**Веприцький заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів
Фастівської міської ради Київської області**

Навчальний рік	Початкова школа	Середня школа	Старша школа	Всього учнів
2019/2020	71	68	12	149
2020/2021	66	60	14	140

Проведене анонімне анкетування «Скринька ініціатив громади» із залученням різновікових категорій населення Фастівської ОТГ та учнів 7-11 класів, опитування за методикою ЗР Г. Острьом («Репрезентація», «Ресурси», «Реалії» як системна відповідь на запитання «Хто що отримує і на яких умовах») сприяли визначенню важливих проблем для всієї громади (табл. 4).

Таблиця 4

Фастівська територіальна громада Фастівського району Київської області

Кількість рад, що об'єдналися	Площа територіальної громади	Чисельність населення громади:	Міське населення:	Сільське населення:
10	336.5 км	63449	52676	10773

Мета адвокаційної кампанії – підвищення рівня захисту здоров'я жителів громади в умовах COVID-19 та створення велодоріжки та велопарковки біля школи.

Проаналізувавши можливості особистісних ресурсів учнівської молоді та членів громади для досягнення мети, визначили стратегічний план здійснення адвокації, який включав: збір підписів жителів громади щодо підтримки мети кампанії; звернення до Голови ОТГ з обґрунтуванням надання технічного забезпечення трансляції протиепідеміологічних заходів держави в умовах COVID-19 та необхідності облаштування велодоріжок і велопарковки; голова учнівського самоврядування був запрошений на засідання ради; створено інформаційний контент у вайбер-групах батьків класу, школи, піклувальної ради закладу освіти; платформа MEET наповнювалася відповідними матеріалами з щотижневою періодичністю (відеоконференції, презентації, які готували фельдшер ФАП, батьки-медики); оголошено конкурс плакату; поширення рекомендацій протидії COVID-19 через Internet забезпечувала ініціативна група з числа школярів та батьків; покласно висвітлювались онлайн-флешмоби на тему «Як я піклуюся про своє здоров'я» та сімейний відеозвіт на кшталт розминки із мультфільму-руханки «Привіт»; активно працювала мережа із колишніх випускників школи, що тимчасово проживають за кордоном через Facebook.

Етап «*Моніторингу результатів кампанії*» засвідчив, що в результаті правильно організованої кампанії органами влади було технічно забезпечена трансляція текстових повідомлень, заходів, підготовлених учнями і батьками школи. Через 3 гучномовці 2 рази на день (ранішнє коротке вітання із нагадуванням всім членам громади про безпечність пересування в умовах пандемії; ввечері – світові й українські новини); голова учнівського самоврядування і соціальний педагог закладу освіти були включені до постійно діючої робочої групи Правління ОТГ (консультативно-дорадча форма участі). Спільними зусиллями батьків і школярів проведена розмітка 1,5 км велодоріжки у селищі; створено велопарковку для педагогів і дітей біля приміщення школи. І саме головне: із 140 учнів школи перехворіли лише 7 чоловік!

У ході адвокаційної кампанії укріпилися партнерські стосунки між Веприцьким лісництвом, місцевим фермерським господарством, шкільним загоном юних лісівників й громадою селища, що викликало реалізацію ряду ініціатив: відбувся захист ландшафтних проектів між правлінням громади та активом школи (лютий); онлайн-конкурс на краще оформлення квіткових композицій між родинами і класами (березень); закладка алеї червоного дубу та створення ландшафтних композицій на території школи та зупинках громадського транспорту. Про хід і результативність кампанії було зроблена презентація на Віртуальному Форумі НДО ООН «Підтримка сільських громад за допомогою Civic Tech під час Covid» з метою підвищення обізнаності про важливість громадянських технологій у сільських поселеннях як інструменту справедливого розвитку у березні 2021 року.

На всіх етапах впровадження адвокаційної кампанії у закладі освіти юнаки і юнки відповідально ставилися до справи, відчуваючи особисту причетність до її результатів, адже вони очолювали конкретний напрям роботи. Для ефективного застосування принципу «участі» необхідні, перш за все, ініціатива та бажання здобувачів освіти впливати і здійснювати зміни; наполегливість; налагоджена співпраця усіх зацікавлених сторін; прозорість у

процесі виконання запланованої діяльності й ухваленні рішень.

Адвокаційна кампанія, проведена в школі, сприяла ефективності формування соціальної успішності юнаків і юнок шляхом їх безпосередньої участі у так званих універсальних (інструментальних) формах участі: участь у зборі підписів; проведення опитувань; написання інформаційного запиту; моніторинг нормативних документів; привернення уваги до проблеми (конкурс, флеш-моби тощо), що спонукало до підвищення певних знань (ділового спілкування, комунікаційних навичок тощо) і набуття компетентностей. Учнівська молодь реально відчула силу зміни і перетворень, успішність інтеграції в суспільні процеси, здійснювані в її інтересах та за її участю, які відкриваються в умовах розбудови українського демократичного громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Адвокація для молодіжних рад. Посібник. / упоряд. В. Усик, Д. Петрик, О. Мальченко. К.: Британська рада, 2021. 32 с.
2. Адвокатуй як профі. Збірник прикладів / упоряд. С. Литвиненко. К.: Британська рада. 2021. 40 с.
3. Белгоян А. Що таке адвокація і чим вона корисна? / Культура і кривність. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/advocacy-course/what-is-advocacy>.
4. Браун Р. (Robin Brown). Чотири парадигми державної дипломатії. Інститут комунікацій Лідського університету, 2012. URL: <https://pdnetworks.files.wordpress.com/2012/04/isa-2012-v4.pdf>.
5. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2014. 396 с.
6. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики. Львів: Кальварія, 2014. 264 с.
7. Громадська участь: підготовка аналітики, адвокація та втілення змін / упоряд. П. Казмеркевич, О. Коваленко, О. Гвоздік, І. Тітаренко. К.: ФОП Ямчинський О. В. 2019. 64 с. URL: <https://rm.coe.int/coe-handbook-on-advocacy-policy-analysis-and-development-ukr/168097ed36>.
8. Дубич К. В. Партнерство державного та недержавного суспільних секторів як ефективний механізм управління у сфері надання соціальних послуг у країнах Євросоюзу. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. №2. С. 117-128.
9. Ігнатенко К. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*, 2021. №8 (3). С. 329–340. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.3.2>.
10. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. К.: Фенікс, 2007. 528 с.
11. Ivanovskis M., Rupkus E. Компендіум про національні структури інформаційної та консультаційної підтримки молоді. Belgium: BIJ – Bureau Information Jeunesse. 2018. URL: <https://static1.squarespace.com/static/59ab1130ff7c50083fc9736c/t/5c0f98500e2e726dadf620e8/15>

44525924758/Compendium+translation+UKR.pdf.

12. Essays U. K. (2018). *Advocacy in Social Work*. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/social-work/definition-of-advocacy.php?vref=1>
13. Єрескова Т. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методика та організація адвокаційних кампаній у соціальній роботі (для магістрів)». К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 13 с.
14. Конвенція ООН про права дитини / Постанова Верховної Ради України від 27 грудня 1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
15. Лехолетова М., Лях Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал* / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 2020. №2. С. 135-144.
16. Лісовець О. В. Компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 2016. №1. С. 43-47.
17. Методичні рекомендації щодо написання та поширення прес-анонсів та прес-релізів. К., 2016. с. URL: <https://www.academia.edu/29885393>;
18. Молодь України-2017. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. URL: <https://dismp.gov.ua/molod-ukrainy-2017-rezultaty-reprezentatyvnoho-sotsiologichnoho-doslidzhennia/> (дата звернення 3.05.2022).
19. Молодь України-2018. Результати репрезентативного соціологічного дослідження. К.: ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України». 2018. 72 с.
20. Освітньо-професійна програма 231.00.04 Соціальна адвокація для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / [Робоча група: Лях, Т. Л., Сапіга, С. В., Спірина, Т. П.]. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/il/2019/OPP_soc_advokaciia.pdf.
21. Пал Леслі А. Аналіз державної політики. К.: Основи, 2016. 422 с.
22. Парсонс Вейн. Публічна політика: Вступ до теорії і практики аналізу політики. К.: Вид-во Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016.
23. Pater W. (2013). Dlaczego Polska potrzebuje Krajowego Systemu Informacji Młodzieżowej. Warsaw: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Eurodesk Poland.
24. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, 2015. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>.
25. Посібник з адвокації для провайдерів правової допомоги / за ред. В. Баєв, Л. Денисенко. К.: Українська фундація правової допомоги, 2016. 30 с.
26. Прокопенко О. В. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобювання в Україні: посібник. Київ, 2017. 36 с.
27. Про громадські об'єднання. Закон України в редакції від 16.03.2022 р. №. 2109-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
28. Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи / Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-tipovih-polozhen-pro-molodizhni-konsultativno-doradchi-organi>;
29. Про основні засади молодіжної політики / Закон України від 27.04.2021 р. №. 1414-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n357>.
30. Salmon Lester M. America's nonprof it sector: a primer. Washington: The Foundation Centr, 2015.
31. Самюель Дж. (J. Samuel). Громадська адвокація та спрямована на людей кампанія: мобілізація заради змін у суспільств. Розвиток на практиці.

Видавництво Taylor & Francis, 2007 р. URL: http://www.ired.org/modules/infodoc/cache/files/english/development_in_practice_17_4-5_2007_public_advocacy_and_people-centred_advocacy.pdf

32. Слозанська Г. Організація громади як метод соціальної роботи у громаді. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2016. 16. С. 127–133.

33. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382

34. Становище молоді в Україні. Аналітичний звіт, складений Робочою групою ООН у справах молоді / за ред. К. Онгерт, І. Волосевич, В. Сара Пагано. К., 2019. 80 с. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/THE%20STATE;>

35. Становище молоді в Україні-2021. Результати репрезентативного соціологічного дослідження, 2021. 42 с. URL: <https://polityka.stanovizhche-molodi-2021>.

36. Тейлор М. Поколение Next: студент епохи постмодерна. *Отечественные записки: журнал для медленного чтения*, 2003. Ч. 3. С. 35-42. URL: <http://www.strana-oz.ru/?article=1273&numid=30>

37. Тюття Л. І., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 578 с.

38. Фукуяма Ф. *Довіра, відповідальність і соціальна згуртованість у сучасній Україні: досвід і виклики для країни та регіону*. Київський центр Українського Католицького Університету, 2019. URL: <http://www.mag-iah.com/news/65>.

39. Шендеровський К. С. Передумови інституціалізації медіакомунікації у сфері вирішення соціальних проблем. *Українське журналістикознавство*, 2013. №14. С. 40-49.

40. Chandler A., Johnson G. Click Here for Change: Your Guide to the E-Advocacy Revolution. Community Technology Foundation of California. 2007 р. URL: http://www.vaservice.org/uploads/public/Resource_Library/Technology_Assistance/E-Advocacy_Revolution_Guide.pdf

41. Яковенко Ю., Бровський О. Індикатори та показники становлення та розвитку громадянського суспільства. *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали наук.-практ. конф.* К.: Вид-во УАДУ, 2011.

Контрольні запитання до розділу

1. З яким із наведених нижче визначенням поняття «адвокації» погоджуєтеся. Обґрунтуйте.

«Адвокація – це спосіб винести проблему на порядок денний, забезпечити вирішення цієї проблеми та сформувані підтримку для роботи як над самою проблемою, так і над її вирішенням» (Ріту Р. Шарма, Академія розвитку освіти);

«Адвокація – це процес соціальних змін, що впливає на погляди, відносини в суспільстві та співвідношення сил, зміцнює громадянське суспільство і сприяє відкриттю демократичних просторів» (Посібник британської організації «Врятуймо дітей»).

2. Проілюструйте на конкретних прикладах специфіку адвокаційної діяльності як технології захисту прав та інтересів цільової групи (тимчасово переміщені особи, діти з особливими потребами, тощо).

3. Особливості організації адвокації-компаній у закладі загальної середньої освіти сільської місцевості.

4 Розкрийте умови ефективної взаємодії із засобами масової комунікації у процесі адвокації.

Практичні завдання до розділу

1. Скласти робочий план адвокаційної кампанії закладу освіти.
2. Скласти карту та матрицю потенційних стейкхолдерів.
3. Створити презентацію у вигляді документу Microsoft Power Point «Як визначитись шкільній громаді з пріоритетами проблем адвокації?»
4. Підготувати прес-реліз згідно намічених шляхів вирішення проблеми.

UN CSW Virtual NGO FORUM Parallel Event Sustaining Rural Communities through Civic Tech in time of Covid

To raise awareness of the importance of civic technologies in rural settlements as a tool for equitable development. To remedy the problems caused by rural out-migration and the extinction of rural communities in order to support sustainable development in Ukraine and globally.

Date: March, 18, 2021 **Time:** 16:00 – 18:00 (Kyiv time) 9:00 – 11:00 AM (NY)

Sponsored by The World Federation of Ukrainian Women's Organizations,
Organized by the National Council of Women of Ukraine

Program

Moderator: **Kateryna Levchenko**, Government Commissioner for Gender Equality Policy, Ukraine, Vice-Chair of Council of Europe Gender Commission on Gender Equality

Greetings

Honorable Serhij Kyslytsya, Permanent Representative of Ukraine to the United Nations, New York.

Martha Kebalo, World Federation of Ukrainian Women Organizations, WFUWO Main Representative to UN/ECOSOC

Lyudmyla Porokhnyak-Hanovska, National Council of Women of Ukraine, President

Sustaining Rural Communities through Civic Tech in time of Covid
March 18, 2021 9-11:00 (EST)

Speakers:

Revuk Olha, Ministry of Social Policy of Ukraine, Deputy Minister

“Government activities to ensure equal rights and opportunities for women and men”

Vasyl Babych, Centre for Economic Renovation

“Digital accessibility as the condition for gender equality. National Free Barriers Strategy (TBC)”

Nadia Komarova, the State Institute of Family and Youth Policy, scientist

“Digital work for rural youth”

Natalia Gnatyuk, «Old Volyn» NGO, president

“Prospects for rural development in Ukraine through the preparation and implementation of a curriculum for community organizers”

Oksana Kravchenko, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, professor

“Trainings for future professionals to work in the community: experience and perspectives”

Tetiana Tarasova, Institute of the Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, scientist

“Advocacy technology in the activities of the school and the united territorial community”

Tetyana Koval, director of the public library of Varaska OTG

“Library space is accessible to all”

Questions and Answers.

Open discussion

Closing remarks

Martha Kebalo, World Federation of Ukrainian Women Organization

Виступ Т.В. Тарасової на віртуальному Форумі НДО ООН «Підтримка сільських громад за допомогою Civic Tech під час Covid» з метою підвищення обізнаності про важливість громадянських технологій у сільських поселеннях як інструменту справедливого розвитку у березні 2021 року

Member of the Board of the National For the Women of Ukraine, Ternopil Land; member of the Hromadskoy For the sake of the Ministry of Defense of Ukraine (2016-2019), patron of the Head of the State Association "Perlini of the Ukrainian culture Svitovi" sponsor of the International vocal competition Quotations of Tsisik, a chori-festival of patriotic art "Memory of the heart" dedicated to the Day of Remembrance and Reconciliation and the release of the fathers of the Fatherland of the younger generations; volunteer. For active community work, she was designated by the Diplomas and Support of the Kyiv City Head, by the Heights of Russia, by the order of the Ukrainian Orthodox Church. "Woman to Rock - 2018" for the version of the International Women's Community Organizations, holder of the Order of the Prince Olga (III century), for her professional activity, was awarded the Diploma of the II stage of the President of NAPNU; By the way of the President of NAPNU.

Tatiana Tarasova

Advocacy technology in the activities of the school and the united community

Informative dynamism of the XXI century and in the midst of advocacy, which in Latin means “call to the reception of the message” is the process of the formation of a huge thought in the minds of the administrative reform in the minds of the administrative reform in the minds of the Ukrainian government.

As a result, the social activity of the Vepritsky school of the Kiev region and the fast territorial community as the possibility of special importance before solving problems in the quarantine mind of the robot and laying the awareness on the basis of the adequacy of the social partnership.

Vepritsky mortgage of the home middle education of the I-III stages FAST MISCELLANEOUS FOR THE KYIV REGION

Academic year	Elementary School	Secondary school	High school	Total students
2019/2020	71	68	12	149
2020/2021	66	60	14	140

To determine the essence of important issues for the whole community, the choice of priorities conducted a survey "Box of community initiatives" with the involvement of different age groups and students in grades 7-11.

According to the method of 3R Gertrude Ostomy (Representation, Resources, Realities as systematic answer to the question "Who receives what and under what conditions") identified at a joint meeting of problem areas-mood of social change in 2020

modern landscaping of the school, the Kirill Stetsenko Museum, the village council, the territory of the stadium; arrangement of bicycle parking, green flower beds at suburban transport stops;

information campaign to increase the level of security as a psychological need for a high level of health protection in the conditions of COVID-19;

Opening of a memorial plaque to a schoolboy with a heart defect, the 1960 Olympic champion in javelin throwing Viktor Tsybulenko.

Thus, the list of selected problems was relevant to each resident of the village, it is specific and related to the work of participants and has measurement results.

Fastiv territorial community of Fastiv district of Kyiv region

Number of merged councils	Territorial community area	Community population	Urban population	Rural population
10	336.5 км	63449	52676	10773

To support the work on each problem formed dynamiccreative groups of teachers, community representatives, students of the school, which analyzed the opportunities of personal resources of community members to achieve the goal and grouped proposals for their implementation through the search for partners (held: protection of landscape projects between community and school staff); competition for the best design of flower arrangements between families and classes (spring), the involvement of Veprytsky forestry and a school detachment of young foresters contributed to the laying of a red oak alley and the creation of landscape compositions

In connection with the COVID-19 pandemic, it was proposed to increase the level of safety and health protection: creation of information content in viber groups of parents of the class, school, board of trustees of the educational institution; the MEET platform was filled with relevant materials on a weekly basis (videoconferences, presentations prepared by the FAP paramedic, medical parents; announcement of a poster contest and summing up) creation of test messages that sounded from 3 speakers 2 times a day (morning short greeting with a reminder to all community members about the safety of movement in a pandemic; in the evening - short world and Ukrainian news); the dissemination of COVID-19 recommendations via the Internet was provided by an initiative group of parents and students; covered online flash mobs on "How I Take Care of My Health" and a family video report such as a warm-up from the "Hello" cartoon engine; There was an active network of former graduates of the school, temporarily living abroad through Faisebook.

РОЗДІЛ V. ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ЗАСІБ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Потрібно вірити в себе та свої здібності! Без раціональної впевненості у своїх силах, неможливо бути успішним та щасливим.

Норман Вінсент Піл

5.1. Виховний потенціал гейміфікації в освітньому процесі

Для досягнення актуальних освітніх цілей необхідно враховувати як безпосередньо освітнє становище, так і ситуацію у світі загалом. Зміни в освіті ставлять перед педагогами актуальні питання організації освітнього процесу, вони стикаються з новими викликами і повинні вирішувати важливі питання, пов'язані з адаптацією освіти до потреб учнів, їх переваг, вимог. Сучасні старшокласники мають новий профіль, оскільки вони виростили за допомогою цифрових технологій, мають своє бачення освітнього процесу, вищі вимоги до викладання та навчання. Тож, педагоги повинні використовувати різні методи навчання та підходи, які дозволяють учням бути активними учасниками з сильною мотивацією та залученням до власного навчання.

Так, у сучасних умовах все більшу популярність мають ігри. Старшокласники являють собою ту категорію людей, яка має значний інтерес до такого виду діяльності. Перенесення ігрових особливостей, пов'язаних з їхньою структурою та механікою, в освітній процес, може ефективно вплинути на нього.

Сучасні педагогічні парадигми і тенденції в освіті, посилені використанням цифрових технологій, створюють передумови для використання нових підходів і методик для реалізації активного навчання. Гейміфікація в навчанні є однією з таких тенденцій.

Під гейміфікацією розуміють застосування елементів гри та ігрових принципів у неігрових контекстах, до яких належить сфера освіти. Гейміфікація у навчанні, у свою чергу, передбачає використання ігрових правил сучасних онлайн-ігор для мотивації учнів та досягнення реальних освітніх цілей у вивченні освітнього предмета.

Виникнення галузі навчальних ігор для дітей починається у 1980-х роках. Гейміфікація або ігрофікація проникає в усі сфери життя. Починаючи від професійної діяльності, закінчуючи системою освіти, наприклад, навчальна гра на основі покеру «Minecraft» навчає концепціям інженерно-будівельного мистецтва в школах Швеції, «Lumosity» – виступає тренажерним залом для мозку. Все частіше ми зустрічаємося з інфографікою (графічне візуальне подання інформації, даних або знань, призначених для швидкого та чіткого відображення комплексної інформації). Не секрет, що освіта стає неефективною, нудною і довготривалою, тож гейміфікація пропонує оживити її за допомогою Інтернету та сучасних мультимедійних технологій [4, с. 328].

Термін гейміфікація використовується для опису тих функцій інтерактивної системи, які спрямовані на мотивацію та залучення кінцевих користувачів за рахунок використання ігрових елементів та механіки [5, с. 14].

Детердінг С., Діксон Д. та ін. припускають, що гейміфікація включає застосування елементів «гри, ігрової взаємодії та ігрового дизайну» з конкретним наміром [2, с. 10]. Тут ігрова поведінка відноситься до життєвого досвіду, ігрова взаємодія відноситься до об'єктів, інструментів та контекстів, які викликають ігровий досвід, а ігровий дизайн відноситься до практики створення ігрового досвіду. Хоч гейміфікація може мати/не мати серйозного контексту, але вона вимагає, щоб кінцева система була повноцінної грою. Як зазначають автори, це не так просто, як здається, враховуючи суб'єктивність, пов'язану з відмінністю повної гри від системи, яка просто використовує один або кілька ігрових елементів (наприклад, скільки ігрових елементів потрібно, щоб гейміфікована система перетворилася на повноцінну гру). Діапазон прийнятих визначень «гри» та роль учасника в інтерпретації системи як гри, ігрової чи іншої [5, с. 16].

Лі Шелдон досліджує створення курсів для закладів освіти за образом багатокористувацької гри, які вже стали дуже успішними і довели свою спроможність у вигляді гарної успішності учнів та їх зацікавленості [8].

Дональд Кларк вивчає вплив ефекту ігор на мотивацію учнів у навчанні.

Встановлено, що старшокласники, які ставлять перед собою цілі на певний проміжок часу, краще їх досягають, коли мова йде про набуття знань. Ігри ставлять перед гравцем безліч цілей – стратегічних і тактичних. Дослідження показують, що набуття знань і прагнення вчитися виходять з особистих спонукань, а не із зовнішніх факторів впливу. В іграх старшокласники досягають поставлених перед собою особистих цілей, що підвищує їхню мотивацію [12].

Професор Бостонського університету Майкл Барбер у своїй книзі «The Learning Game» (Навчальна гра) представив цікавий досвід вирішення завдання перетворення освіти на потужний ресурс розвитку суспільства та зміцнення демократичних цінностей за допомогою гри [6].

Джейн Макгонігел дійшла висновку, що ігри – це не марнування часу, а доволі продуктивне заняття. Геймплей (з англ. *gameplay* – ігровий процес комп'ютерної гри з точки зору гравця) не може зробити внесок у валовий внутрішній продукт країни, але наукові дослідження показують, що ігри впливають на якість нашого життя, створюючи позитивні емоції (оптимізм і допитливість) і сильні соціальні відносини (особливо якщо ми граємо з реальними друзями і близькими). Геймери (з англ. *Gamer* – любитель комп'ютерних та відеоігор), які віддають перевагу жорстким, складним іграм, навчаються швидкому прийняттю рішень і стресостійкості, а також усвідомленню наслідків дій гравця – помилки не повторюються, успішні стратегії застосовуються знову [11].

Гейміфікація як метод, пропонує динаміку, пов'язану з ігровим дизайном в освітньому середовищі, щоб стимулювати та безпосередньо взаємодіяти зі старшокласниками, дозволяючи їм суттєво розвивати свої навчальні, когнітивні та соціальні компетенції. Це використання методів для залучення учнів, мотивації їх дій та сприяння навчанню, вирішенню проблем. Це породжує в старшокласників почуття упевненості в тому, що вони працюють над виконанням завдань, роблячи їх привабливішими та сприяючи спільній роботі, зусиллям та іншим позитивним цінностям, характерним для ігор [1, с. 22].

В освітньому процесі спостерігається, що коли предмет ігрований, участь та залучення старшокласників збільшуються в геометричній прогресії, і, отже, їх успішність покращується. Причиною поліпшення результатів може бути те, що старшокласники відчувають, що вони є активними дійовими особами у своєму прогресі в освіті та, що розвиток й практика ігрової механіки рівнів дозволяють їм виконувати безперервну практику як освітньої програми, так і соціальної дії; крім того, динаміка безперервного зворотного зв'язку дозволяє їм отримувати підказки та можливості для роздумів, коли справа доходить до життєвих проблем. У контексті дистанційної освіти в результаті впровадження ігрової системи забезпечується зацікавленість та залученість старшокласників до освітнього процесу. Виправдовується це рівнем складності, з яким учні можуть упоратися; цей баланс між складністю та їх здібностями дозволяє генерувати мотивацію та поступово просувати старшокласників протягом освітньої діяльності [1, с. 23].

Гейміфікація – це застосування підходів, характерних для комп'ютерних ігор у програмних інструментах для неігрових процесів. Це – комплекс мотиваційних управлінських технік, запозичених з комп'ютерних ігор і їх творців. Скажімо, бали, медалі та інші атрибути віртуальних перемог можуть служити формою нематеріального «ігрованого» заохочення: ти продав за минулий місяць на дві зірки, а він – на три. Медалі, бейджики, бали – все що завгодно, головне, щоб, граючи, старшокласники починали діяти [11, с. 6]. Сучасні технічні засоби дозволяють зробити fun (почуття задоволення) синонімом навчання. У запропонованій системі використовуються всі види fun, наприклад, Hard Fun: приймати виклик, долати складнощі, вирішувати проблеми; Easy Fun: досліджувати нові світи з цікавими персонажами, брати участь в сутичці; Serious Fun: поєднувати приємне з корисним, створюючи новий навчальний контент; People Fun: кооперація, співпраця, спілкування та ін.

Гейміфікація надає два шляхи для мотиваційного впливу, оскільки гравці можуть бути нагороджені зовнішнім призом, або вигодою, або можуть

задовольнити внутрішнє бажання чи потребу, наприклад, бажання досягти успіху в результаті ігрових процесів. Внутрішні мотиватори, зазвичай, залежать від структури діяльності та цінностей чи інтересів старшокласника, тоді як зовнішні мотиватори, зазвичай, мають мало спільного з організацією освіти. Використання внутрішньої мотивації сприяє підвищенню якості освітнього процесу, оскільки ці мотиватори більш стабільні в часі та вимагають меншого втручання педагога, тоді як зовнішні мотиватори вимагають більш ретельного вивчення з боку педагога, оскільки афективний мотиваційний зміст згодом загострюється.

Однак, коли системи гейміфікації використовують зовнішні атрибути (бали, значки, списки лідерів) або інші елементи гейміфікації, які тільки підкріплюють поведінку призами, апелюючи до зовнішньої мотивації, старшокласники можуть помітити, що їхня прихильність до освітнього процесу та навчання знижується [1, с. 23].

Гейміфікація робить освітній процес більш приємним і захоплюючим, адже у грі зосереджено безліч точок мотивації – змагальність, призові стимули, логіка подолання перешкод [11, с. 7]. Простіше кажучи, робота не стає грою, але старшокласник починає тепер навчатись так, немов грає.

Вирізняють наступні аспекти гейміфікації:

- *динаміка*: використання сценаріїв, вимагають уваги користувача і його дій (реакції) в реальному часі. Наприклад, спілкування, блеф, рефлексія, статус, увага.

- *механіка*: використання елементів сценарію, які характерні для ігрового процесу. Наприклад, витягнення карти, гра, торг, атака, змагання, співпраця, які супроводжуються віртуальними нагородами, балами, статусами, товарами.

- *естетика*: створення загального ігрового враження, що сприяє емоційній залученості. Воно поділяється на відчуття, фантазію, розповідь, виклик, товариство, відкриття і розваги.

- *соціальна взаємодія*: використання технік, що забезпечують характерну для ігор взаємодію між користувачами [1; 10].

Гейміфікація дозволяє досить легко, без примусу вирішити такі завдання, як:

- підвищити загальний рівень продуктивності навчання;
- виявити лідерів у тій чи іншій сфері;
- визначити вектор розвитку кожного конкретного старшокласника і команди в цілому і стимулювати їх розвиватися в цьому напрямку;
- забезпечити всіх старшокласників оперативним зворотнім зв'язком за результатами діяльності;
- підвищити видимість результатів роботи кожного з учасників команди;
- поліпшити якість комунікації в команді;
- знизити кількість конфліктів, об'єднати старшокласників загальною ідеєю, залучити до командної роботи;
- прищепити старшокласникам загальнолюдські цінності, сформувати бажання вчитися, комунікувати;
- сформувати розуміння свого особистого вкладу в діяльність команди [11, с. 7-8].

Елементами гейміфікації в освітньому процесі з старшокласниками є:

- **Сюжет** – цікава історія, постановка цілей гри;
- **Визначення ролей** – об'єднання учасників у групи, надання учасникам конкретної ролі;
- **Спільна робота** – командна діяльність, для досягнення особистісних цілей;
- **Правила** – умови отримання та втрати балів;
- **Прогрес** – наочне відображення поступового зростання;
- **Рівні** – розширення та відкриття доступу до контенту;
- **Бали** – цифрове позначення значимості діяльності старшокласника;
- **Досягнення** – публічне визнання по завершенню діяльності;
- **Нові завдання** – вхід в систему для отримання нових завдань;
- **Епічне значення** – робота з метою досягнення визначного результату;
- **Віртуальність** – стимул залучати інших учасників освітнього

процесу [10].

Основні ігрові механіки – це зворотний зв'язок та підкріплення; розпізнавання образів; колекціонування; організація; здивування та несподіване захоплення; дарування; романтика; визнання досягнень; лідерство; популярність та привернення уваги; героїзм; набуття статусу; самовиховання та ріст [5, с. 17].

5.2. Практика застосування гейміфікації в системі закладів загальної середньої освіти

Гейміфікація в освітньому процесі проявляється у трьох формах:

1) змагання, головна складова ігрової мотивації, де використовуються такі елементи, як турнірні таблиці, зрозумілі цілі та правила;

2) механізм типу «безпрограшний» («Win-win»), гра без переможця, яка приємна своїм процесом;

3) естетика, мета якої візуалізувати, зробити зрозумілими та приємними цілі, завдання, вектор розвитку, підвищити видимість результатів діяльності старшокласників [11, с. 8].

Навчання, наприклад, лідерів учнівського самоврядування може проходити у форматі MMORPG-гри (браузерної онлайн рольової гри – це комп'ютерна мережева рольова онлайн гра, де велика кількість гравців взаємодіють одне з одним у віртуальному світі), застосовуючись як:

- тренінги, оформлені в набори презентацій та відеороликів (ілюстративного матеріалу), флеш-роликів (інтелектуальних ігор) і предметів-наочних посібників;

- профіль старшокласника і педагога являє собою опис персонажа з його портретом і обраним зовнішнім виглядом, списком досягнень тощо;

- педагог постає шоуменом-ведучим свого тренінгу, до якого підключаються лідери з усієї планети;

- тренінги складаються із різної діяльності. Одне заняття може складатися з теорії (педагог пояснює кілька положень на прикладі), практики

(кількох задач-головоломок), рольової гри (командне рішення складної задачі, в якій є кілька етапів) та перевірки домашнього завдання («викликом до дошки» одного з старшокласників або команди, тобто передачею йому / їм фокуса камери і демонстрацією перед групою своєї роботи);

- навчання, спрямоване на задоволення потреб своїх членів, пропонує нові ідеї і підходи до вирішення освітніх проблем, пропонує можливість вибору, заохочує дослідницькі підходи до поставлених проблем, розробляє пропозиції її учасників, координує організацію діяльності, оцінює процес і перспективи просування діяльності, спонукає до застосування накопиченого досвіду, сприяє ухваленню компромісних рішень, ставить кожного в позицію керівника на певному етапі або при вирішенні певних задач. Заняття включають тайм-менеджмент, організацію свого підприємства, навчання постановці завдань, роботи в команді, ораторського мистецтва, толерантності, вивчені своїх прав і можливостей тощо;

- лідери в команді і під керівництвом педагога виконують завдання, інформують про готовність, а педагог відзначає успіхи в онлайн-системі. За результатами дня, тижня, місяця у кожного накопичується набір досягнень, який і є адекватною оцінкою його діяльності. Тренінги можуть бути побудовані у формі CTF (capturetheflag) матчу, коли дві команди, змагаються, кожна під керівництвом свого лідера-педагога, домагаються вирішення поставленого завдання та досягнення значних результатів [11, с. 10-11].

Для створення авторських освітніх онлайн-ігор та організації навчання лідерів учнівського самоврядування до уваги педагогів пропонуються наступні платформи:

Learningapps – платформа, на якій педагог може реалізовувати різноманітні інтерактивні вправи самостійно, компонувати блоки завдань на свій розсуд або вибрати уже зі створених. Це кросворди, вікторини, пазли, гра «Парочки», «Шкала часу» та інші.

Kahoot – найпопулярніший сервіс для створення інтерактивних завдань, онлайн-тестувань та вікторин. Можна генерувати власний контент або

використовувати матеріали інших користувачів. Файли створені в цій програмі називаються «Кахут!» і являють собою гру. За допомогою сервісу можна створювати різноманітні вікторини для закріплення, перевірки та систематизації знань старшокласників.

Для роботи в програмі необхідно зареєструватись та вибрати необхідний пакет: безкоштовний (базовий пакет дозволяє створювати свої тестування або використовувати уже наявні) або платний, що надає більше можливостей. Створюючи новий кахут необхідно сформулювати запитання, обрати його тип, час на відповідь, систему нарахування балів. Після кожного запитання можна побачити кількість отриманих балів, які нараховуються не лише за правильність відповіді, а й за швидкість. Наприкінці гри на табло з'являється рейтинг найкращих учасників.

Quizziz – платформа для створення вікторин та флешкарток. Містить додаткову систему бонусів, режим домашнього завдання, а також меми. Використовуючи Quizziz можна формувати як окремі вправи, так і цілі заняття, додавати відео, презентації. Навчання за допомогою ресурсу можна організувати у режимі тестування, вікторини чи командної гри. Для використання ресурсу необхідно авторизуватись на сайті, після чого з'являється можливість створювати цілі заняття або їх фрагменти.

Далі треба вибрати необхідний розділ і створити типи питань на свій розсуд: відкриті, з кількома правильними відповідями чи однією, у вигляді тексту чи зображення; задати час на отримання відповіді і зберегти запитання. Для гри потрібно на створеному чи вибраному опитуванні натиснути віконечко «почати живу вікторину» або задати час коли її необхідно активувати. Гравці приєднуються до курсу завдяки згенерованому програмою коду через свої гаджети.

Quizlet Live – найкращий застосунок для групової комунікації учнів. Можна грати в командах від 6 осіб.

GamiLab – це онлайн-платформа, де педагог може легко знайти готові або створити, захоплюючі дидактичні та розвиваючі ігри. GamiLab

використовує наявні аналоги настільних та аркадних ігор, створюючи різні ігрові ситуації. Прототипи ігор є універсальними. Практично будь-який педагог може використовувати їх.

Mentimeter – це оригінальний сервіс, що дозволяє створювати онлайн презентації, ставити питання, робити тести з множинним вибором та відкритою відповіддю та отримати миттєвий зворотний зв'язок через будь-які мобільні пристрої, які мають доступ до Інтернету. Однією з функцій є можливість трансляції слайдів на комп'ютери, планшети та телефони учнів. Це дозволяє учням легко стежити за вашою презентацією та швидко отримувати доступ до будь-яких опитувань або тестів, які педагог може включити до своїх слайдів.

Interacty – це сервіс, що дозволяє створити цифрову гру для пошуку предметів на карті або зображенні. Залежно від поставлених дидактичних цілей можна значно розширити потенційні можливості даного інтерактивного шаблону. Доступні шаблони «Пошук предметів», «Знайди відмінності», «Пазл», «Пророцтва», «Пошук скарбів», тести «Перевір себе», «Дізнайся». Завдяки цьому сервісу, можна створити дидактичні вправи та ігри.

Google forms – ресурс за допомогою якого можна проводити опитування та складати веб-квести, що є цікавим та захоплюючим для старшокласників та педагогів.

Для створення веб-квесту необхідно зробити нову *Google* форму, в якій зазначається ім'я учасника та електронна адреса, при цьому вибрати «питання з короткими відповідями». Можна додавати й інші питання, в залежності від тієї інформації, яку бажаєте отримати від учня.

Наступний крок – це створення безпосередньо питань квесту. Для цього треба зробити на кожне питання новий розділ, в якому задаємо запитання. На цьому етапі обираємо ти відповіді: «з варіантами відповіді» або «спадний список» для того, щоб відбулося перенаправлення до наступного етапу квесту, якщо учасник відповів правильно. Якщо відповідь невірна, то можна задати перенаправлення на підказку (створюємо новий розділ), чи повторно на це ж питання, для чого потрібно вибрати трикутник біля відповідей. Натиснувши

на трикутничок, необхідно вибрати, яка дія відбуватиметься з гравцем при обранні тієї чи іншої відповіді («перейти до наступного розділу» чи перейти до того ж самого питання). Питання веб-квесту варто позначити обов'язковими і можна змішувати варіанти відповідей, щоб учасники щоразу їх бачили в різному порядку.

Після проходження всього квесту можна завантажити сертифікат на свій вибір. Учасники, які успішно пройшли квест отримують сертифікат на вказану у *Google* формі електронну адресу.

Загалом, як підтверджує практика, використання гейміфікації є ефективним як у онлайн навчанні, так і у офлайн форматі. Наведемо, як приклад, застосування гейміфікації в організації та підготовці лідерів учнівського самоврядування до участі в інтелектуальній грі «Дебати». Учасники гри отримують тему майбутньої суперечки та протягом обмеженого проміжку часу повинні підготувати захист однієї з позицій ЗА або ПРОТИ. Далі команди виступають, аргументують, аналізують та відстоюють свою позицію. Після чого команди ставлять одне одному запитання з метою спростувати думку опонента і самі відповідають на питання, поставлені їм.

Важливо – завдання команд не переконати одне одного, а переконати третю сторону. У цій ролі виступають їх партнери у грі або під час змагань спеціальне журі, яке оцінює команди. Таким чином, зберігається високий емоційний градус гри при відсутності прямого протистояння.

Гра «Створення свого бізнесу»

Мета:

- застосовуючи знання з географії про економіку країн, організувати виробництво та робити вибір;
- стати індивідуальним підприємцем;
- навчитись організувати партнерство;
- розвинути навички планування бізнесу та часу.

Подібні ігри вимагають ретельної підготовки та збирання інформації з різних джерел

Інструкція до гри

Ви працюєте керівником великого підприємства, але ваше підприємство знаходиться під загрозою банкрутства, тож вас скорочують. Вам видають вихідну допомогу 100 000 грн. Вам треба вижити, і ви вирішуєте відкрити підприємство у себе в невеликому місті, але грошової виплати не достатньо. Перед вами проблема: який бізнес, у якій галузі розвивати? Далі події розвиваються за такою схемою:

Відкрити бізнес:

- дослідити ринок;
- недостатньо коштів: а) взяти кредит у банку; б) знайти партнера;
- знайти партнерів-постачальників обладнання, сировини;
- знайти ринок збуту.

І так далі...

Кожне прийняте рішення тягне за собою дві або три нові дилеми. В результаті гравець може досягти успіху або збанкрутувати. У своєму звіті лідери докладно описують свої кроки розвитку бізнесу і пояснюють, чому обрали б той чи інший результат, де на їхню думку, була помилка і який крок принесе їм удачу [9, с. 53-54].

Лідерам пропонується перевірити себе на знання матеріалу, вміння застосувати своїх знань та здатності до підприємництва. При цьому вони мають зібрати інформаційно-технічну базу з теми спеціалізації господарства обраного регіону (району) та інших областей, дослідити у яких регіонах чи областях переважно можна придбати необхідну сировину, знайти обладнання, визначити, де продукція буде найбільш затребувана. Також їм належить знайти кваліфіковані трудові ресурси, при цьому вивчивши ринок підготовки фахівців та їх рівень.

Гейміфікація в освітньому процесі покликана створити таке освітнє середовище, яке сприяло б самостійному, активному прагненню учнів до отримання знань, навичок та умінь, таких як критичне мислення, вміння приймати рішення, працювати в команді, допомагало б розкрити творчі

здібності, мотивувало до самоосвіти [9, с. 54].

Орієнтовний урок-гра «Аварія на кораблі»

Мета:

- сформувати (розвинути) навички систематизування та ранжування інформації за ступенем важливості й терміновості;
- розвивати навички уважного вислуховування інструкцій (вхідної інформації);
- допомагати кожному учаснику усвідомити ступінь впливу суспільства, а також масмедіа, на їхню власну точку зору;
- формувати навички презентації, переконання та відстоювання своєї точки зору;
- розвивати навички толерантного персонального лідерства;
- розвивати навички уважного та обережного ставлення до часу.

Час проведення: 1 година 20 хвилин.

Кількість учасників: 25-30 гравців (об'єднати в 5-6 груп)

Інструкція до гри

Ви дрейфуйте на яхті в південній частині Тихого океану. В результаті пожежі яхта починає тонути. Точні координати визначити не вдається через пошкодження навігаційних приладів. Приблизне місцезнаходження – близько тисячі миль на північний захід від найближчої землі.

Екіпаж зміг спустити на воду міцний пліт із веслами. На плоту виявилось лише 15 предметів:

1. Компас
2. Дзеркало
3. Каністра з водою
4. Протимоскітна сітка
5. Одна коробка з армійським раціоном
6. Карта Тихого океану
7. Надувна подушка
8. Каністра нафтогазової суміші

9. Портативний транзисторний приймач
10. Порошок для відлякування акул
11. Лист фанери
12. Пляшка рому міцністю 80%
13. Десять метрів нейлонового шнура
14. Дві пачки шоколаду
15. Рибальська снасть.

У кишенях тих, хто врятувався, знайшли також одну пачку цигарок, коробку сірників, сто американських доларів.

Завдання для учасників

Вам необхідно кваліфікувати 15 названих предметів відповідно до їхнього призначення для виживання. Поставте цифру 1 біля найважливішого предмета, цифру 2 біля другого за значимістю і так далі до п'ятнадцяти (список предметів отримує кожен учасник гри). Цю роботу вам потрібно зробити двічі. Перший раз самостійно. Другий раз – у процесі колективного обговорення. Основне – група повинна дійти до спільного висновку.

Час на самостійну роботу – 5 хвилин. Час на обговорення – 7 хвилин.

План проведення гри

1. Тренер зачитує вголос ситуацію.
2. Надає інструкцію групі.
3. Тренер роздає всім бланки. Кожен індивідуально записує відповіді у відповідний стовпчик («Індивідуальна відповідь»). На виконання цієї частини завдання дається 5-10 хвилин.
4. Тренер дає нову інструкцію: обговорити всією групою свої відповіді, обговорені колективно відповіді кожен записує у відповідний стовпчик («Групова відповідь»). Під час виконання цього завдання вмикається відеозапис.
5. Після виконання групою завдання тренер зачитує думку експертної комісії. Відповідь фіксується у відповідному стовпчику («Ранг експерта»).

6. Потім кожен учасник повинен підрахувати різницю між своєю відповіддю і відповідями експерта по кожній позиції. Важливо абсолютне значення.

Різниці підсумовуються і вносяться у відповідний стовпчик («Експертна індивідуальна відповідь»).

7. Те ж саме потрібно зробити зі своїми відповідями («Індивідуальна відповідь») (із номерами або рангами) і відповідями групи («Групова відповідь»).

Різниці підсумовуються і вносяться у відповідний стовпчик («Групова індивідуальна відповідь»).

8. Хтось один може підрахувати різницю між груповими рангами і рангами експертів по кожному предмету і потім підсумувати різниці.

9. Тренер фіксує отримані учасниками гри результати на один великий аркуш або на дошці.

10. Обговорення гри.

Знайдені предмети	Ранг експерта	Індивідуальна відповідь	Експертна індивідуальна відповідь	Групова відповідь	Групова індивідуальна відповідь
Компас					
Дзеркало					
Каністра з водою					
Протимоскітна сітка					
Одна коробка з армійським раціоном					
Карта Тихого океану					
Надувна подушка					
Каністра нафтогазової суміші					
Портативний транзисторний приймач					
Порошок для відлякування акул					
Лист фанери					
Пляшка рому міцністю 80%					
Десять метрів нейлонового шнура					
Дві пачки шоколаду					
Рибальська снасть					

Правильне ранжування:

1. Каністра з водою
2. Їжа
3. Дзеркало
4. Каністра нафтогазової суміші
5. Десять метрів нейлонового шнуру
6. Лист фанери
7. Пляшка рому міцністю 80%
8. Дві пачки шоколаду
9. Рибальська снасть
10. Надувна подушка
11. Порошок для відлякування акул
12. Карта Тихого океану
13. Протимоскітна сітка
14. Мобільний телефон
15. Компас.

Дебрифінг гри

Питання після гри:

- Яке загальне враження від командної роботи?
- Чи вистачило вам часу на прийняття спільного рішення?
- Що допомагало і заважало досягненню спільного результату?
- Чи виникали конфліктні ситуації?
- Чи враховані точки зору всіх учасників групи?
- На якому етапі процес обговорення пішов ефективніше?
- Що можна було б зробити для досягнення спільного рішення?
- Чи виділявся явний лідер у процесі прийняття рішення?
- Чи були гравці, які практично не брали участі в обговоренні, легко погоджувалися з пропонованими варіантами? Якщо так, то як ці учасники сприймали все, що відбувається, що спонукало їх не висловлювати або не наполягати на своїй думці?

- Чи всі згодні з результатом, який озвучив лідер процесу? [7, с. 37-41].

Висновок. Отже, ми можемо говорити про актуальність набуття навичок уваги, бережливого ставлення до часу. І розуміти, що гострі дискусії (часто-густо підкинуті нам деякими медіа-«карабасами») зтягують, відволікають нашу увагу, сварять нас одне з одним.

У цій грі ми намагалися сформувати (розвинути) навички систематизування і ранжування інформації за ступенем важливості й терміновості. Із 15 предметів, запропонованих вам, чітко простежується три групи предметів:

- найважливіші для виживання та безпеки (перша п'ятірка у списку «правильне ранжування»);
- більш-менш важливі (друга п'ятірка у списку «правильне ранжування»);
- неважливі, яких за необхідності бажано позбутися (третя п'ятірка у списку «правильне ранжування»).

І саме з цього треба було почати систематизувати інформацію для швидкого та правильного прийняття рішення. Саме так ми повинні робити, коли маємо справу з великою кількістю інформаційних даних [7, с. 40-41].

На початку гри ви отримали бланк, у якому потрібно було спочатку самостійно проранжувати предмети, а потім обговорити своє рішення з іншими. Після цього підрахувати різницю значень між своїми відповідями і рангом експерта, а потім різницю між своїми відповідями і рішенням групи. Подивіться уважно на свої бланки та ці значення. У цій вправі ми пропонуємо вам відрефлексувати над тим, наскільки ви піддаєтеся зовнішньому переконанню (пропаганді, впливу), наскільки легко відмовляєтеся від власних переконань і думок. І якщо ваші власні відповіді були правильними й тотожними рангу експерта, то що (хто?) вплинув на вас і ви змінили свою точку зору? Замисліться, чому так сталося? Можливо, хтось дуже голосно й емоційно вас переконував? Можливо, ви стали заручником думки багатьох? Можливо, просто заспокоїлися і не стали переконувати? Можливо, засумнівалися у

правоті своїх думок? Мовляв, якщо більшість так вважає, то, може, це і є правда? [7, с. 41].

Отже, гейміфікація може сприяти залученню та осмисленому навчанню ключових соціальних, громадянських компетенцій в освіті, сталого навчання та самовизначення, оскільки їй вдається створити більш інтерактивне середовище, і старшокласники стають більш залученими в інформаційно-комунікаційні технології, які використовуються в освітньому процесі [1, с. 24]. Старшокласники, які навчалися за допомогою гейміфікації, досягають кращих результатів у знаннях про фінансову грамотність, продуктивність, набувають навичок колективної співпраці, організаторських вмінь, планування власної діяльності тощо. Мотивацією до навчання постають визнання, компетентність та почуття приналежності до групи.

Список використаних джерел

1. Between Level Up and Game Over: A Systematic Literature Review of Gamification in Education. Manzano León, Ana; Camacho Lazarraga, Pablo; Guerrero, Miguel A.; Guerrero Puerta, Laura; Aguilar Parra, José Manuel; [et al.] *Sustainability*. 2021. 13(4). pp.22-47; URL : <https://doi.org/10.3390/su13042247>
2. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. E. From game design elements to gamefulness: defining "gamification". *Envisioning Future Media Environments* : Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference. ACM Tampere. Finland, 2011. pp.9–15. URL : <https://doi.org/10.1145/2181037.2181040>
3. Gartner: Будувати бізнес-процеси будемо граючи [Електронний ресурс]. URL : <http://www.management.com.ua/tend/tend394.html>
4. Perryer Chris, Celestine N., Scott-Ladd B., Leighton Catherine. Enhancing workplace motivation through gamification: Transferrable lessons from pedagogy. *The International Journal of Management Education*. 14. 2016. pp. 327-335.
5. Seaborn Katie, Fels D. Gamification in theory and action: A survey. *International Journal of Human-Computer Studies*. Volume 74. February 2015, pp 14-31. URL : <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2014.09.006>
6. Барбер М. Обучающая игра : аргументы в пользу революции в образовании. М., 2007, 349 с
7. Иванова Т. Як не стати гейміфікатором : методики і технології проведення ігор із медіаграмотності : навчальний посібник / за загал ред В Іванова. К : Центр вільної преси, 2021. 96 с.
8. Ница А. Геймификация в образовании. *Теплица социальных технологий*. URL : <http://te-st.ru/2012/12/21/gamification-education/>
9. Отарбаева Л. Л., Утепбергенова Г. К., Муханова А. С. Геймификация как интерактивное средство обучения в образовательном процессе. Методическое пособие. Актобе, 2020. 81 с.
10. Самойлова І. А. Гейміфікація – один з трендів сучасної освіти. 2014. URL : <https://docs.google.com/presentation/d/1EbuHXC5GxTEbknl-jcQGSg7Spu9RygaCWnBY2Kg4Vgg/htmlpresent>

11. Сергєєва Л. Гейміфікація: ігрові механіки у мотивації персоналу. *Theory and methods of educational management.* № 2(14), 2014 URL : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_15/14.pdf

12. Стамблер М. Игровые технологии в гражданских приложениях и образовании. *Теплица социальных технологий.* 2012. Режим доступа: <http://te-st.ru/2012/11/12/gamification-edu-ngo/>

Контрольні питання до розділу

1. Що таке гейміфікація? Як Ви розумієте поняття «гейміфікація»? Навіщо гейміфікація в освітньому процесі?

2. Чому важливо включити гейміфікацію в освітній процес? Чи може освітній процес обійтись без гри?

3. Окресліть ігрові компоненти в освітньому процесі. Які є шляхи надає гейміфікація для мотиваційного впливу?

4. Які особливості роботи із зовнішніми мотиваторами гейміфікації? Зазначте аспекти гейміфікації.

5. Які завдання дозволяє вирішити гейміфікація? Визначте елементи гейміфікації в освітньому процесі

6. Які форми гейміфікації можуть впроваджуватися в освітній процес? Як зробити гейміфікацію повноцінною частиною педагогічної діяльності?

7. Окресліть та охарактеризуйте платформи для впровадження гейміфікації в онлайн навчання? Опишіть особливості застосування елементів гейміфікації в офлайн навчанні.

Практичні завдання до розділу

1. Напишіть коротке есе «Гейміфікація у моїй педагогічній діяльності»

2. Розробіть онлайн вікторину за допомогою платформ Kahoot чи Quizziz на тему:

- «Моя Україна»
- «Захищай. Оберегай. Цінуй»
- «Вільна. Сильна. Незалежна»
- «У родинному колі»
- «Символи 2022»
- «Знай свої права і свободи»
- «Мета мого життя»
- «Ідеї, які змінюють світ»
- «Мода на здоров'я»
- «Захист довкілля – наші дії»

3. Створіть веб-квест за допомогою сервісу Google forms на тему:

- «Я – громадянин України»
- «Знай наших: історії успішних людей»;
- «Професії від А до Я»;
- «Громада дружня до дітей та молоді»
- «Мій безпечний світ»
- «Через здоровий спосіб життя до життєвого успіху»

4. Складіть план уроку із застосуванням елементів гейміфікації
5. Розробіть гру на довільну тему для роботи зі старшокласниками за допомогою сервісу GamiLab
6. Організуйте дебати зі старшокласниками на тему:
 - «Життєвий успіх: доля чи вибір особистості?»
 - Справжнє кохання в юнацькому віці: реальність чи ілюзія?»
 - «Інтернет: нові можливості для розвитку чи хвороба під назвою «залежність?»»
 - «Конфліктна ситуація: народження істини чи загострення стосунків?»
 - «Хто ми на цій Землі: спадкоємці чи вандали?».

РОЗДІЛ VI. ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

*Успіх – ось що створює великих людей.
Наполеон Бонапарт*

6.1. Особливості використання інформаційно-комунікативних технологій в освіті

Науковці постійно перебувають у пошуках ефективних технологій, методів, форм і засобів навчання, зважаючи на те, що швидка цифровізація суспільства здатна відкинути на десятки років назад технологію, яка ще вчора була актуальною. Психолого-педагогічна наука покоління сучасних старшокласників зараховує до лав так званого покоління Z. Ключовою його особливістю є те, що вони не уявляють реального світу без віртуального, оскільки з раннього дитинства не знали життя без гаджетів і цифрових застосунків. Більше того, багато хто з них оволодів навичками використання гаджетів раніше, ніж навчився твердо стояти на ногах.

Саме тому для добору актуальних методів, форм і засобів навчання потрібно враховувати не лише вікові потреби старших учнів, сформульовані класиками психолого-педагогічної науки, а й методичні нароби сучасних дослідників, які орієнтуються на специфічні риси покоління Z.

Інформаційно-комунікативні технології використовуються в освітньому процесі відносно недавно. Однак, мало не щодня з'являються нові цифрові ресурси і серед них можна обрати корисні для використання як педагогам та виховникам для саморозвитку і самонавчання, так і для роботи з дітьми.

Уперше вираз «інформаційно-комунікативні технології» вжив Деніс Стівенсон в 1997 році у своїй доповіді для уряду Великої Британії, який посприяв створенню нового Національного навчального плану Великої Британії у 2000 році. Інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення й використання

інформації в інтересах її користувачів [10].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті має низку переваг:

- впровадження ІКТ в освіту істотно пришвидшує передавання знань і соціального досвіду людей;
- сучасні ІКТ, підвищуючи якість навчання і виховання, дозволяють людині успішніше адаптуватися до соціальних змін;
- активне і ефективне впровадження ІКТ в освіту є важливим чинником оновлення системи освіти відповідно до вимог сучасного суспільства [11].

Представники покоління Z (цифрове покоління) практично не випускають із рук смартфони, вони завжди на зв'язку, в курсі найсвіжіших новин і вирішують більшість завдань за допомогою інтернету. В той же час більшість дітей є пасивними «громадянами» цифрового світу. Дослідник Wheeler вивів піраміду (рис. 1) залученості дітей до різного типу активності в цифровому середовищі. Також ця піраміда виступає ілюстрацією процесу поступового включення дитини, її перехід до активних дій [18]. Таким чином досі залишається актуальним питанням залучення дітей до активної участі у цифровому світі, що потрібно використовувати при організації освітньо-виховного процесу з використанням ІКТ.

Рис. 1. Піраміда цифрової поведінки (адаптація FutureLearn)

Якщо ж сучасні діти не використовують потенціал цифрових технологій наповну, однак швидко вчаться, більшість педагогів є так званими цифровими іммігрантами. Вони народилися до тотального заповнення світу цифровими пристроями. Вони вчилися користуватися гаджетами з часом, а дехто й досі вчиться. Саме тому важливо використовувати переваги інформаційно-комунікативних технологій педагогам, як для самоосвіти, так і для роботи із сучасними дітьми.

Визначають наступні засоби ІКТ, які необхідні для системи освіти:

- технічні засоби (комп'ютери, комп'ютерні комплекси, мультимедійні проектори, сенсорні дошки тощо);
- програмні засоби (системні, загального призначення, прикладне програмне забезпечення);
- засоби для під'єднання до Інтернету та забезпечення можливості роботи в ньому (сервери, лінії зв'язку, модеми, програми пошуку даних в Інтернеті тощо);
- спеціально створене для системи освіти інформаційне наповнення в Інтернеті;
- методичне забезпечення стосовно використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій в освіті [11].

Досвід формування соціально успішної особистості старшокласників в експериментальних закладах освіти лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя дозволяє стверджувати, що її ефективність зростає за умови використання засобів ІКТ (освітні сайти, дистанційні курси, інтерактивні дошки, конструктори коміксів тощо), оскільки вони мають високу привабливість та інформативність при мінімальному технічному забезпеченні, як для педагогів, так і для дітей. Розглянемо наведений перелік детальніше.

Освітні сайти. Веб-сайт або сайт – це сукупність вебсторінок та вмісту, доступних у мережі Інтернет, які об'єднані як за змістом, так і за навігацією під єдиним доменним ім'ям. Перший сайт з'явився ще у 1991 році. На ньому творець Всесвітньої павутини Тім Бернерс-Лі описав цю нову на той час

технологію, а згодом розмістив посилання на інші сайти. Нині існують сотні тисяч сайтів різного призначення. Одним із таких призначень є допомога освітянам. Сюди відносяться сайти Міністерства освіти України, онлайн енциклопедії (довідники), каталоги статей, методичні сайти, платформи для створення інтерактивних завдань, сайти дистанційної освіти тощо.

Одним із прикладів продуктивного освітнього сайту є Портал превентивної освіти (рис. 2). Він містить майже 4000 публікацій, не враховуючи десятків посібників, підручників, брошур та інших корисних матеріалів. Сайт безкоштовний і дає змогу ознайомлюватися і завантажувати такий тип контенту, як:

- плани уроків і тренінгів;
- мультимедійні презентації;
- відео- та аудіоматеріали;
- інтерактивні вправи (рис. 3).

Портал превентивної освіти

ТЕМАТИКА | УЧИТЕЛЬСЬКІ ІДЕЇ | ПРОЕКТИ | ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ | РЕСУРСИ | ОНЛАЙН-КУРСИ

Актуальні теми: Інтерактивний зошит ЯДС | До уваги вчителів 5 класів | Тренінг для роботи з обдарованими дітьми | Вікові особливості розвитку дитячої пам'яті | Дисципліна в класі: 5 порад учителю | 7 НАЙОРИГІНАЛЬНІШИХ ТРЕНІНГОВИХ ВПРАВ НА ЗГУРТОВАНІСТЬ

Корисні посилання

- Базові поняття (305)
- Фізичне здоров'я (252)
- Профілактика неінфекційних захворювань (1020)
- Профілактика соціально небезпечних захворювань (174)
- Безпека (204)
- Соціальне благополуччя (359)
- Психологічне благополуччя (434)
- Вчимося жити разом (373)
- Я досліджую світ (35)

Пошук серед 3712 розробок

Матеріали

Останні | Найкращі за тиждень | Найкращі за місяць | Найкращі за весь час

Повне навчально-методичне забезпечення до освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна»
Хто не зміг взяти участь у вебінарі «Комплектні рішення для 5 класу за соціальною і здоров'язбережувальною освітньою галуззю», може переглянути запис за посиланням. Презентацію з вебінару можна переглянути та завантажити ТУТ. Всі матеріали вебінару, зокрема сертифікат, можна завантажити за посиланням.

Інтерактивний зошит ЯДС
Покрокова відео-інструкція створення інтерактивного зошита з курсу ЯДС для 4 класу за підручником Воронцової Т. В., Пономаренка В. С. та ін. Шаблони до зошита і письмова інструкція у розробках уроків за посиланням.

До уваги вчителів і методистів основної школи!
Хто не зміг взяти участь у вебінарі «Онлайн-курси з доведеною ефективністю для підвищення кваліфікації педагогічних працівників за соціальною і здоров'язбережувальною галуззю», можна переглянути у запису за посиланням <https://youtu.be/0ScQgEqafqс> Презентацію з вебінару можна переглянути та завантажити ТУТ. Всі три вебінари у запису можна переглянути за посиланням <https://www.youtube.com/channel/UCMgs6Kda7kqp4vhh5iQ--Vg>

До уваги вчителів і методистів основної школи

Рис. 2. Портал превентивної освіти

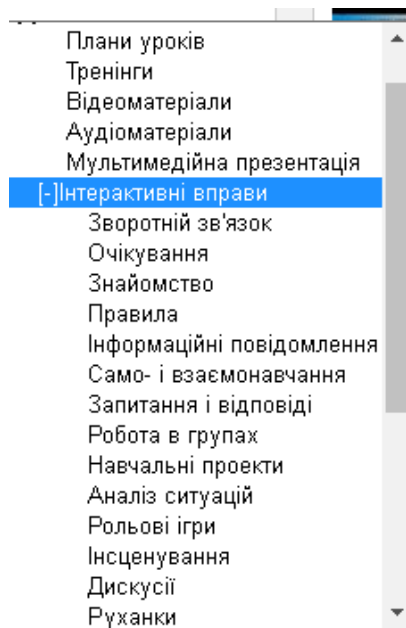

Рис. 3. Види розробок

Також на Порталі превентивної освіти розміщені посилання на курси підвищення кваліфікації й повні комплекти до освітніх курсів чи деяких навчальних дисциплін. До прикладу, на сторінці курсу «Активне громадянство» (рис. 4) містяться:

- *програма курсу з розвитку психосоціальних навичок учнів основної та старшої школи* (програма є складником навчально-методичного комплекту для основної та старшої школи. Цей комплект спрямований на розвиток у дітей відповідного віку психосоціальних навичок, які потрібні кожній людині для активної участі у суспільному житті. Такими навичками є: критичне мислення; аналіз проблем і ухвалення зважених рішень; творче мислення; емпатія і повага до різноманітності; самоідентифікація і сприймання загальнолюдських цінностей; ефективна комунікація; співпраця і робота в команді; соціальна участь і лідерство; протидія тиску, маніпуляціям і насильству; емоційна саморегуляція; самоефективність, зокрема досягнення мети і планування часу; екологічна відповідальність. Комплект реалізує компетентнісний підхід до навчання учнів, який визнано у світі найефективнішим для розвитку психосоціальних навичок. Він стане у нагоді вчителям, шкільним психологам, студентам педагогічним працівникам закладів освіти, методистам);

- *посібник для вчителя* (посібник містить розробки тренінгів «Життєві навички для активного громадянства». Він є невід’ємною складовою навчально-методичного комплексу «Життєві навички для активного громадянства» для учнівської молоді віком 13-17 років. Комплекс спрямований на розвиток психосоціальних компетентностей (життєвих навичок), які є особливо важливими для молодих людей підліткового віку. Набуття цих навичок є необхідною умовою формування громадянської компетентності, соціальної активності і соціальної відповідальності);

- *практикум для учнівської молоді підліткового віку* (практикум містить навчальні завдання для організації різних форм роботи на заняттях-тренінгах);

- *посібник з прикладами успішних практик участі учнівської молоді у житті школи і громади* (видання містить базові поняття громадянської активності і збірку успішних практик закладів освіти із Донецької та Луганської областей);

- *посилання на відеоматеріали до тренінгових занять.*

Велику популярність серед користувачів отримав курс «Вчимося жити разом». Його включили до «Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року». Також він отримав високу оцінку від міжнародних експертів Крістофера Талбота (консультант з питань освіти в умовах надзвичайних ситуацій та відновлення) та Майкла Вессела (консультант з питань захисту дітей та надання психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій), як ефективний інструмент для забезпечення сталої освіти з розвитку життєвих навичок дітей і підлітків [7].

Усі видання курсу підготовлено в рамках проекту «Вчимося жити разом». Цей проект має на меті навчання життєвих навичок дітей та підлітків, які найбільше постраждали внаслідок воєнного конфлікту в Україні, необхідних для мирного життя у приймаючих і домашніх спільнотах. Навчально-методичні комплекти «Вчимося жити разом» спрямовані на розвиток у дітей відповідного віку соціальних навичок ефективної взаємодії. Видання прислужиться вихователям, психологам, студентам педагогічних освітніх закладів,

методистам.

Рис. 4. Комплект «Активне громадянство»

Курс складається із трьох блоків комплектів: для закладів дошкільної освіти, для учнів початкової школи, для учнів середньої та основної школи (рис. 5).

Рис. 5. Курс «Вчимося жити разом»

Комплект для закладів дошкільної освіти містить:

- парціальну програму з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом» (програма містить опис змісту та форм реалізацій програми «Вчимося жити разом», описи змістовних напрямів, вікові особливості дитини 5-7 років та завдання розвитку, показники та рівні сформованості компетенцій дитини 5-7 років);
- методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6-7 років «Вчимося жити

разом» (посібник містить зміст і форми реалізації змістовних напрямів із чотирьох програм: «Простір, дружній до дитини», «Я та інші люди», «У злагоді та радощах творимо добрі справи», «Ми поруч із тобою»; методичні рекомендації впровадження ідей програми «Вчимося жити разом» на матеріалі малих фольклорних форм; приклади розробок комплексних розвивальних занять; розвивальний тренінг «Мультибус»);

- *посилання на відеоматеріали до тренінгових занять.*

Ресурси для використання у початковій школі значно розширені за рахунок окремих тренінгових занять для учнів 1-4 класів. Комплект складається із:

- *програми з розвитку соціальних навичок учнів початкової школи у курсі «Основи здоров'я»* (за оновленою програмою рекомендовано інтегрувати курс у предмет «Я досліджую світ»);

- *Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» для початкової школи* (посібник спрямований на розвиток у дітей відповідного віку соціальних навичок, а саме: ефективного спілкування, співчуття, поваги до прав людини, роботи в команді, конструктивного вирішення конфліктів та їх запобігання, протистояння негативним соціальним впливам, переговорам, медіації, примиренню. Він складається із опису особливостей використання освіти на засадах розвитку життєвих навичок в освітньому процесі, організації і ресурсного забезпечення тренінгових занять та збірки прикладів тренінгових активностей. Також у видання розміщені детальні плани тренінгових занять для 1-4 класів та презентаційний тренінг для батьків);

- *Вчимося жити разом. Практикум для учнів з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» для початкової школи* (практикум для учнів містить навчальні завдання для організації різних форм роботи на уроках-тренінгах.);

- *посилань на аудіо-, відеоматеріали та презентації до тренінгових занять.*

Аналогічні комплекти видань та додаткових матеріалів розміщені для середньої та старшої школи.

Переглядати та завантажувати ці ресурси можна без реєстрації. Однак зареєстрований користувач може коментувати розміщені матеріали, оцінювати і додавати власні.

Користувачі Порталу превентивної освіти мають доступ до розробок уроків із предметів «Я досліджую світ» та інформатика для початкової школи, а також нового предмету «Здоров'я, безпека та добробут» і курсу за вибором «Вчимося жити разом» для основної школи.

До кожного предмету для кожного класу у відкритому доступі детальні розробки уроків, підручники, методичні рекомендації, сайти дистанційної освіти для учнів, орієнтовні навчальні програми, картки для стіни слів, календарне планування, таблиці відповідності конкретних очікуваних результатів і завдань діагностичних робіт. У додаткових матеріалах до уроків освітяни можуть використати:

- адаптовані та переозвучені відеоматеріали;
- аудіоматеріали та аудіокниги;
- мультимедійні презентації;
- відеопрезентації;
- корисні посилання на різноманітні сайти;
- інтерактивні вправи на платформах LearningEpps і LivingWorksheets;
- шаблони для виготовлення освітніх саморобок, макетів;
- бланки із завданнями;
- відео-інструкції та шаблони для виготовлення інтерактивного зошита.

Усі матеріали чітко структуровані й педагог може їх використовувати згідно запропонованих планів, або адаптувати і вибудовувати власні плани уроків. Для цього йому у нагоді стануть добірки матеріалів на Порталі превентивної освіти, такі як:

- аудіо- та відеоматеріали;
- вправи на зворотний зв'язок;

- ритуали відкриття та закриття заняття;
- вправи на з'ясування очікувань та їх аналіз;
- вправи для об'єднання у групи та активності для роботи в групах;
- ситуації для аналізу життєвих питань;
- руханки та рухливі ігри;
- рольові ігри;
- життєві історії, легенди, притчі та байки із моральною спрямованістю;
- психодіагностичні вправи.

Усі наробки можна використовувати для занять із різною тематикою: фізичне здоров'я, психічне здоров'я, соціальне здоров'я, моральне і психічне здоров'я, безпека, повага до себе та інших, розв'язання проблем і конфліктів, розбудова команди тощо. Для зручності усі тематики, цільова аудиторія, види розробок містяться у фільтрах для пошуку.

Таким чином Портал превентивної освіти – це майданчик, який містить безліч корисної інформації, інструментів і посилань, що стануть у нагоді при організації очного і дистанційного навчання, як педагогів, так і учнів.

Практичне завдання.

Перейдіть за QR-кодом (або посиланням <http://autta.org.ua/>).

Зареєструйтеся на Порталі превентивної освіти.

Розмістіть власний матеріал.

6.2. Сайти дистанційної освіти та їх вплив на формування успішної особистості старшокласника

Незважаючи на те, що новітні технології покликані зробити життя кожного простішим, людям стає все важче знаходити вільний час поза роботою. Саме тому сайти дистанційної освіти стали цінним надбанням для людей різних професій. Адже особа може самостійно планувати своє навчання та отримувати нові знання у будь-який зручний для себе час. Також різноманітні сервіси для організації дистанційного навчання отримали

потужний поштовх через сумнозвісну пандемію Covid 19.

Існує велика кількість платформ і сервісів для організації дистанційного навчання. Вони різняться між собою функціоналом (можливість додавання/створення мультимедійного контенту), доступом (платні, безплатні), системою оцінювання. В українському освітньому цифровому просторі отримали популярність такі сервіси і платформи, як Prometheus, EdEra, Moodle, Єдина школа, Google classroom. Але їх набагато більше і часто освітяни використовують для своєї роботи іноземні ресурси.

Серед вітчизняних сайтів дистанційного навчання користуються заслуженим попитом навчальні курси розроблені громадською організацією «Здоров'я через освіту» за участю співробітників лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя. Ці курси, розміщені на Порталі превентивної освіти, оперативно створювалися у відповідь на виклики оточуючого світу, однак зібрані знання не втрачають своєї актуальності.

До прикладу курс «Заклади освіти в умовах епідемії» розроблювався у відповідь на карантинні обмеження під час пандемії Covid 19, курс «Основи здорового харчування» – для просвіти освітян і не тільки через реформу шкільного меню, курс «Безпечна і дружна до дитини школа» – задля надання змоги закладам освіти проаналізувати і вдосконалити умови для дітей.

Освітяни можуть проходити ці курси лише для саморозвитку та отримати безкоштовний сертифікат (рис. 6) або подати платну заявку для отримання сертифікату про підвищення кваліфікації відповідно до вимог Постанов КМУ України.

Для початку роботи потрібно обрати курс на Порталі превентивної освіти у пункті меню «Онлайн-курси» (рис. 7).

Потім потрібно пройти реєстрацію (рис. 8). Бази даних курсів не дублюються, тому користувач повинен реєструватися на кожному курсі, що його цікавить.

Рис. 6. Зразок безкоштовного сертифікату

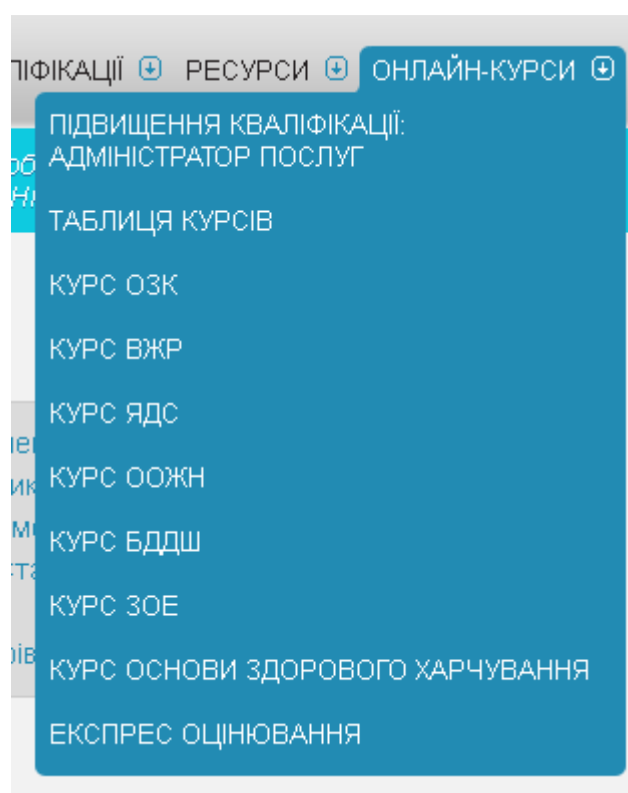

Рис. 7. Меню «Онлайн-курси»

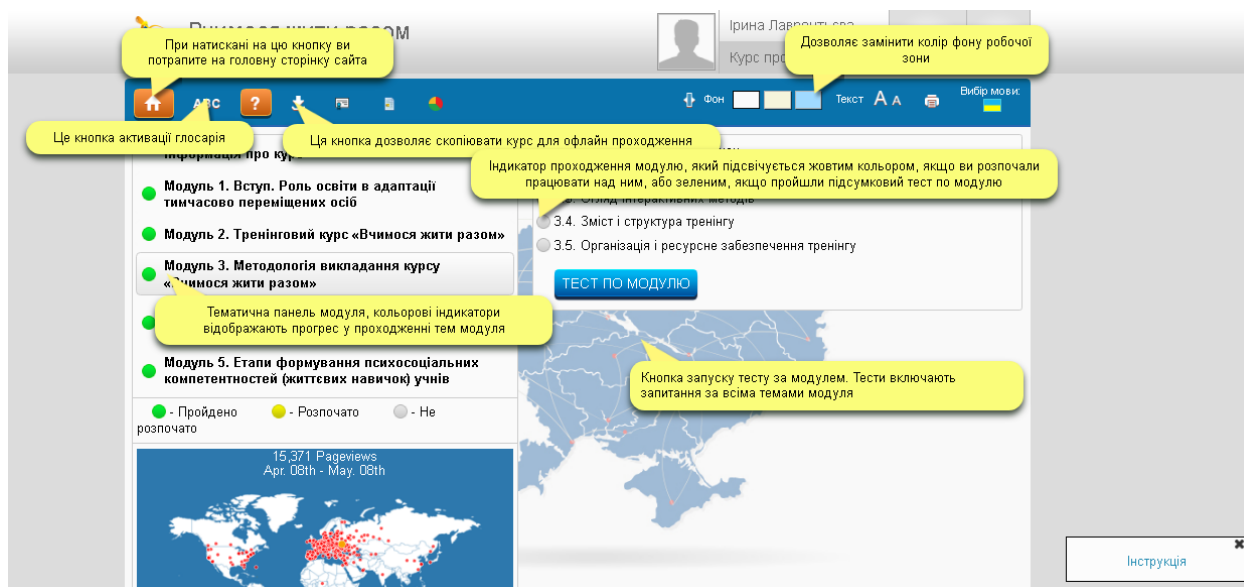
Реєстрація

Реєстраційні дані		Місце розташування	
Фотографія	Вибрати файл <small>Файл не вибрано</small>	Регіон *	< оберіть >
E-mail *	<input type="text"/>	Місто або район обласного підпорядкування *	< оберіть >
Пароль *	<input type="password"/>	Населений пункт *	< оберіть >
Дані про користувача		Навчальний заклад	
Прізвище *	<input type="text"/>	Тип користувача *	< оберіть >
Ім'я *	<input type="text"/>		
По-батькові *	<input type="text"/>		
Стать *	< оберіть >		
Країна *	< оберіть >		

Я погоджуюся на обробку персональних даних

Рис. 8. Реєстраційна форма

На головній сторінці при натисканні на знак у верхній панелі, з'являється розшифровка основних елементів вікна (рис. 9).

The screenshot shows a course preparation interface with several callout boxes explaining UI elements:

- Top navigation:**
 - Home icon: При натисканні на цю кнопку ви потрапите на головну сторінку сайту
 - Question mark icon: ?
 - Background color: Дозволяє замінити колір фону робочої зони
- Course actions:**
 - Home icon: Це кнопка активації глосарія
 - Question mark icon: Ця кнопка дозволяє скопіювати курс для офлайн проходження
- Module progress:**
 - Green indicator: Індикатор проходження модулю, який підсвічується жовтим кольором, якщо ви розпочали працювати над ним, або зеленим, якщо пройшли підсумковий тест по модулю
 - Legend: Тематична панель модуля, кольорові індикатори відображають прогрес у проходженні тем модуля
- Test button:**
 - TEST ПО МОДУЛЮ: Кнопка запуску тесту за модулем. Тести включають запитання за всіма темами модуля

Рис. 9. Курс підготовки вчителів «Вчимося жити разом»

Крім того кожен курс містить таку основну інформацію:

● варіанти отримання сертифікату про підвищення кваліфікації за даним курсом відповідно до вимог Постанов КМУ України;

- цільова аудиторія курсу;
- обсяг онлайн-курсу;
- авторський колектив;
- зразок сертифікату;
- формати навчання за курсом;
- зміст онлайн-курсу.

Також до кожного курсу є покрокова інструкція, яка завжди прикріплена на головній сторінці.

Для отримання сертифікату потрібно пройти тести до модулів (рис. 10) та підсумковий тест (рис. 11). До кожної теми є тести для самоперевірки, які не є обов'язковими для отримання сертифікату. Поріг проходження тестів 90 %, однак користувачу надається необмежена кількість спроб.

3.2. Навчання життєвих навичок

дисципліни (факультативні курси) з розвитку ЖН або вивчають їх у позаурочний час, що свідчить про наближеність цих програм до реальних потреб дітей та молоді.

Програми та навчальні курси з розвитку життєвих навичок розробляють і впроваджують як державні освітні інституції, так і громадські організації або приватні особи, які пропонують їх державним органам влади, отримують відповідну акредитацію і виступають партнерами освітніх установ у реалізації цих програм.

Усі ці аспекти знайшли відображення в удосконаленні змісту освіти у загальноосвітніх установах України, де з початку 2000-х років розроблено й успішно впроваджено програми та навчально-методичне забезпечення предмета «Основи здоров'я» для початкової та основної школи, а також десятки факультативних курсів на засадах розвитку ЖН, головною метою яких є формування в учнів життєвих навичок, сприятливих для здоров'я, правової, екологічної, психологічної культури, громадянської активності та підприємливості.

Список використаних джерел:

1. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. — К.: А.С.К., 2001. — 256 с.
2. Воронцова Т. В. Основи здоров'я. 5 клас: Посібник для вчителя [Електронний ресурс] / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко.—К.: Алатон, 2013. — Режим доступу до ресурсу: http://autta.org.ua/files/resources/pos_dlya_vch_5_kl_ukr.pdf.
3. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) [Електронний ресурс] /Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко та ін.—К.: Алатон, 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bzt9FAqrO9WcLXZwZVlJaFBcS3c>.

3.2. Навчання життєвих навичок

- 3.2. Навчання життєвих навичок
- 3.3. Огляд інтерактивних методів
- 3.4. Зміст і структура тренінгу
- 3.5. Організація і ресурсне забезпечення тренінгу

ТЕСТ ПО МОДУЛЮ

● - Пройдено ● - Розпочато ● - Не розпочато

15,242 Pageviews
Apr. 09th - May. 09th

World map showing page views across the globe.

ПЕРЕВІР СЕБЕ ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ ЗМІСТ АНКЕТА

Рис. 10. Структура теми курсу

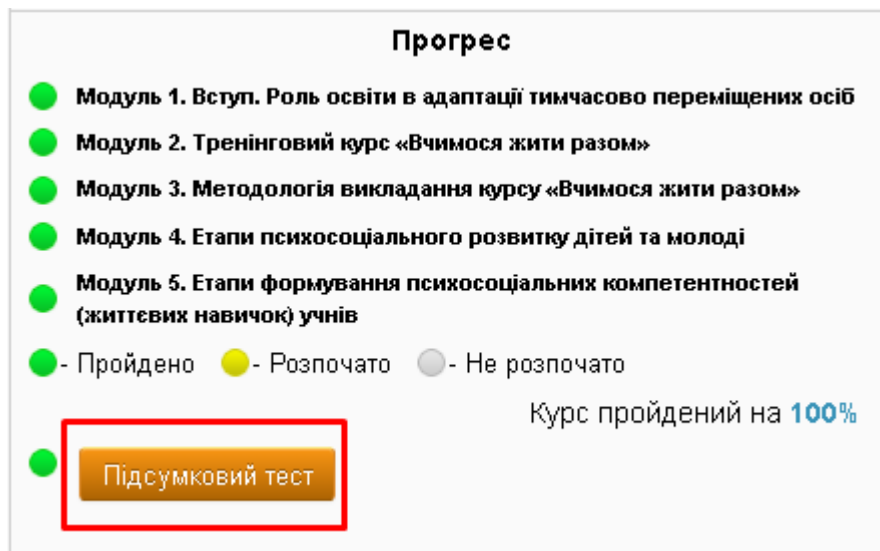

Рис. 11. Прогрес проходження курсу

Після проходження курсу, посилання на завантаження сертифікату з'являється в профілі користувача. Якщо за період проходження курсу змінилися якісь дані користувача, то він може самостійно їх відкоригувати у профілі, зберегти зміни і повторно завантажити оновлений сертифікат (рис. 12).

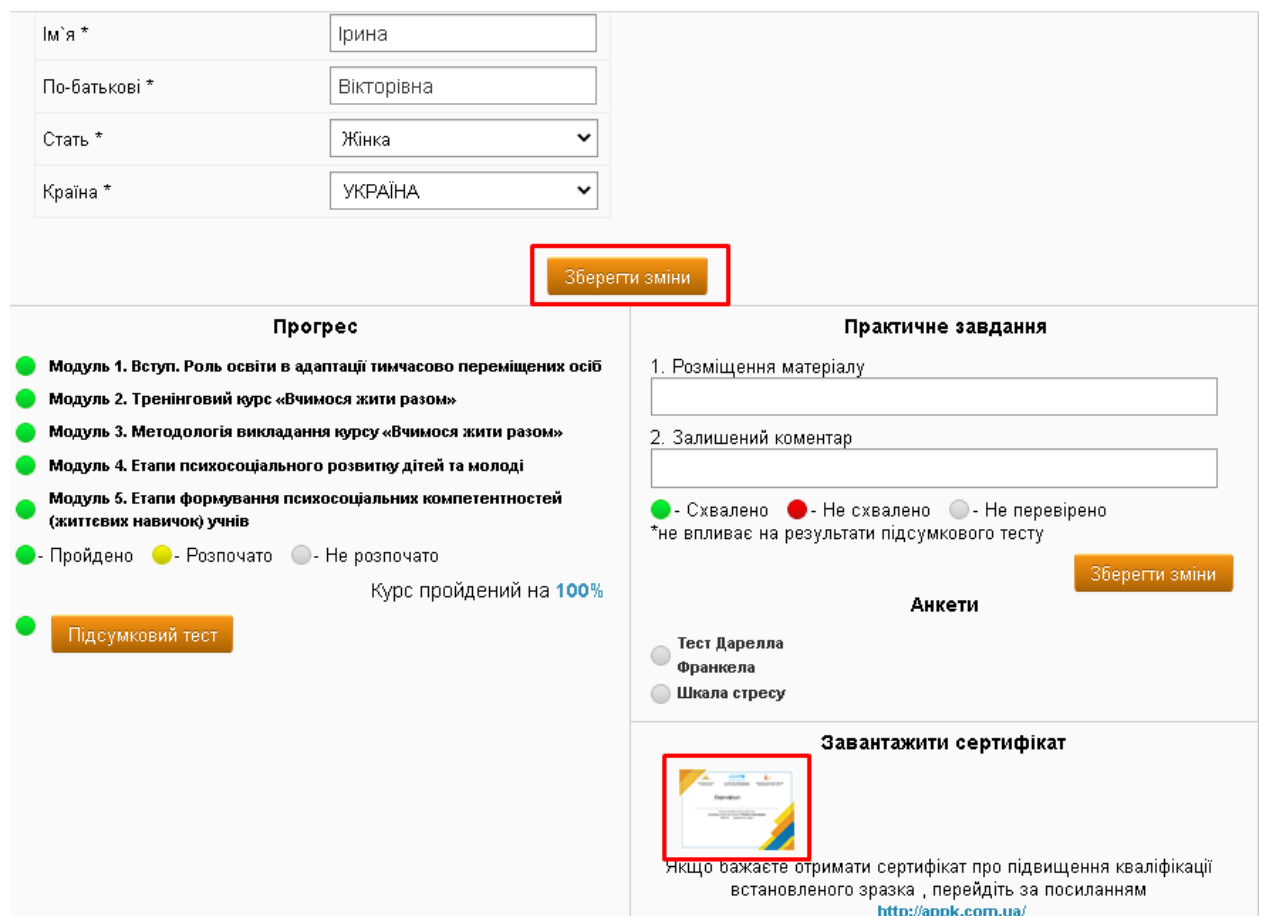

Рис. 12. Профіль користувача

Таким чином дистанційні курси є цінним надбанням для освітян, щоб оперативно отримувати нові знання у зручній для себе час. Також це економічний спосіб отримати документи про підвищення кваліфікації не покидаючи домівку.

Практичне завдання.

Перейдіть за QR-кодом (або посиланням http://autta.org.ua/ua/On-line_coursues/) і ознайомтеся з дистанційними курсами на Порталі превентивної освіти.

Оберіть навчальний курс для своєї діяльності і пройдіть його.

Інтерактивні дошки. Групові форми роботи є надзвичайно ефективними для розвитку багатьох навичок, насамперед комунікації та кооперації. А за допомогою різноманітних завдань можна спланувати й скорегувати перелік інших навичок, які педагог хотів би розвинути у своїх учнів чи вихованців. Однак, карантинні обмеження та війна внесли свої корективи в організацію освітнього процесу. Багато дітей не мають змоги долучатися до освітнього процесу взагалі, адже борються за свої життя. А частина дітей, які долучаються до дистанційного навчання зазвичай отримують індивідуально спрямовані завдання.

Однак сучасні сервіси дають змогу організувати спільну групову діяльність на відстані. Одним із таких сервісів є Padlet (рис. 13) – ресурс розроблений компанією Google. Він дає змогу створювати віртуальні інтерактивні дошки та надавати доступ до них.

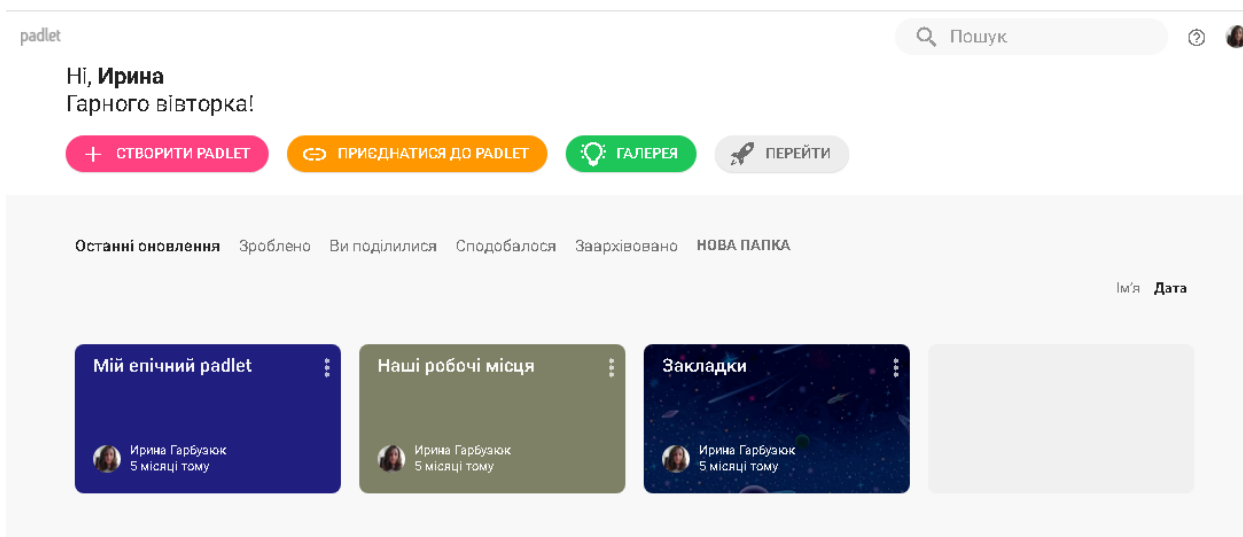

Рис. 13. Padlet

Окрім того, саме під час підліткового віку багато дітей мають сильніше бажання персоналізувати все навколо: обклеїти плакатами кімнату, виготовити колаж із бажаними речами тощо. І це бажання можна використати. Олімпійська формула успіху звучить $\text{Успіх} = \text{Візія} + \text{Запал} + \text{Дія}$. Саме елемент візії можна реалізувати за допомогою фотоколажів. А саме, створивши дошку візуалізації. Зробити її цікавою, інтерактивною і динамічною можна за допомогою інструменту Padlet.

Цей сервіс абсолютно безкоштовний і має інтерфейс українською мовою. За його допомогою можна створювати тематичні дошки й таким чином навіть організовувати спільні проекти. До прикладу:

- долучити учнів до волонтерської діяльності;
- організувати прибирання ділянок свого населеного пункту;
- попросити учнів написати, ким вони себе бачать через 10 років;
- запропонувати скласти спільний перелік добрих справ на кожен день і відмічати їх виконання тощо.

Учні в свою чергу викладають результати своєї праці на спільну дошку у вигляді фото, відеоматеріалів, прикріплених файлів, посилань чи просто коментарів (рис. 14). Модератором може виступати лише педагог і контролювати, що розміщують учні або призначити когось лідером.

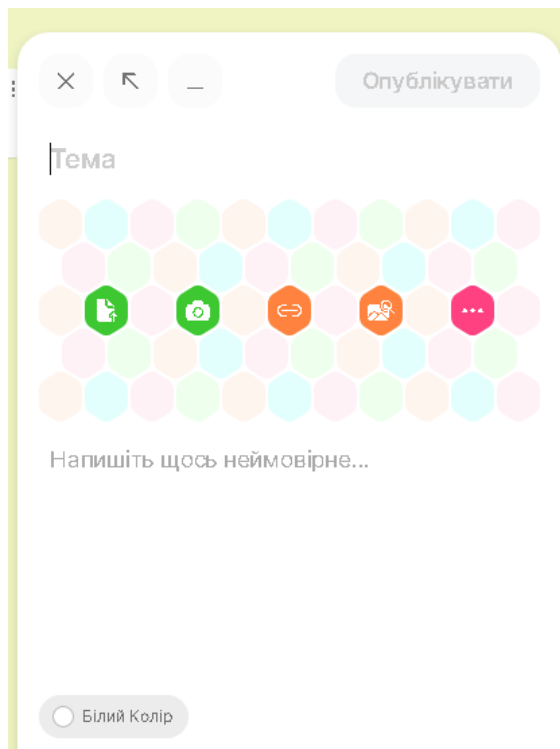

Рис. 14. Вікно створення допису

Як результат учні мають можливість відквітовувати про виконані завдання у цікавий спосіб, побачити результати діяльності однокласників і можливо тим самим отримати натхнення. А педагоги мають змогу організовувати групову діяльність у цифровому просторі.

Практичне завдання.

Перейдіть за QR-кодом (або посиланням <https://padlet.com/dashboard>).

Зареєструйтеся/авторизуйтеся на сайті Padlet.

Створіть тематичну дошку, напишіть завдання для щодо організації соціально значущої діяльності учнів, організуйте виконання і презентацію завдання з використанням дошки.

Конструктори коміксів. Комікс – це послідовність малюнків, зазвичай з

короткими текстами, які створюють певну зв'язну розповідь [8]. Комікси, на хвилі їхньої популярності серед молоді, у США, Великій Британії, Японії, Південній Кореї, використовували в освітніх цілях ще у 20-х-50-х роках [8]. Вони користуються інтересом у школярів різного віку. Це засіб адаптації літературних творів, повчальних історій, притч для зацікавлення підлітків. Також в основу можна покласти будь-яку історію.

Перевагами використання коміксів є:

- розвиток творчого мислення підлітків;
- покращення сприйняття інформації підлітками;
- розширення можливостей для аналізу та інтерпретації запропонованих текстів;

- універсальність використання;
- популярність такого типу контенту серед підлітків.

Створити комікси можна на різноманітних онлайн платформах:

- Write Comics
- Storyboard That
- Bitstrips
- Canva
- Pixton

Ми пропонуємо використовувати Pixton, в якості конструктора коміксів, тому що він містить велику кількість інструментів (рис. 15).

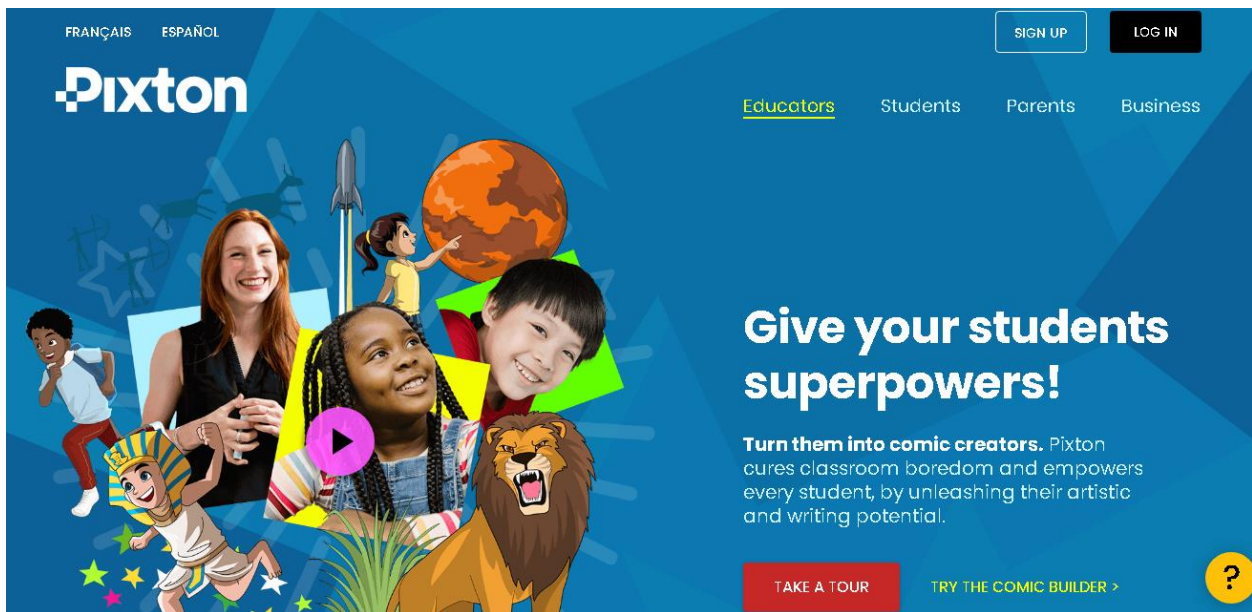

Рис. 15. Головна сторінка

Користувач може обрати тло для слайдів коміксу. Вони поділені на категорії: дім, школа, місто, наукова фантастика тощо. При натисканні на кожен, з'являються й інші ключові слова.

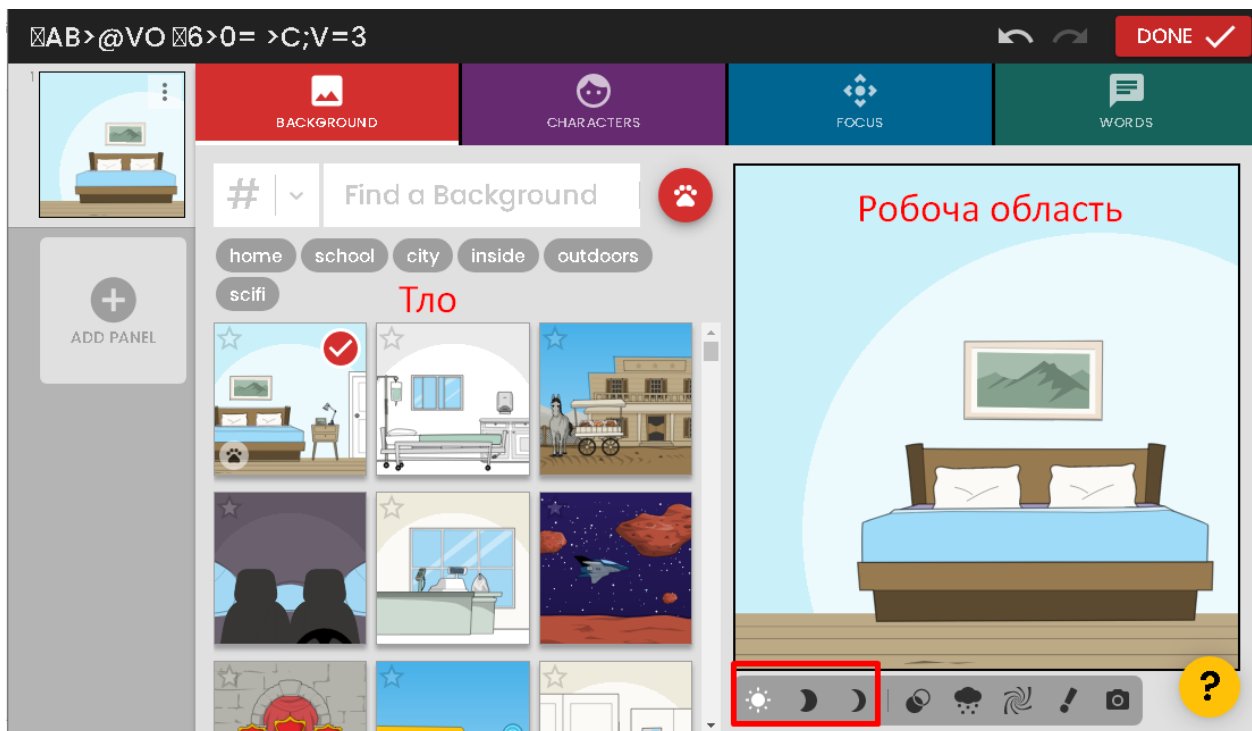

Рис. 16. Конструктор коміксів

На панелі інструментів під робочою областю можна обрати різні ефекти для тла, як от частина доби, погода (рис. 16).

Також на цій платформі є велика колекція готових персонажів, яким можна змінити одяг, тип зовнішності, колір волосся і зачіску, вираз обличчя, позу (рис. 17).

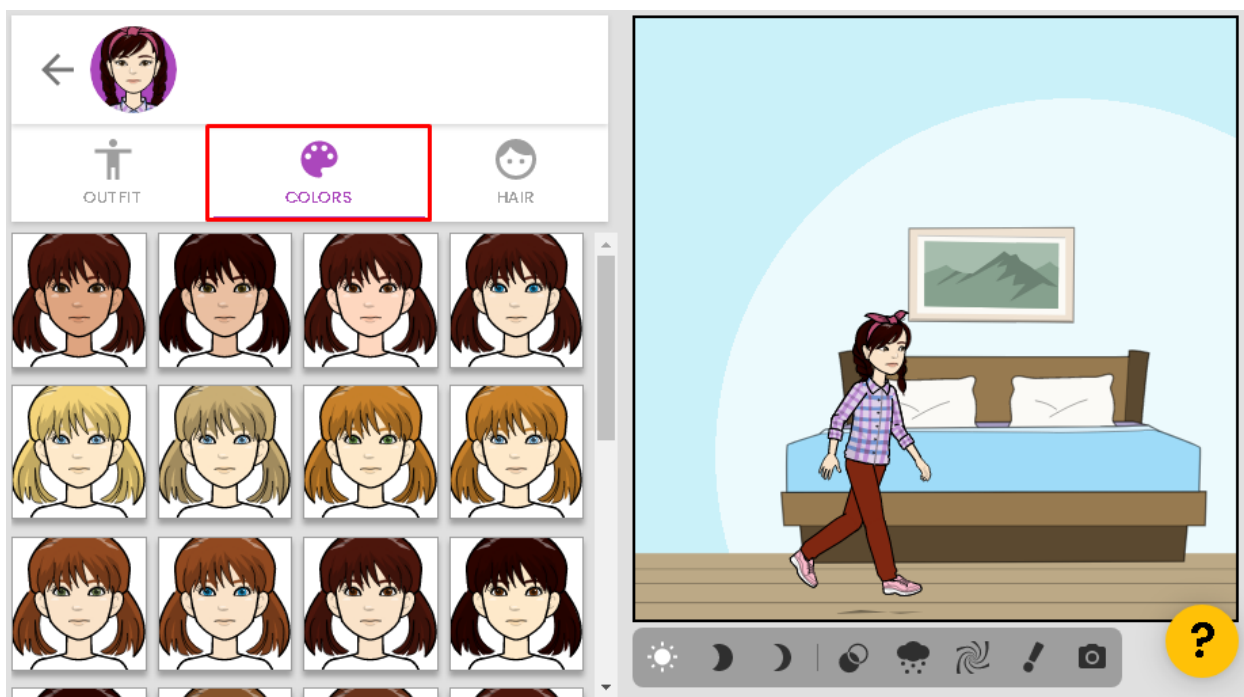

Рис. 17. Меню зміни типу зовнішності персонажа

Ми пропонуємо такі види роботи з використанням коміксів:

- комікс за мотивами літературного твору із відкритою кінцівкою (далі старшокласники самостійно завершують комікс або читають оригінальний твір);
- запропонувати підліткам створити комікс за мотивами їх улюбленого твору;
- дати учням перелік рекомендованої літератури і запропонувати розподілити її між собою, прочитати та створити комікс;
- запропонувати учням висвітлити життєвий поступ до успіху свого героя або ж дослідити біографію певних постатей на розсуд педагога.

Існує багато інструментів для створення коміксів, кожен може знайти

зручний саме для себе. Особливо це актуально в умовах пандемії. А поєднання різних способів подачі інформації, використання онлайн-ресурсів – може спонукати підлітків не лише приєднуватися до запропонованих видів роботи, але й самостійно створювати власні проекти.

На нашу думку, така робота імпонує підліткам, а при правильній організації допоможе їм виробити навички соціально успішної особистості, такі як ефективна комунікація, кооперація, емпатія, асертивність тощо. Крім того споживаючи корисну літературу, діти збагатяться баченням можливих рольових моделей у ситуаціях близьких саме для їхньої реальності.

Практичне завдання.

Перейдіть за QR-кодом (або посиланням <https://www.pixton.com/>).

Зареєструйтеся на сайті Pixton.

Запропонуйте учням обрати (створити власну) повчальну історію та розробити на її основі комікс. За бажанням його можна поширити у соціальних мережах.

Мережеві технології. В період розвитку цифрових технологій на перше місце у соціальній взаємодії виходить інтерактивне спілкування в мережі Інтернет – тобто спілкування між двома і більше людьми одночасно в режимі реального часу [13]. Використання соціальних мереж в освітньому та виховному процесі розглядають А. Яцишин, В. Биков, О. Спірін, Ю. Зоря, О. Хомич та інші. Однією із особливостей взаємодії в соціальній мережі є те, що людина може бути пасивним користувачем (переглядати контент, але не вступати в обговорення), але це не означає, що даний контент не матиме на неї впливу (позитивного чи негативного).

Учитель не може ігнорувати таких можливостей цифрового середовища, які дають змогу впливати на учнів опосередковано, так як прямий вплив

підлітки сприймають лише від однолітків. Одним із засобів такого впливу може стати тематична група у соціальній мережі.

Тематична група в соціальній мережі – це спільнота людей зі схожими інтересами, котра дозволяє користувачам оприлюднювати, коментувати і читати інформацію відповідно до специфіки тематики конкретної групи. Групи дають можливість відкритого чи закритого доступу, запрошень та/або приєднання інших користувачів. Її модерує (контролює) модератор або адміністратор. У його обов'язки входить підбір контенту для публікацій, контроль дописів від інших членів групи (видалення), контроль коментарів, відсів небажаних учасників. Важливим моментом є визначення мети діяльності групи та складання правил, які допомагають модератору захистити групу та її учасників від некоректного втручання, а користувачам зрозуміти, чи підходить для них дана група.

Необхідно блокувати, до прикладу, користувачів, які дозволяють собі:

- 1) образи та погрози в адресу інших користувачів;
- 2) коментарі, які містять ненормативну лексику, вислови, що можуть когось образити;
- 3) спам, а також рекламу будь-яких товарів та послуг.

При порушенні цих правил користувач може отримати попередження. Але в деяких випадках навіть може бути виключеним із групи без попередження.

Наповнюючи контент групи просоціальної спрямованості варто врахувати наступне:

- дітям цікаво переглядати контент про власну діяльність. Тому доцільно і правильно викладати фото- та відеоматеріали із коротким оглядом із різних заходів: тематичних тижнів, флешмобів, волонтерської діяльності, виступів, виставки робіт;

- якщо у населеному пункті проводяться різноманітні акції, волонтерські заходи, тобто різні суспільно значущі події, де можуть взяти участь учні, то можна розміщувати оголошення в групі для спонукання її членів брати в них

участь;

- можна і потрібно розміщувати всі відео, фотоматеріали, історії, притчі, новини, що є у вільному доступі у мережі та, які будуть цікаві дітям та матимуть позитивний вплив;

- для того, щоб група «жила», достатньо одного посту в день, а іноді і на тиждень. Також можна іноді ініціювати обговорення, якогось проблемного питання чи ситуації, запросивши користувачів ділитися своїми думками у коментарях.

Підбираючи матеріал педагог може орієнтуватися взаємодію учасників із дописами, тобто відслідковувати, які типи матеріалів зібрали найбільшу кількість переглядів, поширень, вподобань та коментарів. На основі цього легко спрогнозувати, чим варто надалі наповнювати групу для того, щоб зацікавити та залучити до дії максимальну кількість учасників.

Тематична група в соціальній мережі є не просто засобом спілкування, вона є саме ефективним засобом комунікації, так як дозволяє взаємодіяти всім її учасникам у прийнятні для них способи: перегляд матеріалів, реагування на матеріали, через спеціальні символи, коментування та обговорення. Більше того, підлітки можуть перейти від реагування на тематичні пости до їх безпосереднього відбору та публікації.

Список використаних джерел

1. Безпечна і дружня до дитини школа [Електронний ресурс] // Курс для керівних кадрів і педагогічних працівників всіх категорій. URL: <http://scfs.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

2. Вчимося жити разом [Електронний ресурс] // Курс підготовки вчителів. URL: <http://lft.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

3. Заклади освіти в умовах епідемії [Електронний ресурс] // Курс для керівних кадрів і педагогічних працівників всіх категорій. URL: <http://sepi.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

4. Освіта на основі життєвих навичок [Електронний ресурс] // Адвокаційний модуль для керівних кадрів. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

5. Основи здоров'язбережної компетентності [Електронний ресурс] // Курс підготовки вчителів URL: <http://multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

6. Основи здорового харчування [Електронний ресурс] // Курс підготовки вчителів. URL: <http://food.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

7. Оцінка по завершенні проекту. Проект ЕCHO «Діти миру» / Навчання життєвим навичкам і надання психосоціальної підтримки дітям та підліткам, які постраждали

внаслідок конфлікту в Україні. 2016. URL: <https://tinyurl.com/59zeftzw> (дата звернення: 12.06.2022).

8. Портал превентивної освіти [Електронний ресурс] // Головна сторінка. URL: <http://autta.org.ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

9. Садкіна В. І. Маленькі секрети учительського успіху. Навчаємо з радістю. Серія «Нові формати освіти». Київ: Основа, 2016. 144 с.

10. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич; М-во освіти і науки України, Вінниця. нац. техн. ун-т. Вінниця: ВНТУ, 2010. 72 с.

11. Хомич О. Л. Формування просоціальної поведінки учнів основної школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій: дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2019. 263 с.

12. Я досліджую світ [Електронний ресурс] // Курс підготовки вчителів. URL: <http://jds.multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 12.06.2022).

13. Henslin J. Essentials of Sociology: A Down-to-Earth Approach / James M. Henslin., 2015. (Pearson). (11th Edition).

14. Mullen B. Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status / B. Mullen, R. Brown, C. Smith. // European Journal of Social Psychology. 1992. № 22. С. 103-122.

15. Padlet [Електронний ресурс] // Головна сторінка. URL: <https://padlet.com/dashboard> (дата звернення: 12.06.2022).

16. PERFIL DEL PROFESIONAL DE LA COMUNICACIÓN INTERACTIVA: FUNDAMENTOS, ACTUALIDAD Y PERSPECTIVAS [Електронний ресурс] / J.Soler-Adillon, C. Sora, P. Freixa, J. Ribas // El profesional de la información. – 2016. URL: <http://www.elprofesionaldelainformacion.com/contenidos/2016/mar/06.pdf>. (дата звернення: 12.06.2022).

17. Pixton [Електронний ресурс] // Головна сторінка. URL: <https://www.pixton.com/>

18. Wheeler S. Social Learning and Self Organised Spaces: How to Engage Learners [Електронний ресурс]. S. Wheeler. Inside Learning Technologies. 2013. URL: <https://steve-wheeler.net/publications/> (дата звернення: 12.06.2022).

Контрольні запитання до розділу

1. Якими соціальними мережами ви користуєтеся для взаємодії з учнями?
2. У чому їх особливість та перевага використання?
3. Які засоби ІКТ ви використовуєте найчастіше? Які їхні переваги?
4. Які засоби ІКТ ви б порекомендували своїм колегам?

Практичні завдання до розділу

Перейдіть за QR-кодом (або посиланням <https://www.facebook.com/groups/2035278160076231/>).

Приєднайтеся до групи «Разом творимо добро» і розмістіть допис.

ГЛОСАРІЙ

Адвокація – це діяльність, спрямована на захист та здійснення суспільних інтересів. Адвокаційні кампанії мають на меті переконати суспільство та державу у необхідності змінити ставлення до певної суспільної проблеми та докласти зусиль до її розв'язання (Баєв, Денисенко, 2016);

адвокація – це процес, спрямований на зміну чи розроблення політики, ухвалення рішень місцевого органу влади, органу місцевого самоврядування чи законодавчого рішення, удосконалення наявної практики для ініціювання корисних для певної соціальної групи перетворень (Усик, & Мальченко, 2021); *адвокація* (англ. «advocacy» – відстоювання інтересів) – це діяльність окремих осіб або організованих груп, яка має на меті здійснення впливу на громадську політику та рішення політичних, економічних і соціальних інституцій для представництва і захисту прав та інтересів цих осіб або груп (Прокопенко, 2017).

Адвокаційна кампанія – це комплекс заходів з використанням дієвих інструментів для впровадження соціальних змін, що сприятимуть сталому розвитку громади.

Відповідальність – 1) здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з погляду виконання ним прийнятих норм і правил; 2) категорія етики, права, що відображає соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства в цілому); характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм.

Віковими особливостями називаються характерні для певного періоду життя анатомо-фізіологічні і психічні якості. Оскільки біологічний і духовний розвиток людини тісно пов'язаний між собою, то відповідні вікові зміни настають і в психічній сфері, що відображаються у динаміці духовного розвитку особи

Взаємодія – встановлення зв'язків між елементами педагогічної системи: інформаційні зв'язки (обмін інформацією), організаційно-діяльні зв'язку (методи спільної діяльності), комунікативні зв'язки (спілкування), зв'язок управління та самоврядування.

Гейміфікація – це застосування підходів, характерних для комп'ютерних ігор у програмних інструментах для неігрових процесів. Це – комплекс мотиваційних управлінських технік, запозичених з комп'ютерних ігор і їх творців. *Гейміфікація* як метод, пропонує динаміку, пов'язану з ігровим дизайном в освітньому середовищі, щоб стимулювати та безпосередньо взаємодіяти зі старшокласниками, дозволяючи їм суттєво розвивати свої навчальні, когнітивні та соціальні компетенції. Це використання методів для залучення учнів, мотивації їх дій та сприяння навчанню, вирішенню проблем.

Готовність педагога до партнерської взаємодії із громадськими організаціями у вихованні соціально успішної особистості учня – комплекс знань, мотивів, особистісних якостей, умінь і навичок вчителя, які забезпечують ефективність процесу виховання соціально успішної особистості учня у соціальному партнерстві із громадськими організаціями.

Доброчливість – здатність не лише відчувати, а й виявляти свою уважність і симпатію, вміння приймати іншого навіть тоді, коли не схвалюєш його вчинки, готовність підтримати інших.

Дружба – безкорисливі особисті взаємовідносини між людьми, засновані на любові, довірі, щирості, взаємних симпатіях, спільних інтересах і захопленнях.

Завдання процесу адвокатування й функції соціального педагога в закладі освіти – аналогічні: 1) *консультативна* (розробка порад і методик корекції поведінки, статусу); 2) *профілактична* (розробка комплексу заходів для запобігання розвитку негативних процесів, що послабляють навчально-виховний процес у школі); 3) *захисна* (забезпечення заходів щодо охорони і захисту прав дітей і підлітків; представлення інтересів дітей у різних інстанціях (суд, прокуратура тощо); 4) *опікунська* (організація харчування, медичного обслуговування, опіки нужденних у різних формах соціальної допомоги); 5) *організаторська* (включення родини і громадськості у виховний процес, побудова демократичної системи відносин дітей і дорослих).

Емпатія – стан, пов'язаний зі здатністю емоційно відгукуватися на переживання інших людей. Він допускає суб'єктивне сприйняття іншої людини, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок і почуттів. *Егоцентрична Е.* – це коли дитина є об'єктом власних переживань, а інший і його страждання – тільки привід для переживання за себе. Тобто співчуючи нещастю іншого, дитина переживає не за його благополуччя, а за те, чого він боїться у майбутньому для самого себе, або, що сам переніс в минулому. На першому місці у неї власні інтереси і потреби. *Гуманістична Е.* – коли дитина переживає не благополуччя іншого, а співпереживає.

Ігрова технологія – це спосіб організації навчальної та виховної діяльності з переважанням ігрових методів та прийомів

Інтеріоризація – процес перетворення зовні реальних дій, якостей предметів, соціальних норм спілкування у стійкі внутрішні якості особистості через засвоєння індивідумом вироблених у суспільстві норм, цінностей, вірувань, установок, уявлень і т. ін.

Інформаційна культура – здатність суспільства ефективно використовувати наявні в його розпорядженні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації та інформаційно-комунікаційних технологій.

Кейс – навчальний матеріал, у якому запропоновано для аналізу реальну чи вигадану ситуацію, що не має однозначного вирішення, оформлену у певній вербальній чи письмовій формі або подану за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Кейс-технологія як навчальний метод використовується для того, щоб задіяти комунікативні та творчі здібності учнів, навчити їх здобувати знання та сформувати компетентності.

Критерій – вимірювально-оціннісна ознака, що відображує якість

(ступінь, рівень) виявленого параметру.

Моделювання – метод дослідження об'єктів і явищ за допомогою їх умовних образів, аналогів.

Методика – конкретний дослідницький інструментарій, необхідний для отримання інформації про певний об'єкт діяльності; сукупність (сума, система), деяких методів, предметів, засобів діяльності; опис процесу здійснення (організації) деякої діяльності/

Науково-методичний супровід – процес неперервної взаємодії суб'єктів щодо пошуку, обґрунтування, практичного впровадження, апробації нових підходів до вирішення проблеми.

Нові інформаційні технології – сукупність методів і технічних засобів збору, організації, збереження, опрацювання, передавання інформації за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій.

Об'єкт адвокації – представники державної влади або органів місцевого самоврядування, наділені певними повноваженнями і відповідальні за наслідки прийнятих рішень.

Освітні комікси (англ. Educational comics) – різновид адаптованої літератури, поширеної в США, Великобританії, Південній Кореї та Японії. Нині в США та у ряді інших країн існують як державні структури, так і неурядові організації, що займаються широким впровадженням освітніх коміксів у навчальних установах і закладах.

Партнерство – цеузгоджена співпраця кількох сторін і пошук рішень з визначеними спільними цілями, завданнями та обсягом робіт кожного з партнерів.

Партнерська взаємодія у формуванні соціально успішної особистості старшокласника – об'єднання зусиль і ресурсів педагогів та батьків щодо забезпечення умов запуску механізмів самопізнання і психологічної саморегуляції старшокласників, підживлення життєвого оптимізму, внутрішньої мотивації до здійснення життєвого і професійного вибору, підтримки їхніх прагнень саморозвитку і досягнення цілей позитивної самореалізації, формування готовності до конструктивної соціальної співдії;

Підхід – певна позиція по відношенню до будь-якої педагогічної проблеми, яка (позиція) припускає використання відповідних принципів дослідження педагогом-дослідником, а також використання відповідних засобів практичної діяльності педагогом практиком.

Педагогічна технологія – систематичне, послідовне впровадження заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу.

Поведінка – система взаємопов'язаних реакцій і дій людини й тварини у взаємодії з навколишнім середовищем. Поведінка людини є системою дій і вчинків, які мають моральне значення й підлягають моральній оцінці незалежно від того, з яких причин їх зроблено.

Показник – конкретне відображення виявлених вимірально-оціночних ознак.

Портфоліо – цільова добірка робіт і задокументованих досягнень учня,

яка демонструє його зусилля та динаміку просування у найрізноманітніших видах діяльності (навчальній, творчій, просоціальній, комунікативній тощо).

Превентивне виховне середовище – це упорядкована цілісна сукупність організаційно-педагогічних умов, взаємодія і інтеграція яких забезпечує соціально-правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку і життєздійснення особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства; нівелює негативні впливи соціуму на дитину.

Представництво (адвокатування) у соціальній роботі – процес захисту прав, реалізації інтересів індивідів, груп людей уповноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг установ, на які вони мають право, але не можуть їх отримати; взаємодія від імені клієнта з юридичними і фізичними особами.

Проектна технологія – одна із інноваційних технологій навчання і виховання, яка забезпечує формування основних компетенцій учня.

Провідні види діяльності (за Д. Ельконіним): безпосередньо-емоційне спілкування з дорослими – у немовляти; маніпулятивна діяльність – в ранньому віці; рольова гра – у дошкільників; навчальна – у молодших школярів; інтимно-особисте спілкування – у підлітків (Д. Фельдштейн вважає, що цьому вікові властива розгорнута суспільно корисна діяльність у всіх її формах (трудова, суспільно-організаційна, художня, спортивна, навчальна); навчально-професійна діяльність – у старшокласників.

Просоціальна поведінка – система дій і вчинків особистості, зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливостю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності.

Результат – об'єктивна оцінка досягнутої мети.

Рефлексія – це внутрішній механізм становлення та розвитку особи, це така специфічна людська здатність, яка дозволяє людині робити свої думки, емоційні стани, свої дії, стосунки, взагалі самого себе предметом спеціального розгляду (аналізу і оцінки) та практичного перетворення (зміни і розвитку).

Самопожертва – феномен, який характеризує відчуження власних інтересів заради блага іншої людини.

Соціальна активність шкільної молоді. *Громадські форми:* безпосередня участь або членство в громадських організаціях; волонтерська діяльність; ініціювання та реалізація проектів; періодичний локальний активізм; участь у громадських слуханнях, обговореннях, фокус-групах та круглих столах. *Консультативно-дорадчі форми участі:* представники шкільних парламентів, молодіжних і дитячих ГО – передбачають долучення до діяльності постійно діючих робочих груп при органах влади, членство в різних комісіях, участь в експертних і наглядових радах та інших дорадчих органах. Ця форма індивідуально-документована і регламентує участь або членство в формуваннях, повноваження і порядок роботи. Таким чином, шкільна молодь

має право голосу й впливає на прийняття рішення. *Універсальні (інструментальні) форми участі*: створення петицій, участь у їх підписанні; збір підписів; проведення опитувань; інформаційні кампанії та блогінг; ініціювання обговорень; написання звернень чи інформаційних запитів; організація масових акцій для привернення уваги (мітингів, маршів, пікетів, флешмобів, театральних дійств тощо)

Соціальне партнерство закладу освіти і громадської організації у вихованні соціально успішної особистості учня – конструктивне узгодження інтересів закладу освіти і громадського об'єднання з метою підвищення ефективності виховання соціально успішної особистості учня на основі вибору відповідної моделі соціальної взаємодії.

Соціально успішна особистість – вмотивована спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, ґрунтується на системі цільових установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності;

Співпраця – спільна з ким-небудь діяльність, спільна праця для досягнення мети.

Співчуття – це усвідомлення та розуміння чиєїсь ситуації, почуттів і спонук.

Стейкхолдери (зацікавлені особи) – традиційно поділяються на зовнішніх і внутрішніх. До перших, зокрема, відносять державні органи, органи місцевого самоврядування, медіа, громадські організації, інвесторів, конкурентів, постачальників та ін., а до других – працівників об'єднання, його керівництво, членські компанії, акціонерів, наглядову раду тощо.

Суб'єкти адвокації – це фізичні або юридичні особи, які від свого імені, від імені своїх роботодавців або клієнтів, що встановлюють відносини з відповідними органами влади і місцевого самоврядування, у тому числі справляють легітимний вплив на ці органи, їх посадових та службових осіб.

Технологія “case-study” – інноваційна педагогічна технологія, що має за основу кейс – певну проблемну ситуацію, яка не має однозначного вирішення, і спонукає учня до креативного, критичного і логічного мислення, застосування набутих знань і життєвого досвіду.

Толерантність – терпимість до чужих думок і вірувань.

Тренінг – 1) спеціальний тренувальний режим, тренування; 2) процес отримання навичок і умінь в будь-якій області.

Турбота – комплекс дій по відношенню до якого-небудь об'єкту, націлених на його благополуччя; увага до чийхось потреб; піклування про кого-небудь, про що-небудь.

Успіх – багатомірне поняття, соціальна категорія, яка пов'язана з розкриттям потенціалу зростаючої особистості, її внутрішньої мотивації на досягнення бажаної мети, готовністю до самореалізації у різних сферах життя,

здатністю до соціальної дії, активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з нею соціальних ролей, життєвого і професійного вибору

Формування просоціальної поведінки – спрямування виховних впливів на забезпечення необхідних організаційно-педагогічних умов для свідомої інтеріоризації учнями соціально-значущих норм і цінностей, розвиток відповідних рис, що ними має володіти просоціальна особистість, формування прагнення і вміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, стимулювання участі дітей у соціально значущій діяльності та внутрішнього діалогу для прийняття самостійного, вільного особистісно значимого для учнів вибору щодо моделей поведінки.

Цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електроннокомунікаційного обміну між ними.

Цифрова трансформація освітнього процесу – це насичення фізичного простору освітньої установи електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та впровадження педагогічних технологій на засадах використання інформаційно-комунікаційних, хмарно орієнтованих технологій та технологій доповненої й віртуальної реальностей.

Чуйність – турбота про потреби, запити і бажання людей, уважність до їхніх інтересів, проблем; співчуття до навколишніх, готовність прийти на допомогу.

Штатні суб'єкти адвокації – це фахівці із взаємодії з органами влади (GR-менеджери), які входять до штату підприємства, установи або організації, отримують там фіксовану заробітну плату і здійснюють легітимний вплив на органи влади та місцевого самоврядування в інтересах свого роботодавця

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Федорченко Тетяна Євгенівна
Кириченко Валентина Іванівна
Нечерда Валерія Борисівна
Тарасова Тетяна Вікторівна
Безрук Катерина Олександрівна
Лаврентьєва Ірина Вікторіна**

**СОЦІАЛЬНО УСПІШНА ОСОБИСТІТЬ:
СУТНІСТЬ І ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ**

Навчально-методичний посібник

**Науковий редактор – Т. Є. Федорченко
Комп'ютерна верстка – Т. Є. Федорченко
Обкладинка – О. Л. Морін**

Формат 60x84/8. Обл.вид. арк. 8,0.
Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 196 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. В. Панченка, 29
тел./факс (0522) 32-08-32, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua